

T.C. .
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TEORİSİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI
(TÜPRAŞ ÖRNEĞİ)**

Hazırlayan :Ergün KAYA

Danışman : Prof.Dr.Hüseyin KARAKAYALI

MANİSA-2004

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları (Tüpraş Örneği)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ / 2004

Ergün KAYA

TUTANAK

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün .../.../ 2004 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ..... Maddesine göre İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ergün KAYA'nın "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları (Tüpraş Örneği)" konulu tezi incelenmiş ve aday .../.../ 2004 tarihinde, saat ..... 'da jüri önünde tez savunmasını almıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... Olduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ülke ekonomisinin içinde bulunduğu kötü durum ile birlikte 1929 yılında ortaya çıkan Dünya Ekonomik Krizi sonrasında hakim olan Keynezyen İktisat Politikaları sonucu devletin ekonomik yaşamda etkin bir rol almasını gerektirmiştir. Devletin ekonomi üzerindeki etkinliği ve payı 1970'li yıllara kadar artarak devam etmiştir. Ancak 1970'li yılların başlarında ortaya çıkan petrol krizi ile birlikte ekonomik sorunlar artmış ve devletin ekonomik yaşamdan çekilmesi gündeme gelmiştir.

1980'li yılların başlarında ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde “yeni sağ” politikalarının ülke yönetimine gelmesi ile birlikte özelleştirme politikaları hükümetlerin resmi politikası olmuştur. İngiltere de Thatcher hükümeti ile ABD’de Reagan hükümeti özelleştirme politikalarını etkin bir şekilde kullanarak diğer ülkelere örnek ve model oluşturmuşlardır.

Ülkemizde de 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları sonrası liberal iktisadi ekonomi politikalarının uygulanmaya konması ile birlikte özelleştirme politikaları gündeme gelmiştir. Dünya da ise merkezi planlı Doğu Bloku Ülkeleri ile Rusya'nın Serbest Piyasa Ekonomisine geçmesi ile birlikte özelleştirme politikalarının uygulamaya konulması ülkede hız kazanmıştır.

Bu çalışmada ülkemizde özelleştirme uygulamaları kapsamında Tüpraş'ın özelleştirilmesi örnek olarak seçilmiş olup, ülke sanayinin öncü kuruluşlarından biri olan bu kuruluşun özelleştirilmesi incelenmiştir.

ABSTRACT

In establishing years of the Republic of Turkey, because of being in acute economic situation in country entirely and, of dominated keynesian economic-politics that arisen after the world economic crisis in 1929, the state was compelled to play an effective role in economic life. Effectiveness of the state on economy and its share has been increasingly continued until 1970's. However, oil crisis that arisen in the very beginning of 1970 generated an unbearable challenges in economy, thus withdrawing of the state from economic life has been on the top of agenda.

When the "new right" policy came to power in the USA and in the West Europe in the beginning of 1980's, privatization has been official policy for most of governments. The cabinets of Thatcher from Great Britain and, of Reagan from the USA have been a model by their effective implementations in privatization policy.

Following the Decisions of Economic Stability in January Of 24th, 1980 that brought about implementation of liberal economic policy, privatization policies has also been on the agenda in our country.

And in the world, not only in former The East Block Countries and the USSR which once had central planning economy and presently being faced on liberal market economy, but also in various countries, implementing of privatization policies has been accelerating.

At this study, of privatization of TUPRAS, as a pioneer company which is one of the implementations under umbrella of privatization in Turkey, has been chosen as a sample in order for examining.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	I
ABSSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
GRAFİK, ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	VIII

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM GENEL OLARAK ÖZELLEŞTİRME

1.1.ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI VE GELİŞİMİ.....	3
1.2.ÖZELLEŞTİRME KAVRAMININ KURAMSAL TEMELLERİ.....	6
1.2.1. Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi.....	8
1.2.2. Arz-Yönlü İktisat Teorisi	8
1.2.3. Anayasal İktisat Ve Kamu Tercihi Teorisi.....	9
1.2.4. Sosyal Piyasa Ekonomisi Teorisi	9
1.3.ÖZELLEŞTİRMENİN AMAÇLARI.....	10
1.3.1. Özelleştirmenin Ekonomik Amaçları	11
1.3.1.1. Ekonomik Verimliliği Arttırma.....	12
1.3.1.2. Serbest Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırma.....	14
1.3.1.3. Sermaye Piyasasını Güçlendirme	15
1.3.2. MALİ AMAÇLAR.....	16
1.3.2.1. Devlete Gelir Sağlama.....	16
1.3.2.2. Kamu Kesiminin Ve Hazinenin Dış Finansman İhtiyacını Karşılama.....	17
1.3.2.3. Enflasyon İle Mücadelede Başarıyı Sağlamaya Yardımcı Olma	18
1.3.2.4. Vergi Yükünü Ağırlaştırılmadan Devletin Yatırımları Yerine Getirmesini Sağlama	18
1.3.3. Özelleştirmenin Sosyal Amaçları	19
1.3.4. Özelleştirmenin Siyasal Amaçları	19
1.3.5. Özelleştirmenin Diğer Amaçları.....	20
1.4. ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ	21
1.4.1. Birinci Derece Özelleştirme Yöntemleri	21
1.4.1.1. Satış Yöntemi	21
1.4.1.1.1. Blok (Direkt) Satış Yöntemi.....	22
1.4.1.1.2. Hisse Senedi Yoluyla Satış Yöntemi.....	23
1.4.2. İkinci Derece Özelleştirme Yöntemleri.....	25
1.4.2.1. Finansal Kiralama Yöntemi.....	25
1.4.2.2. Yönetim Devri Yöntemi	26
1.4.2.3. İhale Yöntemi	27
1.4.2.4. İmtiyaz Yöntemi.....	29
1.4.2.5. Ortak Girişim Yöntemi.....	30

1.4.3. Diğer Yöntemler	30
1.4.3.1. Fiyatlama Yöntemi	30
1.4.3.2. Kupon Yöntemi	31
1.4.3.3. Gönüllü Organizasyonlar Yöntemi	31
1.4.3.4. Yap-İşlet-Devret Yöntemi	32
1.5. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ MİKRO VE MAKRO EKONOMİK SONUÇLARI	32
1.5.1. Özelleştirmenin Mikro Ekonomik Sonuçları	33
1.5.2. Özelleştirmenin Makro Ekonomik Sonuçları	35
1.6. ÖZELLEŞTİRMENİN İLKELERİ	36
1.7. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR	37
1.7.1. Zamanlama Sorunu	38
1.7.2. Öncelik Sorunu	38
1.7.3. Değerleme Sorunu	39
1.7.4. İstihdam Sorunu	39
1.7.5. Özelleştirme Alt Yapısının Sağlanamaması Sorunu	39

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

2.1. ÖZELLEŞTİRMENİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	40
2.1.1. İngiltere'de Özelleştirme	43
2.1.2. Almanya'da Özelleştirme	45
2.1.3. Fransa'da Özelleştirme	47
2.1.4. Japonya'da Özelleştirme	48
2.1.5. Şili'de Özelleştirme	49
2.1.6. Arjantin'de Özelleştirme	51
2.1.7. Meksika'da Özelleştirme	52
2.1.8. Amerika'da Özelleştirme	53
2.1.9. Rusya'da Özelleştirme	54
2.2. ÖZELLEŞTİRMEYE DESTEK VEREN ULUSLARASI KURULUŞLAR	55
2.2.1. Uluslararası Para Fonu Ve Dünya Bankası	55
2.2.2. Çok Taraflı Yatırım Garantisi	55
2.2.3. Uluslararası Kalkınma Bankası	56
2.2.4. Denizlerarası Kalkınma Ofisi	56
2.3. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI	56
2.3.1. Türkiye'de Kitlerin Tarihsel Gelişimi	57
2.3.1.1. Cumhuriyet Öncesi KİT'ler	58
2.3.1.2. Cumhuriyet Sonrası KİT'ler	59
2.3.2. KİT'lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi	64
2.3.3. Kitlerin Sorunları	65
2.3.3.1. Yönetim Ve Organizasyonla İlgili Sorunlar	66
2.3.3.2. İktisadi ve Mali Sorunlar	67
2.3.3.3. İstihdamla İlgili Sorunlar	67
2.3.3.4. Hukuki Sorunlar	68
2.3.3.5. KİT'lerin Diğer Sorunları	68
2.3.4. Türkiye'de Özelleştirmenin Tarihsel Gelişimi	69
2.3.5. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarına Yönelik Yasal Düzenlemeler	71
2.3.6. Türkiye'de Özelleştirmenin Gerekçeleri	73

2.3.7. Türkiye’de Özelleştirme Hazırlık Çalışmaları	74
2.3.7.1. Özelleştirme Ana Planı	75
2.3.7.2. Özelleştirme Uygulamaları İçin Düzenleme Çalışmaları	80
2.3.8. Özelleştirme Uygulama Ve Esasları	82
2.3.8.1. Özelleştirme Kapsam ve Programına Alma	83
2.3.8.2. Özelleştirme Yöntemleri	84
2.3.8.4. Özelleştirmede İhale İşlemleri	88
2.3.8.5. 4046 Sayılı Yasada Çalışanlara İlişkin Düzenlemeler	89
2.3.9. Özelleştirmenin Kurumsal Yapısı	89
2.3.9.1. Özelleştirme Yüksek Kurulu	89
2.3.9.2. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı	90
2.3.9.3. Özelleştirme Fonu	91
2.3.10. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarında Ortaya Çıkan Sorunlar	92
2.3.10.1. Özelleştirmenin Yapısal Sorunları	94
2.3.10.1.1. Siyasal İstikrarsızlık ve Belirsizlik	94
2.3.10.1.2. Genel Ekonomik İstikrarsızlık ve Belirsizlik	95
2.3.10.1.3. Sermaye Piyasasının Gelişmemiş Olması	95
2.3.10.1.4. Tekelci Ekonomik Yapı	96
2.3.10.1.5. KİT Sübvansiyonlarının Sosyal Alışkanlık Haline Gelmiş Olması	96
2.3.10.1.6. KİT’lerin Aktiflerinin Değerlendirilmesi Sorunu	97
2.3.10.2. Özelleştirme Süreç ve Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar	97
2.3.10.2.1. Zamanlama Sorunu	98
2.3.10.2.2. Kapsamlı Bir Özelleştirme Planının Uygulanmaması	98
2.3.10.2.3. Özelleştirme Uygulamalarında Hedef Sapması	99
2.3.10.2.4. Yeterli Talebin Olmaması Sorunu	99
2.3.10.2.5. İstihdam ve Sendikasılaşma Sorunu	100
2.3.10.3. Özelleştirme Uygulamalarında Karşılaşılan Hukuki Sorunlar	100
2.3.11. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları	101
2.3.11.1. Halka Arz Yolu İle Yapılan Özelleştirmeler	103
2.3.11.2. Blok Satış Yöntemi	104
2.3.11.3. Halka Arz + Blok Satış Yöntemi	105
2.3.11.4. Yarım Kalmış Tesislerin Satış ve Defter Değeri Üzerinden Devri	106
2.3.11.5. Özelleştirme Kapsamında Bulunan Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarının Satışı veya Devri Yapılanlar	107
2.3.11.6. İMKB’da Satışlar	107
2.3.12. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarına İlişkin Örnekler	108
2.3.13. Özelleştirme Kapsamında Bulunan İhale veya Satış/Devir Prosedürü Devam Eden Kuruluşlar	112
2.3.14. Türkiye’de Özelleştirme Sonuçları	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜPRAŞ VE ÖZELLEŞTİRİLMESİ

3.1. TÜPRAŞ’IN GENEL TANITIMI	117
3.1.1. Tüpraş’a Ait Rafineriler	118
3.1.1.1. Batman Rafinerisi	118
3.1.1.2. İzmit Rafinerisi (İPRAŞ – İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş)	118
3.1.1.3. İzmir Rafinerisi	119
3.1.1.4. Kırıkkale Rafinerisi	119
3.2. TÜPRAŞ’IN FAALİYET KONUSU	119

3.3. TÜPRAŞ'IN SERMAYE YAPISI	120
3.4. TÜPRAŞ'IN PERSONEL YAPISI	121
3.5. TÜPRAŞ'IN ÜRETİM MİKTARI	122
3.6. TÜPRAŞ'IN MAL VE HİZMET SATIŞ MİKTARLARI	123
3.7. TÜPRAŞ'IN 2003 YILI BİLANÇO ANALİZİ	123
3.7.1. Tüpraş'ın Likitide Oranları İle Analizi	127
3.7.1.1. Cari Oran Analizi	127
3.7.1.2. Asit-Test Oranı Analizi	128
3.7.1.3. Nakit (Disponilite) Oranı Analizi	129
3.7.2. Tüpraş'ın Mali Yapısının Ve Sermaye Yeterliliğinin Analizi	129
3.7.2.1. Finansman Oranı Analizi	129
3.7.2.2. Duran Varlıklar/Öz Kaynaklar	130
3.7.2.3. Maddi Duran Varlıklar /Öz kaynaklar	131
3.7.2.4. Maddi Duran Varlıklar/Toplam Varlıklar	131
3.7.2.5. Dönen Varlıklar/Toplam Varlıklar	131
3.7.3. Tüpraş'ın Karlılık Oranları Analizi	132
3.7.3.1. Brüt Satış Karı/Net Satışlar	132
3.7.3.2. Esas Faaliyet Karı/Net Satışlar	132
3.7.3.3. Dönem Karı/Net Satışlar	133
3.7.3.4. Net Kar/Net Satışlar	133
3.7.3.5. Faaliyet Giderleri/Net Satışlar	133
3.7.3.6. Satılan Malın Maliyeti/Net Satışlar	134
3.7.3.7. Dönem Karı/Özkaynak	134
3.8. TÜPRAŞ'IN ÖZELLEŞTİRİLEME ÇALIŞMALARI	136
3.9. TÜPRAŞ'IN ÜLKE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	139
SONUÇ	141
KAYNAKÇA	147

GRAFİK, ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ

GRAFİKLER

Sayfa No

Grafik 2.1.	Türkiye de Yöntemler İtibariyle Özelleştirme İşlemleri.....	108
-------------	---	-----

ŞEKİLLER

Şekil 2.1.	Dünya Ülkelerinde Devletleştirme ve Özelleştirme.....	41
Şekil 2.2.	Özelleştirme Prosedürü.....	82
Şekil 2.3.	Özelleştirme Yöntemleri.....	86

TABLOLAR

Tablo 1.1.	Friedman Matrisi.....	12
Tablo 2.1.	Dünya Ülkelerinde Büyük Özelleştirmeler.....	42
Tablo 2.2.	Fransa'da Özelleştirme Gelirleri.....	48
Tablo 2.3.	Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurduğu KİT'ler.....	59
Tablo 2.4.	Atatürk Döneminde Kurulan KİT'ler (1923-1938).....	61
Tablo 2.5.	İnönü Döneminde Kurulan KİT'ler (1938-1950).....	62
Tablo 2.6.	Menderes Döneminde Kurulan KİT'ler (1950-1960).....	62
Tablo 2.7.	Planlı Dönemde Kurulan KİT'ler (1960-1970).....	63
Tablo 2.8.	Koaliasyon Döneminde Kurulan KİT'ler (1971-1975).....	63
Tablo 2.9.	Özelleştirme Yöntemleri.....	79
Tablo 2.10.	Yıllar İtibariyle Özelleştirme İşlemleri.....	115
Tablo 2.11.	Kullanımlar.....	116
Tablo 3.1	Tüpraş.....	117
Tablo 3.2.	Tüpraş'ın Sermaye Yapısı.....	120
Tablo 3.3.	Tüpraş'ın Personel Sayısı.....	121
Tablo 3.4.	Üretim Miktarları.....	122
Tablo 3.5.	Tüpraş'ın mal ve hizmet satış miktarları.....	123
Tablo 3.6.	Tüpraş'a Verilen Teklifler.....	136
Tablo 3.7.	Efremov'un Yıllara Göre Özet Gelir Tablosu.....	137
Tablo 3.8.	Efremov'un Yıllara Göre Özet Bilançosu.....	138

KISALTMALAR

A.G.E.	: Adı Geçen Eser.
ASOK	: Ağır Sanayi ve Otomotiv Kurumu.
DİTAŞ	: Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği AŞ.
DMO	: Devlet Malzeme Ofisi.
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı.
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla.
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla.
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülleri.
İMF	: Uluslararası Para Fonu.
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname.
KİK	: Kamu İktisadi Kuruluşları.
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü.
MKE	: Makina Kimya Endüstrisi Kurumu.
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ORÜS	: Orman Ürünleri Sanayi.
ÖİB	: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı.
ÖYK	: Özelleştirme Yüksek Kurulu.
PETKİM	: Petrokimya AŞ.
POAŞ	: Petrol Ofisi AŞ.
PTT	: Posta, Telefon, Telgraf.
SEKA	: Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları AŞ.
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları.
TDİ	: Türkiye Denizcilik İşletmeleri.
TDÇİ	: Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri.
TEAŞ	: Türkiye Elektrik Üretim ve İletim AŞ.
TEDAŞ	: Türkiye Elektrik Dağıtım AŞ.
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu.
TGS	: Türkiye Gemi Sanayi AŞ.
THY	: Türk Hava Yolları.
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü.
TKKOİ	: Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi.

TKKOK	: Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu.
TMO	: Toprak Mahsülleri Ofisi.
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı.
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.
TTK	: Türkiye Taşkömürü Kurumu.
TURBAN	: Turizm Bankası AŞ.
TUSAŞ	: Türkiye Uçak Sanayi AŞ.
TÜGSAŞ	: Türkiye Gübre Sanayi AŞ.
TÜPRAŞ	: Türkiye Petrol Rafinerileri AŞ.
TZDK	: Türkiye Zirai Donatım Kurumu.
USAŞ	: Uçak Servis AŞ.
YPK	: Yüksek Planlama Kurulu.
YİD	: Yap-İşlet-Devret.
WB	: Dünya Bankası.

GİRİŞ

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Türkiye Ekonomisinin içinde bulunduğu durum ekonomide devletin aktif rol oynamasını gerektirmiştir.1929 yılında ortaya çıkan Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumda bu oluşuma katkıda bulunmuştur.Cumhuriyet öncesi ülkede sanayileşme sadece ordunun ve sarayın gereksinmelerini karşılayacak düzeyde küçük işletmeler olarak kurulmuşlardır.Ayrıca özel sermayenin oluşmaması da devletin ekonomide yer almasının temel nedenlerindedir.

Türkiye de 1930'lu yıllarda ülke ekonomisinin içinde bulunduğu koşullar ile birlikte Keynesyen İktisat Politikaları'nın da etkisiyle devletin ekonomi içindeki payı ve rolü artmıştır. Ülke ekonomisindeki olumsuzlukların giderilmesi, halkın refah ve mutluluğunun temin edilmesi için birçok alanda devlet işletmecilik ve üretim yapmaya başlamıştır.KİT'ler ülke kalkınmasının, gelişmesinin ve büyümesinin temel araçları olmuşlardır. Ülke sanayisinin temel kuruluşları olan bu işletmeler ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunmuş öncü kuruluşlardır.

1950 yılında iktidara gelen ve liberal iktisat politikalarının savunuculuğunu yapan sağ iktidarlar ile birlikte özel kesimin yatırımları artmasına rağmen devlet yatırımları da artarak devam etmiştir.Devlet yatırımlarının özelleştirme uygulamalarının başladığı yıllarda da devam ettiği görülmektedir.

1970'li yıllardan itibaren iktisat politikalarında ortaya çıkan Neo-Liberal görüşler; piyasa üstünlüğünün ön plana çıkarılmasına, finansal serbestleşme, özelleştirme ve devletin ekonomideki payının azaltılmasını temel almışlardır. Bununla birlikte ekonomide serbestleşme ile birlikte küreselleşme eğilimleri ortaya çıkmıştır. Özellikle son yıllarda iletişim ve ulaşım alanındaki hızlı ve teknolojik gelişmeler ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmesinde ve dünyanın tek pazara doğru gidişinde etkili olmuştur.

Özelleştirme; en geniş anlamı ile devletin ve kamunun ekonomideki payının en aza indirilerek, piyasa ekonomisinin bütün kurum ve araçlarının oluşturulması, ekonomide etkinliğinin ve verimliliğin artırılmasıdır.

Ülkemizde 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları sonucu Serbest Piyasa Ekonomisi'ne dayalı modelin benimsenmesi, kamu finansman açıklarının sürekli artması, enflasyon artışlarının kronik hale gelmesi özelleştirme politikalarını gündeme getirmiştir. Ayrıca 1980'li yılların başlarından itibaren dünyanın çeşitli ülkelerinde faaliyetlerinin hız kazanması, ABD de Reagan Hükümeti'nin, İngiltere de Thatcher Hükümeti'nin özelleştirme uygulamaları ülkemizi etkileyen dış etkenlerdir. Ülke ekonomisinin IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara bağımlılığı ve bu kuruluşların özelleştirme yanlısı politikaları verecekleri kredilerin ön koşulu olarak dayatmaları ve baskı oluşturmaları ülkemizde özelleştirme politikalarının uygulamaya sokulmasına neden olmuştur. Ülkemizde ekonomide verimliliği ve etkinliği sağlamak, bütçe açıklarını azaltmak, sermayeyi tabana yaymak ve gelir elde etmek amacıyla özelleştirme uygulamaları başlatılmıştır.

Bu çalışmada birinci bölümde özelleştirmenin tanımı, özelleştirme politikalarının tarihsel gelişimi, özelleştirmenin amaçları, özelleştirme uygulamalarında ortaya çıkan sorunlar, özelleştirme yöntemleri ile özelleştirmenin makro ve mikro ekonomik etkileri ele alınıp incelenmektedir.

İkinci bölümde Dünya da çeşitli ülkelerdeki özelleştirme uygulamaları ile özelleştirmeye ilişkin örnekler verilmekte, ülkemizde özelleştirme uygulamalarının tarihsel gelişimi ve özelleştirme politikalarına ilişkin çalışmalar ele alınarak bazı önemli özelleştirme uygulamalarından örnekler verilmektedir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye Ekonomisi'nde önemli bir yere sahip olan TÜPRAŞ'ın kuruluşu, faaliyet alanı açıklanarak özelleştirilmesine ilişkin çalışmalar açıklanmaktadır. Sonuç bölümünde ise TÜPRAŞ'ın özelleştirmesinin ne derecede doğru, bir politika olup olmadığı açıklanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK ÖZELLEŞTİRME

1.1.ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI VE GELİŞİMİ

1980’li yılların başlarında ekonomi yazınına girmiş olan özelleştirme kavramı her ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal yapısından kaynaklanan farklı uygulamalar ile ortaya çıkmaktadır. Özelleştirme kavramı iktisatçıların olaya farklı açılardan bakmalarından dolayı değişik tanımlamalarla karşımıza çıkmaktadır.

Sözlük anlamı olarak özelleştirme bir şeyi özel duruma getirme ya da özel olarak kullanmaktır. Webster’s sözlüğünde ise özelleştirme; kamu statüsünden (işletme veya sanayi olarak) özelin kontrolü ve sahipliğini değiştirmek olarak tanımlanmaktadır.¹

Smith, özelleştirmeyi “Özelleştirme, bir kamu teşebbüsündeki devlet mülkiyeti ya da kontrolünü azaltan ya da bir kamu teşebbüsüne ait malları satma ya da likitide etme ile sonuçlanan bir işlem olarak tanımlanmaktadır.”²

Hükümetler bakımından özelleştirme çoğu zaman bir masraf kapısından kurtulmak ve giderek bozulan kamu finansman dengesine geçici de olsa bir yama yapmayı sağlayacak ek gelir elde etmek anlamına gelmektedir.³

Özelleştirme sadece kamu iktisadi teşebbüslerinin satılması değil, bir bütün olarak kamu yararını gözeten kurumların kar amacına göre değerlendirilmesidir.⁴

Özelleştirmenin genel olarak devletin ekonomi içindeki rolünü azaltıcı uygulamaları kapsadığı söylenilebilir.⁵ “Hukuk bilimi açısından bakıldığında özelleştirme, kamu iktisadi

¹ Hüseyin KARAKAYALI, Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi, 2.Baskı, Güleç Matbaacılık, İzmir-2003, s.370

² Adam SMİTH, “Ulusların Zenginliği “ Çeviren; Ayşe YUNUS-Mehmet BAKIRCI, Alan Yay.,İstanbul-1984, s.124

³ Hazine Dergisi, Ocak-2000, Sayı 13, Dünya daki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme, Yavuz EGE, s.72

⁴ <http://www.turkis.org.tr/ozellestirme.htm>, Özelleştirme ve Sosyal Devlet, s. 1

teşebbüslerinin yönetiminin özel kesime devredilmesi, ekonomi bilimi açısından bakıldığında da mülkiyetin özel şahıs veya kurumlara verilmesi anlamlarına gelmektedir.”⁶

Özelleştirmeler ile ilgili yukarıdaki tanımlamalar ışığında özelleştirme kavramını dar ve geniş anlamda olmak üzere iki ayrı şekilde tanımlayabiliriz.

(i) Dar Anlamıyla Özelleştirme: “Mülkiyeti ve yönetimi kamuya ait olan iktisadi üretim birimlerinin özel sektöre devredilmesidir. Mülkiyet ve yönetim devri iktisadi işletmelerin hisse senetlerinin halka arzı yoluyla ya da iktisadi işletmenin blok satış yöntemi ile kişi ya da özel kuruluşlara satılmasıyla gerçekleşmektedir.

Dar anlamıyla özelleştirmede mülkiyet devrinin mutlak olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu ifade ile özelleştirme Kamu İktisadi Teşekküllerinin (KİT) kişi ya da özel kuruluşlara satılması ile aynı anlamdadır. Ülkemizde de özelleştirme denilince dar anlamı ile özelleştirme ifade edilmektedir.

Mülkiyet devrinin hangi oranda yapıldığı dar anlamda özelleştirme için önemli bir sorundur. KİT’lerin en az % 51’nin devri dar anlamda özelleştirmenin temel şartıdır. Ancak hisse senedi satışı yolu ile halka açılan KİT’lerde kamunun payı % 15-20 düzeyine inmesine rağmen şirket yönetiminde kamunun etkinliği görülmektedir. Bu nedenle KİT’lerde kamu mülkiyetinin %51’nin hisse senedi satışı ile özel sektöre devrinin yapılmasıyla birlikte yönetiminin de özel kesime bırakılması gerekir.

(ii) Geniş anlamda özelleştirme: Devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması amacıyla kamu sektörünün denetimi altındaki ekonomik kuruluşların özel sektöre devredilmesidir. Bu anlamda “kamulaştırma”nın (millileştirme) tam tersidir.⁷ Bir başka tanıma göre: “Özelleştirme en geniş boyutlarıyla devletin dolaysız ekonomik girişimciliğini olduğu kadar tüm ekonomik hizmet ve üretim birimlerini de kapsayacak şekilde kamu mülkiyetinin ve yönetiminin kısmen veya tamamen özel girişime devredilmesi olarak

⁵ Türk İdare Dergisi Haziran-2003 sayısı, Yerel Hizmetlere Özelleştirme Yöntemleri, Ahmet ULUSOY

⁶ TÜSİAD Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları, Tüsiad Yayını, İstanbul-1992, s.9.

⁷ Rıdvan KARLUK, Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Esbank Yayınları, İstanbul-1994, s.123

tanımlanabilir. Başka bir deyişle özelleştirme, kamuya ait malvarlığının, ya da para ile ölçülebilen kamu kaynaklarının özel mülkiyete aktarılması anlamına gelmektedir.⁸

Geniş anlamıyla özelleştirmede devletin genel ekonomi içindeki ekonomik faaliyetleri en aza indirilmekte ya da tamamen ortadan kaldırılmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin oluşturulduğu bir ortamda kamu ekonomik etkinliklerinin en aza indirilmesi geniş anlamda özelleştirme değildir.

Deregulasyon (kurumsal serbestleşme) yapılarak daha önceden oluşturulmuş olan devlet tekellerinin kaldırılarak özel girişimcilerin serbestçe piyasaya girişinin sağlanması geniş anlamda bir özelleştirme değildir. Buna örnek olarak ülkemizdeki çay ve tütün tekellerinin yasal düzenlemelerle kaldırılmasını verebiliriz. Ancak ekonomide deregulasyon yapılırken dikkat edilmesi gereken bir konuda devlet tekellerini kaldırırken özel tekellerin oluşmasını önleyecek düzenlemelerin yapılmasıdır.

Kamusal mal ve hizmetlerin finansmanının ya da üretiminin özelleştirilmesi, kamu hizmetlerinin imtiyaz verme ve ihale yöntemi ile özel kesime verilmesi, serbest piyasa ekonomisinin işlemesine yönelik yasal kurumsal düzenlemelerde geniş anlamda özelleştirme değildir. Kamu hizmetlerinden bölünebilirlik özelliğine sahip olanlar fiyatlandırılarak belli bir bedel karşılığında bu hizmetlerden yararlananlardan paranın tahsil edilmesi olayı da geniş anlamda bir özelleştirme değildir. Ancak emniyet, savunma ve adalet gibi hizmetlerin bölünmesinin mümkün olmadığı alanlarda da hizmetlerin fiyatlandırılması mümkün olmamaktadır. Otoyollar, köprüler, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlananlardan bunun kullanılması karşılığı olarak bir bedelin alınması mümkündür.

Özel okulların açılması ve işletilmesine izin verilmesi, TEK dışında özel kuruluşlara elektrik üretim ve dağıtımının işinin Yap-İşlet-Devret Modeli ile yaptırılması, Karayolları Genel Müdürlüğü'nün otoyol yapımı ve otoyolların onarım işlerini, belediye ve hastanelerin temizlik işlerini özel kuruluşlara ihale yöntemi ile yaptırması çay ve tütün tekellerinin kaldırılması, radyo ve televizyon yayın haklarının TRT dışındaki özel kuruluşlara da verilmesi geniş anlamda özelleştirmeye örnek olarak verilebilir.

---

⁸ Hüseyin KARAKAYALI, a.g.e., s.370

Özelleştirme ile ilgili bu açıklamalardan sonra özelleştirme kavramının üç unsuru içermekte olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar sırasıyla:

(i).Özelleştirme kamusal mülkiyetin özel kişi ya da kuruluşlara satışdır.

(ii).Yasal ve kurumsal düzenlemeler ile kamusal tekellerin kaldırılarak serbestleşmenin sağlanmasıdır.

(iii).Kamu sektörünün belirli bir alandaki üretimi, ihale ve imtiyaz yöntemi ile özel sektöre bırakılarak üretimin finansmanının kısmen veya tamamının sağlanmasıdır.

1.2.ÖZELLEŞTİRME KAVRAMININ KURAMSAL TEMELLERİ

Özelleştirme düşüncesinin temeli Klasik İktisat Teorisi'nin kurucularından A.Smith'e kadar uzanmaktadır. A.Smith 1776 yılında yazdığı “ Milletlerin Zenginliği” adlı Kitabında devletin tam kamusal mallarla, adalet ve savunma gibi bölünmesi mümkün olmayan hizmetleri üretmesi gerektiğini belirterek devletin iktisadi faaliyetler de bulunmaması gerektiğini belirtmektedir.

A.Smith özel mülkiyete ait tarımsal işletmelerdeki verimliliğin kamuya ait tarımsal işletmelere göre dört kat fazla olduğunu belirterek devletin iktisadi faaliyetlerden mümkün olduğunca uzak durması gerektiğini savunmaktadır.

1929 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz sonrasında egemen olan Keynezyen iktisat politikaları 1970'li yıllara gelindiğinde iktisadi sorunların çözümünde yetersiz kalmıştır.

Keynezyen iktisat politikalarına göre KİT'lerin kurulmasındaki temel amaçlar sanayileşme ve kalkınmayı sağlayarak gelir dağılımını düzeltmek, üretim faktörlerinin dağılımını düzenlemek, gelişmekte olan bir ülkenin kısır döngü ve darboğazlardan kurtulmasını sağlamaktır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması savaşa katılan ülkelerin ekonomileri üzerinde büyük tahribatlara neden olmuştur. Bu durumda devletin bir çok alanda müdahalesini zorunlu kılmıştır. Devletin işletmeci ve üretici olarak iktisadi faaliyetlere girmesi sonucu kamu sektörünün boyutu oldukça artmıştır.

Keynezyen iktisat politikaları gereğince uygulanan devletin artan fonksiyonları genişleyen boyutlarının çok ciddi ekonomik sorunlara yol açtığı anlaşılmaya başlandı. Bunların başlıcaları bütçe açıkları, işsizlik, yüksek enflasyon, aşırı dış borçlanmalar, ödemeler dengesi açıkları gibi iç ve dış dengesizlikleri oluşturan ciddi sorunlardır.⁹

1970'li yıllarda ortaya çıkan ekonomik sorunlarla birlikte Batı Avrupa ülkelerinde gündeme gelen liberalist anlayış serbest piyasa ekonomisi uygulamalarını ön plana çıkartmıştır.

Özelleştirme terimi ilk kez Peter F.Drucker tarafından “ Yeni Gerçekler” adlı kitabında devletin iktisadi faaliyetlerinin sınırlandırılmasının karşılığı olarak kullanılmıştır.

Peter F.Drucker “ Yeni Gerçekler” isimli eserinde yeni düzen (Bilgi Toplumu) üzerinde ayrıntılı olarak durmakta ve yeni düzende “her şeye gücü yeten devlet” anlayışının sona erdiğini ifade ederek, özelleştirmenin devletin sınırlanmasına yönelik olarak kullanılabileceğini savunmaktadır.¹⁰

Peter F.Drucker özelleştirmeye yönelmesini ise üç nedene bağlamaktadır.¹¹

- i. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana devlet program ve uygulamalarının başarısız olmaları,
- ii. Vergilendirme ve harcama yoluyla elde edilebileceklerin bir sınırının olduğunu öğrenmemiz,
- iii. Devletin gelir getirme yeteneğinin sınırlı olduğunu öğrenmemiz.

1970'li yıllarda ortaya çıkan ekonomik sorunların çözümüne yönelik olarak Modern Klasik Ekonomi Kuramı geliştirilmiştir. Bunlar sırasıyla Monetarizm, Arz Yönlü İktisat, Anayasal İktisat ve Sosyal Piyasa Ekonomisi teorileridir.

⁹ M.Emin RUHİ, 1982 Anayasası Çerçevesinde Sosyal Devlet ve Özelleştirme, Nobel Yay.Dağ., Şubat-2003, Ankara, s.84

¹⁰ M.Emin RUHİ, a.g.e, s.87

¹¹ Bilal YILDIRIM, Türkiye de Özelleştirme, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Maliye ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-1999, s.2

1.2.1. Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi

Chicago İktisat Okulu'ndan Amerikalı iktisatçı Milton Friedman'ın kuruculuğunu yaptığı bu teorinin temel düşüncesi, serbest piyasa ekonomisinin oluşturularak sınırlarının genişletilmesidir. Enflasyon gibi ekonomik istikrarsızlıkların nedeni olarak para arzının hükümetler tarafından aşırı olarak arttırılması gösterilmiştir. Kamunun ekonomiye müdahale etmesine karşı çıkararak özelleştirmeye gidilmesini önermişlerdir. Burada devletin görevi oyunun kurallarını koyarak hakemlik yapmaktır.

Friedman devletin üç tür görevi olması gerektiğini belirterek bunlarında iç ve dış güvenliğin sağlanması, adaletin temini ile birlikte sınırlı olmak kaydı ile ekonomik faaliyetlerdir. Devlet için önemli olan Serbest Piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmaktır. Friedman devletin yoksul bireylerinden vergi alınmayarak onlara parasal yardımın yapılmasını savunmaktadır. Friedman eğitim ve sağlık hizmetlerinin özel kesimce yapılması gerektiğini belirterek, özel kesimin rekabeti arttırarak kaliteyi yükselteceğini ifade etmiştir. Ayrıca yoksul bireylerin Kupon Yöntemi ile sağlık, eğitim hizmetlerinden yararlandırılabilceğini belirtmiştir.

Rasyonel Beklentiler Teorisi'nin kurucuları olan John F.Muth, Robert E.Lucas, Thomas Sargent ve Neil Wallace'de devletin ekonomiye müdahale etmesini eleştirerek özelleştirmenin gerekliliğini savunmaktadırlar.

1.2.2. Arz-Yönlü İktisat Teorisi

Amerikalı iktisatçı Arthur Laffer'in kurucusu olduğu Arz-Yönlü İktisat Teorisi'ne göre iktisadi sorunların temelinde üretimin talebi karşılayamaması yatmaktadır. Bunun için yapılması gereken üretimin vergi indirimleri yoluyla arttırılmasıdır. Üretim artışı sonucunda devletin vergi gelirleri artacaktır.¹²

¹² Ramazan GÖKBUNAR, Talep ve Arz Yönlü Vergi Politikalarına Alternatif Anayasal Vergi Politikası, DEÜ-SBE Maliye A.B.D Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1992, s.66-78.

Arz-Yönlü İktisat Teorisi'ni savunanlar devletin ekonomik etkinliğinin azaltılarak serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandıracak politikaların uygulanması gerektiğini savunmaktadırlar.

1.2.3. Anayasal İktisat Ve Kamu Tercih Teorisi

Anayasal İktisat ve Kamu Tercih Teorisi'nin kurucusu Virginia İktisat Okulu kökenli iktisatçı J.M.Buchanan'a göre ekonomik ve politik özgürlüğün gerçekleşmesi için devletin yetkilerinin ve gücünün anayasalarda sınırlandırılması gerekmektedir.

Devletin ekonomik alandaki görev ve yetkilerinin çok açık ve net bir şekilde sınırları ile birlikte anayasalarda yer alması gerekmektedir.Devletin ekonomik alandaki yetkilerine şu şekilde sınırlamalar getirmek mümkündür:¹³

- i. Anayasada devletin para arzını ne şekilde ve ne ölçüde arttıracığı belirtilmelidir.
- ii. “Denk Bütçe” ilkesi anayasada güvence altına alınmalı ve hangi hallerde bu ilkelere vazgeçilebileceği belirtilmelidir.
- iii. Devletin vergileme ve kamu harcamalarına ilişkin esaslar anayasada yer almalıdır.
- iv. Mali açıdan merkeziyetçilik güvence altına alınmalıdır.
- v. Devletin ne kadar borçlanabileceği anayasada belirtilmelidir.
- vi. Devletin para yaratma yetkisi anayasal kurallar içerisinde sınırlandırılmalıdır.

1.2.4. Sosyal Piyasa Ekonomisi Teorisi

Sosyal Liberalizm de denilen bu teori merkezi planlamayı ve “laissez faire- laissez passer” (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesini kabul etmemektedir. Bu teoriye göre serbest piyasa ekonomisi sosyolojik ve ahlaki olarak kendi kendine işlememektedir. Devletin serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak için düzenleyici bir rol üstlenmesinin gerekli olduğunu savunmaktadırlar.

¹³ Ramazan GÖKBUNAR, “Maliye Politikalarına Anayasal İktisat Yaklaşımı” Yönetim ve Dergisi, Yıl 1995, S:1, s.127-133.; M. Emin RUHİ, a.g.e, s.96

Devletin yapması gereken işler özel mülkiyet ve kullanımını düzenleyerek, para sistemi ile mali sistemi kurmak, serbest rekabete işlerlik kazandıracak kuralları belirleyerek tekellerin kontrolünü üstlenmek olmalıdır. Bunun sonucunda Klasik Liberallerin sınırlı devlet düşüncesinin yerini sınırlı ve fonksiyonel devlet alacaktır.

1.3.ÖZELLEŞTİRMENİN AMAÇLARI

1980’li yılların başlarında Amerika Birleşik Devletleri ile Batı Avrupa ülkelerinde “yeni sağ” politikaların ülke yönetiminde iktidara gelmesi sonucu özelleştirme hükümetlerin resmi politikası olmuştur. Kamu yönetimi anlayışı değişerek verimli, hızlı ve etkili bir yönetimin sağlanması kamu kesiminin daraltılması, devletin rolünün yeniden tanımlanması, özelleştirme ile birlikte kamunun etkin hale getirilmesi amaçlanmıştır.

Özelleştirme politikası uygulayan ülkelerin temel amaçları ekonomide etkinliği arttırmaktır. Ancak ülkelerin ekonomik gelişme düzeylerine göre amaçlarda bazı farklılıklar görülebilmektedir. Gelişme sürecinde olan ülkeler açısından özelleştirmenin amacı ekonomiyi yeniden yapılandırarak, modernize etmek ve Uluslararası rekabete açmaktır. Rejim değişikliği yapılan ülkelerde ise amaç planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlamaktır. Ülkelerin diğer bir amacı ise ekonomik büyüme sonucu oluşan hasıladan nüfusun tamamının pay almasını sağlamaktır. Bir başka deyişle gelir dağılımının iyileşmesini sağlamaktır.

Vickers ve Yarrow’a göre özelleştirmenin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:¹⁴

- i. Üretimde etkinliği arttırmak,
- ii. Kamu kesimi borçlanma gereğini borçlanma gereğini azaltmak,
- iii. Ekonomik birimlerde devlet müdahalesini en aza indirmek,
- iv. Kamu sektörünün sınırlarını iyi tanımlayarak, sorunların çözümünü kolaylaştırmak,
- v. Hisse senedi mülkiyetini yaygınlaştırmak,
- vi. Çalışanların çalıştıkları iş yerlerine ortak olmalarını sağlamak,
- vii. Politik avantaj kazanmak.

¹⁴ Süleyman YAŞAR, Özelleştirme, Creative Yayıncılık, Kasım-1997, s.12

Dünya ekonomisinde özelleştirme programı uygulanan tüm ülkelerde özelleştirmenin bazı ortak amaçları vardır. Bu ortak amaçların dışında, her ülkenin kendi özel durumuna bağlı olarak farklı öncelik ve amaçları da olabilmektedir.¹⁵

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, özelleştirmeye ilişkin kararında özelleştirmenin amaçlarını şu şekilde belirlemektedir:¹⁶

- i. Verimliliği arttırmak,
- ii. Fiyatları Düşürmek,
- iii. Kıt kaynakları toplumda etkin biçimde bölüştürmek,
- iv. Açık veren kamusal etkinliklerin yükünü azaltmak,
- v. Gelir sağlamak,
- vi. Kamuda çalışanların sayısını azaltmak.

Bu açıklamalardan sonra özelleştirmenin amaçlarını ekonomik, sosyal ve siyasal ile diğer amaçlar şeklinde bir sınıflama yapabiliriz

1.3.1. Özelleştirmenin Ekonomik Amaçları

Özelleştirme ile ilgili teorilerin ortaya çıkması ekonomik krizler sonrasına dayanmaktadır.

1970'li yılların sonlarında dünya ekonomisinin gündemine gelen özelleştirme programları, aslında yapısal reform veya ekonomik liberalizasyon tedbirlerinin bir parçasıdır.¹⁷

Özelleştirme politikası uygulayan bütün hükümetlerin temel amacı ekonomide etkinliği artırmaktır. Ayrıca serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırarak sermaye piyasasını güçlü bir duruma getirmekte özelleştirmenin ekonomik hedeflerindedir.

¹⁵ H.KARAKAYALI, a.g.e, s.372

¹⁶ M.Emin RUHİ, a.g.e, s.103

¹⁷ S.Rıdvan KARLUK, a.g.e, s.128

1.3.1.1. Ekonomik Verimliliği Arttırma

Özelleştirme politikaları uygulanan çeşitli ülkelerde özelleştirmenin temel amacı kamu sektöründeki ortalama verimlilik oranının, özel sektöre göre düşük olduğundan dolayı kamunun mülkiyet ve yönetim devrinin sağlanarak ekonomik verimliliğin yükseltilmesidir. Kamu sektöründeki üretici kuruluşlar teknolojik gelişmeleri izleyememekte, ayrıca politik baskılar sonucundaki aşırı istihdam da maliyetleri arttırmaktadır. Ayrıca çoğu zaman kamusal işletmeler zarar etmesine rağmen faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu durumda ekonomi de verimsizliğe neden olmaktadır.

Milton Friedman özel mülkiyetin kamusal mülkiyete göre verimliliğin daha fazla olduğunu öne sürmüştür. İnsan psikolojisinin özüne dönük özelliği özel girişimin daha verimli çalıştığını göstermektedir. Bu konu aşağıda verilen Friedman Matrisi ile daha iyi anlaşılacaktır.¹⁸

Tablo 1.1 – Friedman Matrisi

HARCANAN KAYNAKLAR		KİMİN İÇİN HARCANIYOR	
		KENDİSİ İÇİN	BAŞKALARI İÇİN
KİMİN PARASI	KENDİ PARASI	A	B
	BAŞKASININ PARASI	C	D

Yukarıdaki Matristeki ilişkileri Friedman şu şekilde yorumlamıştır;

A: Birey kendi parasını kendisi için harcadığından mümkün olduğunca az harcama yaparak daha fazla miktarda ve kalitede mal/hizmet almaya çalışacaktır. Birey için hem harcayacak olduğu paranın miktarı hem de mal/hizmetin miktarı ve kalitesi önemli olacaktır.

¹⁸ Bilal YILDIRIM, Türkiye’de Özelleştirme, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye ABD, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, s.6

B: Birey kendi parasını harcamakta ancak sonuçta bu harcamadan başkaları yararlanmaktadır. Burada önemli olan harcamanın mümkün olduğunca az olmasıdır. Malın miktarı ve kalitesi hiç önemli değildir. Parasal harcamayı yapan ile faydayı sağlayan farklı kişilerdir.

C: Birey başkasının parasını kendisi için harcamaktadır. Burada önemli olan mal – hizmetin kalitesi ve miktarıdır. Harcanan paranın miktarı önemli değildir.

D: Başkalarının parasının başkaları için harcanması durumunu ifade eder. Burada ne harcanacak olan para ne de alınacak olan mal – hizmetin miktar ile kalitesi önemlidir. Çünkü harcanmakta olan para başkalarının olduğu gibi, elde edilen faydadan da başkaları yararlandığından kaynak kullanımında etkinlik söz konusu olmayacaktır.

Fridman'a göre bir ekonomide A konumu kaynakların etkin kullanımında en iyi durumdur. Çünkü A konumunda birey kaynakları etkin bir şekilde kullanarak en az harcama ile azami faydayı sağlayacaktır. Bir başka deyişle ekonomik verimliliği arttıracaktır. A konumunda ifade edilmekte olan durum ancak özel mülkiyetin olduğu, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinde gerçekleşebilir.

D konumunda ifade edilmekte olan durum ise; kamusal mülkiyetin egemen olduğu ekonomidir. Bu durum ekonomik etkinlik ve verimlilikten uzak bir durumdur. Bu konumda üretim miktarını ve kalitesini kamu otoritesi belirlemektedir. B ve C konumları ise iki uç ekonomik politikanın ortası olan karma ekonomiyi ifade etmektedir. D konumundan A'ya doğru gidildikçe ekonomik verimlilik artarak kaynaklar etkin bir şekilde kullanılır. Özelleştirmede temel amaç D konumundan A konumuna geçerek ekonomide verimliliği artırarak etkinliği sağlamaktır.

Viseman'a göre mülkiyet hakkı teorisi çerçevesinde kamu iktisadi teşebbüslerinin olumsuzlukları şu şekilde sıralanır:¹⁹

- i. KİT'lerin hissedarları yoktur. Dolayısıyla elde edilecek hasılat ve kâr ile doğrudan kimse ilgilenmez,

---

¹⁹ The Political Economy of Nationalised Industry, J. Wiseman, s.73-92, The Economics of Politics, IEA, London, 1978 ; aktaran: Süleyman YAŞAR, Özelleştirme, Creative Yayıncılık, Kasım-1997, s.36

- ii. Özel sektördeki sermayedar karşılığı, KİT'ler de parlamentoya karşı sorumlu bir bakan vardır. Bu bakan, teşebbüsün varlıklarını alıp satmaya yetkili değildir.
- iii. KİT hisseleri piyasada işlem görmediği için değeri bilinmez. Bu nedenle ilerideki sermaye ihtiyacını doğru olarak tespit etmek mümkün olmaz,
- iv. Yenilikler için karar alınması gerektiğinde yasal nedenlerle uzun bir karar süreci gerekir.
- v. KİT'ler zarar ettiği zaman, işçilerin ve sendikanın iflasa etme ve işsizlik gibi kaygıları yoktur, zararları vergilerle finanse edilip kapatılır.

Yukarıda sıralaması yapılan tespitler ışığında ekonomik verimliliği arttırmak kamu sektörünün olumsuz etkilerini gidererek ekonomik etkinliği arttırmak için özelleştirme zorunludur.

1.3.1.2. Serbest Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırma

Özelleştirme politikasıyla temelde serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek ve ona işlerlik kazandırmak amaçlanmaktadır. Özelleştirme ile serbest piyasa ekonomisinin en önemli unsurunu oluşturan rekabet kurumuna işlerlik kazandırılacak, böylece kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanacak ve bunun sonucu olarak da ekonomide verimlilik artışı sağlanacaktır.²⁰

KİT'ler fiyat ve kalite yönünden piyasa taleplerine karşı duyarlı değildirler. Üretilen mal/hizmetin miktarını, kalitesini ve fiyatını belirlemek genellikle siyasi karar alma mekanizmasına düşmektedir. Serbest piyasa ekonomisinde üretim miktarını, kalitesini ve fiyatı piyasa talebi belirlemektedir.

Özel sektör kaynakları etkin bir şekilde kullanarak maximum kârı ve üretimi sağlamaya çalışacaktır. Ekonomide rekabet şartları oluşturulacak olursa üretimin kalitesi artacak, tüketiciler daha ucuza mal alabileceklerdir. Bunun sonucunda ekonomik verimlilik artacaktır.

---

²⁰ RUHİ, a.g.e., S.104

Kamunun egemen olduğu ekonomilerde genellikle verimlilik ve kalite düşerek, fiyatlar ve maliyetler artmaktadır. Buda ülkenin kıt kaynaklarının rasyonel kullanmadığını gösterir.

Uluslararası rekabetin arttığı yeni piyasa koşullarında başarılı olabilmek için fiyat ve kalitenin yanında teknoloji, marka ve imaj konularında da karşılaştırmalı üstünlük oluşturmak zorunludur. Bunu başarabilmek için iyi bir özelleştirme programının uygulanması gerekir.

1.3.1.3. Sermaye Piyasasını Güçlendirme

Sermaye piyasası hisse senetleri ve tahvillerin alınıp satıldığı piyasalardır. Sermaye piyasasının amacı ise, kısaca özel tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesini sağlamaktır.²¹

Özelleştirme ile birlikte kurumsal değerler sermaye piyasasına aktarılırsa sermaye piyasası gelişecektir. Böylece küçük tasarruflar özelleştirilen işletmenin hisse senedi alımına yönelerek sermaye birikimine dönüşecektir.

Özelleştirmenin sermaye piyasasında hisse senedi yoluyla yapılması, sermaye piyasasına canlılık getirecektir. Bunun sonucunda da ülkedeki tasarrufları yatırımlara dönüşmesi artacaktır.

Sermaye piyasasının gelişmesiyle birlikte girişimciler yatırımları için gerekli olan uzun vadeli fonları sağlayacak, tasarruf sahipleri de tasarruflarını değerlendirmiş olacaklardır.

Özelleştirme uygulamaları ile yerli ve yabancı tasarrufları sermaye piyasalarına yönlendirilerek yeni kaynaklar yaratılmış olur. Ayrıca kamu kesiminin fonlar üzerindeki aşırı talebinden mali piyasalardaki olumsuz baskı giderilmiş olur.

---

²¹ RUHİ, a.g.e., S.111

1.3.2. MALİ AMAÇLAR

Ülkelerde özelleştirme uygulamalarının yapılmasında mali nedenler ön sıralarda yer almaktadır. Özellikle hükümetlerin mali kaynak sıkıntısı yaşadıklarında önerilen politikalardan biri de KİT'lerin özelleştirilmesidir.

Günümüzde devletin bireylerine sunmuş oldukları hizmetlerin sayısı küreselleşme ile birlikte sürekli artmaktadır.Devlet bireylerine bu hizmetleri sunabilmek için harcamalarını arttırmak zorundadır.Bunu yapabilmesi içinde devletin vergi gelirlerini arttırması gündeme gelmektedir.Vergi gelirlerini arttırmada kullanılan yöntemde genellikle vergi oranlarını yükseltmektir.Devletin vergi oranlarını yükselterek vergi gelirlerini arttırmasının sonucunda kaynakların büyük miktarı kamu harcamalarına gideceğinden yatırımlara gidecek miktar azalacaktır.Özelleştirme sonucunda devlet gelir elde edeceğinden devletin mali durumu da iyileşecektir.

Özelleştirmenin mali amaçlarını; devlete gelir sağlamak, kamu kesiminin ve hazinenin dış finansman ihtiyacını karşılamak, enflasyon ile mücadelede başarıyı sağlamaya yardımcı olmak ve vergi yükünü ağırlaştırmadan devletin yatırımları yerine getirmesini sağlamak şeklinde sıralayabiliriz

1.3.2.1. Devlete Gelir Sağlama

Devletlerin büyük mali krizlerle karşı karşıya kaldığında ve sürekli hale gelen bütçe açıklarının azaltılması, özelleştirmeden gelecek olan kaynaklar ile giderilmeye çalışılmaktadır.Uzun dönemde ise özelleştirme gelirleri ile bütçe açıklarının finansmanının sağlanmasının iyi bir yöntem olmadığı görülmektedir.Özelleştirmeden elde edilecek gelirlerin yatırımların finansmanında iç ve dış borç stokunun azaltılmasında ve yeni istihdam yaratacak alanlarda kullanılması zorunludur.Özelleştirme ile devlete gelir sağlamak amaçlansa bile genellikle bu amaç çeşitli kesimlerden gelecek eleştirilerden dolayı gizlenmektedir. Devlete gelir sağlamak amacı ile yapılan özelleştirmelerde bunun çoğunlukla başarısız olduğu görülmektedir.

Herold Mc.Millan iç ve dış kaynak açıklarının giderilmesi amacıyla yapılan özelleştirmeyi, bir ülkenin “evdeki gümüş eşyaları satması” şeklinde değerlendirmektedir. Böyle bir özelleştirmenin kısa vadeli geçici bir rahatlama meydana getireceği, uzun vadede ise kamu gelirlerinin azalmasına neden olacağı belirtilmektedir. Özellikle acil olarak kaynak sağlamak için daha çok karlı kuruluşların satışı ön plana çıkacak, devletin mülkiyetinde verimsiz kuruluşlar kalacak ve bu kuruluşların satışı zor olacaktır.²²

Kamuya kaynak/gelir sağlamak ve borç ödemeye yönelik olarak yapılan özelleştirmeler, başarısız bir özelleştirme olarak görülmektedir.

Özelleştirme hareketi konusundaki büyük beklentiler, böylece ekonominin en büyük hazır kaynağı olan KİT mülkiyetinin kısa vadeyi kurtarmak isteyen iktidarlarca kendi politik çıkarlarına kullanılmasına dönüşmektedir.²³

Geniş anlamı ile özelleştirmede devletler iki şekilde gelir sağlarlar. Bunlardan birincisi devletin sahip olduğu iktisadi işletmeleri ve mal varlıklarını satarak, ikincisi de devletin sunmuş olduğu bazı hizmetlerin üretimini özel sektöre bırakarak dolaylı olarak gelir elde etmektir. Devlet bazı hizmetlerin sunumunu özel sektöre bırakarak daha ucuza mal edecek sonuçta da devlet daha az harcama yapacaktır. Ayrıca özel sektörün verimli çalışmaları sonucu ödeyecekleri vergilerde artacak buda devletin gelirlerini artıracaktır.

1.3.2.2. Kamu Kesiminin Ve Hazinesinin Dış Finansman İhtiyacını Karşılama

KİT'lerin dış finansman ihtiyaçları, görev zararları ve borçlarının hazine yardımları ile karşılanması kamu finansman açıklarına neden olmaktadır. Kamu finansman açıklarını kapatmak için de merkez bankası karşılıksız para basarak para arzının artışına neden olmakta sonuçta da ülke yüksek oranlı enflasyona mahkum olmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda KİT ürünlerinin fiyatlarının serbestçe belirlenmesi KİT'lerin finansman ihtiyaçlarını bir ölçüde azaltmış olsa da KİT ürünleri fiyatlarındaki yüksek artış

²² Hüsnü TEKİN, Türkiye'de KİT ve Özelleştirme Çalışmaları, TC Başbakanlık Uzmanlık Tezi, Ankara-1989, s.64

²³ Aykut POLATOĞLU, Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam Yay., Eylül-1994, İstanbul, Özelleştirme Söylemi ve Gerçekler-Oğuz OYAN, s.195

oranı enflasyonu yükselten nedenlerden birisidir. Özelleştirme uygulamaları sonucu kamu sektörünün daraltılması KİT'lerin hazineye olan yüklerini azaltarak, üretim maliyetlerini düşürecektir.

1.3.2.3. Enflasyon İle Mücadelede Başarıyı Sağlamaya Yardımcı Olma

Kamusal sektörün ağırlıkta olduğu ekonomik ortamda fiyatları belirleyen unsur serbest piyasa koşulları değil siyasi otoritelerdir. Hükümetlerin bütçe açıklarını kapatmak için mal ve hizmet sunumlarının fiyatlarına sürekli zam yapmaları enflasyonist etki yapar. Bazen de fiyatlar maliyetin çok altında belirlenerek, tüketicilere sübvansiyon yapılması ekonomiye ayrı bir yük getirir.

1.3.2.4. Vergi Yükünü Ağırlaştırılmadan Devletin Yatırımları Yerine Getirmesini Sağlama

Ekonomide kamunun daha fazla yer alması kamunun yükünü daha fazla arttırmaktadır. Yani kamu harcamalarının miktarı artmaktadır. Bu harcamaları karşılamak içinde hükümetler vergi oranlarını arttırmak yada yeni vergilerle gelirlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Vergi oranlarının arttırılması ve yeni vergilerin oluşturulması sonucu ise özel girişimlerin yatırımlara ayıracak olduğu tasarrufların azalmasına neden olmaktadır.

Tasarruflar; kamu harcamaları, özel harcamalar ve yatırımlara gittiğinden kamu harcamalarının artması yatırımların düşmesine neden olmaktadır. Ekonomik gelişmede yatırımlara bağlı olduğundan ekonomik gelişme olumsuz etkilenmektedir.

Hükümetler KİT fiyatlarını vergilendirme aracı olarak da kullanılmaktadır. Dolaylı vergiler ise, her gelir grubuna aynı tutarda yansıdığı için, adaletsiz bir vergilendirme biçimi olarak görülmektedir. Özelleştirme ile KİT fiyatlandırma mekanizması kullanılarak dolaylı vergi alma politikası yerini, özelleşen kuruluşlar kâr elde ettiği sürece, bunlardan alınacak gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilere bırakacaktır.²⁴

²⁴ Nursel ÖZTÜRK, Özelleştirme Ders Notlar, [http://www.ydk.gov.tr/egitim-notlari/ozellestirme.htm..s.6\(16.12.2003\)](http://www.ydk.gov.tr/egitim-notlari/ozellestirme.htm..s.6(16.12.2003))

Özelleştirme ile devlet asli fonksiyonlarına döneceğinden kamusal harcamalar azalacaktır. Ayrıca kamu harcamaları azalacağından devletin bütçe açıkları da düşecektir. Bunun sonucunda ise devlet vergi oranları çeşidini arttırmaya yönelik politikalara ihtiyacı olmayacaktır.

Özel girişimcilerin vergi yükünün azalması onların yatırımlar daha fazla kaynak aktarmasını sağlayacaktır. Özel ve kamusal yatırımların artması ekonomik gelişmeyi arttıracaktır.

1.3.3.Özelleştirmenin Sosyal Amaçları

Özelleştirmenin sosyal amacı olarak sermayenin tabana yayılarak gelir dağılımının iyileştirilmesinin sağlanması hedeflenmektedir.

Gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin düzeltilmesinde ve sermayenin tabana yayılmasında özelleştirme bir araç olarak kullanılabilir. KİT'lerin kârlılık oranı yüksek olanların hisse senedi satışı yöntemi ile işletme çalışanlarına ve küçük tasarruf sahiplerine belli avantajlarla satılarak gelir transferi yapılması gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik bir özelleştirme yöntemidir.

Özelleştirme yapılırken gelir düzeyi düşük olan kesime teşvik ve avantajlar getirilirken yüksek sermayeye sahip olan kesime kısıtlamalara gidilmesi bir "Sosyal Özelleştirme"dir. Ayrıca çalışanların hisse senedi yoluyla ortak edilmesi iş anlaşmazlıklarını büyük ölçüde gidererek çalışanların verimliliğini arttıracaktır.

1.3.4. Özelleştirmenin Siyasal Amaçları

Kapitalist ideolojinin hakim olduğu ülkelerde bireysel özgürlükler ön plandadır. Devletin ekonomiye müdahale etmesi kabul edilmemektedir. Özellikle son yıllarda iktidara gelen liberal görüşlü partiler özelleştirme uygulamalarında öncülük etmişlerdir.

İktidarda olan Sosyal Demokrat Partiler ise kamu işletmeciliğini savunarak sosyal devlet anlayışının öncülüğünü üstlenmişlerdir.

Liberal partiler yolsuzlukların ve ekonomik sorunların kaynağı olarak sosyal devleti göstererek sorunun çözümünde özelleştirmeyi tek seçenek olarak sunmuşlardır.

Kamu ekonomisinin küçültülerek devletin küçültülmesi piyasa ekonomisinin kurulması devletin gücünü sınırlandıracaktır. Böylece ekonomik özgürlüklerde daha fazla sağlanacaktır. Bu da özelleştirmenin siyasal amacını oluşturmaktadır.

Özelleştirme ile birlikte siyasal ve ekonomik iktidarlar ayrılarak demokratikleşme yönünde önemli adımlar atılacaktır. Ayrıca siyasi yozlaşma ile birlikte siyasal sistemdeki tıkanmalar önlenecektir. Devletin elindeki büyük işletmelerin denetlenememesi ve rasyonel işletilememesi ekonomik yozlaşmanın temel nedenidir. KİT'ler, devlet bankaları ve bütçe dışı fonlar yolsuzlukların ve rüşvetin temel kaynağıdır. Bu nedenle özelleştirme zorunludur.

1.3.5. Özelleştirmenin Diğer Amaçları

Özelleştirme politikalarının amaçları ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte temelde amaçları birbirine yakındır. Önceki sayfalarda açıklamasını yaptığımız amaçların yanında özelleştirmenin yabancı sermaye girişini sağlamak, devletin ekonomiye müdahalesini en az düzeye indirmek devlet borçlarını azaltmak, iş gücü piyasasını geliştirmek liberal iktisadi yapının güçlendirilmesini sağlamak gibi amaçları da bulunmaktadır.

Özelleştirmenin genel kabul görmüş amaçlarını ve ilişkili gerçeklerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:²⁵

- i. Rekabet, kurumsal serbestleşme (deregulasyon) yada diğer araçlarla ekonomide etkinliği arttırmak.
- ii. Kamu kesimi borçlanma gereksinimi azaltmak,
- iii. Hükümetlerin işletmelerin karar verme sürecine müdahalesini azaltmak,

²⁵ Ahmet ŞAHİNÖZ, Türkiye Ekonomisi, Turan Kitabevi, Ankara-1998.

- iv. İşgücü piyasasını geliştirmek,
- v. Sermaye mülkiyetinin geniş halk kesimlerine dağıtılmasını sağlamak ve çalışanların çalıştıkları işletmelere ortak olmasını teşvik etmek,
- vi. Ekonomide hisse senedi sahipliği ile mülkiyeti tabana yaymak ve sermaye piyasasını geliştirmek,
- vii. Yabancı sermayenin gelişini teşvik etmek,

1.4. ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ

Bir ekonomide özelleştirme yöntemlerinden hangisinin uygulandığı, ülkenin genel ekonomik şartlarına, sermaye piyasasının durumuna, özelleştirilecek teşebbüsün niteliğine, teşebbüsün içinde bulunduğu mali şartlara, özelleştirmenin amaçlarından hangisine ağırlık verileceğine bağlıdır.²⁶

Özelleştirme uygulamalarında farklı yöntemler kullanılmasına rağmen, hangi yönteminin daha yararlı olacağı özelleştirme programının amaçlarına bağlıdır.

Özelleştirme yöntemlerinin temel karakteristik özellikleri 4 ana grupta toplanabilir.

- i. Aktiflerin satışı,
- ii. Yasal ve kurumsal serbestleşme
- iii. İmtiyaz anlaşmaları
- iv. Diğer özelleştirme yöntemleri.

1.4.1. Birinci Derece Özelleştirme Yöntemleri

1.4.1.1. Satış Yöntemi

Özelleştirme denilince akla ilk gelen olay mülkiyetin devredilmesini içeren satış yöntemidir. Devlet işletmelerinin satışını hisse senetleri ve blok satış yöntemleri ile gerçekleştirmektedir.

²⁶ Rıdvan KARLUK, age., s.136

1.4.1.1.1. Blok (Direkt) Satış Yöntemi

Blok (Direkt) satış yöntemi; özelleştirilecek kuruluşun bir kısmının veya tamamının teklif toplayarak, pazarlık veya açık artırmayla yerli ve yabancı kişilere satılmasıdır.²⁷

Blok satış yöntemi ile yapılan özelleştirmeler kısa zamanda gerçekleşmesi mümkün olan ve kolay bir özelleştirme yöntemidir. Kamusal varlıkların satışlarında en çok kullanılan yöntemdir. KİT'lerin tüm aktiflerinin özelleştirme yoluyla özel kişi yada kurumlara satılması ise "bütün özelleştirme"yi ifade eder.

Bu yöntemin uygulanabilmesi için şu koşullara gereksinim vardır:²⁸

- i. Özelleştirmeye konu KİT ve bağlı kuruluşlarının performanslarının iyi olması gereklidir.
- ii. Özellikle bütün özelleştirme halinde özel kesimin çok büyük sermayeye sahip kamu iktisadi kuruluşlarını satın alması mümkün değildir.

Bu yöntem genellikle nihai mal ve hizmet üreten KİT'lerin özelleştirilmesinde kullanılır. Satış işlemi bir defada yerli yada yabancı gerçek veya tüzel kişilere pazarlık yöntemi ile yapılır.

Blok satış yöntemi ile özelleştirilen işletmelerin satış sözleşmelerine bir kısmının hisse senedi yoluyla halka arzı şartı konulabilir. Bu yöntem ise gecikmeli halka arz yöntemi denilir.

Blok satış yönteminde yatırımcının teknoloji seçimi, girdi ithalatı ve ihracat olanakları, istihdam olanakları ile toplum hedeflerine hizmet edecek şekilde ölçütlerin konulması zorunludur. Ayrıca ülke güvenliğinin söz konusu olduğu bazı endüstri dallarında özelleştirme yapılırken yabancı sermayeye sınırlamalar getirilmesi gerekir.

²⁷ Bilal YILDIRIM, Türkiye'de Özelleştirme, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-1999, s.12

²⁸ Emin BARLAS, Türkiye'de Kamu Malvarlığı: Özelleştirme Politikaları ve Sorunları, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa-2002, s.124

Blok (direk) satış yönteminde mülkiyetin devri söz konusudur. Satış işlemi bir yada birden fazla şirkete yapılabilir. Bu özelleştirme işleminde belirlenen değer üzerinden kamu hissesinin tamamı veya bir kısmının satışı gerçekleştirilir.

Özelleştirme kapsamındaki işletmelerin aktiflerinde yer alan mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının satışı da blok satış yöntemine benzer bir şekilde yapılır. Özelleştirilecek kuruluşların tesis, fabrika, mağazaları, arsa, arazi, binaları, yarım kalmış tesisleri, taşıtlar ayrı olarak satılır. Böylece üretim birimleri ile ihtiyaç fazlası varlıkların ayrı ayrı satışı yapılarak gerçek değerlerine yakın bir değerde satılması sağlanır. Ayrıca özelleştirme yoluyla satın alınan işletmelerin spekülâtif amaçlar için alınmasının önüne geçilir.

Sermaye piyasalarının gelişmediği piyasalarda en çok tercih edilen yöntem blok satış yöntemidir. Blok satış yönteminde “pazarlık” sözkonusu ise yapılacak işlemlerin tümünden kamuoyunun bilgilendirilmesi gerekir. “Açık Artırma Yöntemine” başvurularak kamuoyunun desteği sağlanılabilir.

Blok satış yönteminden “ihale” sistemi, en etkili olanıdır. Burada önemli olan, ön eleme ve ihale kanunlarındaki açıklık ve kesinliktir. Ayrıca ihaleye katılacak alıcı şirketlerin mali yapıları ve sektördeki deneyim ve başarı performansları da çok önemlidir.²⁹

1.4.1.1.2. Hisse Senedi Yoluyla Satış Yöntemi

KİT’lerin tamamının veya bir kısmının hisse senetleri aracılığı ile özel kişi ve kuruluşlara aktarılması yöntemidir. Satışın yapılabilmesi için özelleştirilecek kuruluşun sermaye şirketi statüsünde olması ve sermayesinin hisselerle bölünmüş olması gerekir.

Hisse senetleri yolu ile satışı yöntemi dünyada en çok kullanılan yöntemlerdendir. Özellikle mülkiyetin tabana yayılmasını ön planda tutan İngiltere ve Japonya’da özelleştirme

---

²⁹ KARLUK, a.g.e., s.140

uygulamalarında en çok kullanılan yöntemdir. Bu yöntemde dikkat edilmesi gereken nokta mülkiyetin belirli grupların elinde toplanmasını önlemektir.

Hisse senetlerinin halka arzı, mevcut hisselerin halka satılması şeklinde olabileceği gibi, yeni hisse senedi çıkarılarak “sermaye artırımı” şeklinde de olabilir.³⁰

Hisse senetleri doğrudan doğruya halka ve alıcılara arz edilebileceği gibi, sermaye piyasası kanalıyla da yapılabilir. Hisse senetlerinin sermaye piyasasında arzı “sabit” veya “taban fiyatlı arttırma” şeklinde olmak üzere iki şekilde yapılabilir. Sabit fiyatlı hisse senetlerinde hisse senetlerinin üzerindeki yazılı nominal değerden satışa sunulur. Taban fiyatlı arttırmada ise hisse senetleri için belirli bir taban fiyat belirlenerek, aracı kurumların katılımı ile senetler arttırma yöntemi ile toptan satılır.

Hisse senedi ile satış yönteminin başarısı için ülkede sermaye piyasasının gelişmiş olması gerekir. Özelleştirilecek kuruluşların hisse senetlerinin fiyatının da kuruluşun gerçek ekonomik yapısını yansıtması gerekir.³¹

Hisse senedinin doğrudan halka arzı yöntemi ile yapılan özelleştirmeler, özelleştirilecek kuruluşla ilgili detaylı bir prospektüsün hazırlanması gerekir. Bu sayede hisse senedi alacak küçük yatırımcı bilgilendirilerek doğru karar alması sağlanacaktır.

Prospektüslerde yer alacak bilgiler şunlar olabilir:³²

- i. KİT'in kuruluş amacı, faaliyet alanı, aktif ve pasif yapısı,
- ii. Geçmiş birkaç yıla ait kârlılık ve verimlilik rakamları bu konuda gelecek yıllara ait tahminler,
- iii. Kuruluşun faaliyette bulunduğu sanayi dalının yapısı, özellikle rekabet koşulları, faaliyetlerin ve fiyatların devlet düzenlemelerine konu olup olmadığı,
- iv. Pay senetlerinin çıkarılma tarihi dahil, özelleştirme programının zamanlanması,
- v. Çalışanlara ve küçük tasarruflara yapılacak ayrıcalıklı pay senedi satış programları,
- vi. Devletin gelecekte sermaye içindeki payı vb. konularda açıklamalar yer alabilir.

³⁰ KARLUK, a.g.e., s.136

³¹ KARLUK, a.g.e., s.136

³² Ali CEYLAN – Melek VERGİLİEL, Türkiye’de KİT’i ve Özelleştirme, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa – 1989, s.85

Hisse senedinin doğrudan halka arzında aracı kurum kullanılmadığından dolayı aracı kuruma ödenecek komisyondan tasarruf edilmektedir. Ancak bu yöntemin uygulanması özelleştirmenin gecikmesine ve başarı şansını olumsuz etkilenmesine yol açabilmektedir.

Özelleştirme programı uygulayan ülkeler özelleştirme akışını kolaylaştırmak ve verimliliği arttırmak amacı ile hisse senetlerinin çalışanlara satılmasına ayrı bir önem vermektedir. Hisse senetlerinin çalışanlara satılması, işletme verimliliğini arttırmaya yönelik olarak yapılır.

Hisse senetleri aracı kurumlar vasıtası ile satılabilir. Aracı kurumlar yatırım ve kalkınma bankaları, bankerler, yatırım fonu, yatırım ortaklıkları ve bankalardır. Aracı kurumlar hisse senetlerini satarken:

- i. Kendi nam ve hesabına hisse senetlerini halka satmayı taahhüt etmek,
- ii. Satılmayan hisse senetlerini gerektiğinde satın almayı taahhüt etmek,
- iii. Hisse senedi satılacak kuruluş ile hisse senedi alacak yatırımcılara aracılık etmek,
- iv. Satış ajanı olarak hareket etmek,
- v. Özelleştirmesi yapılacak kuruluşlara danışmanlık hizmeti vermek gibi görevleri üstlenmektedirler.

1.4.2. İkinci Derece Özelleştirme Yöntemleri

İkinci derecede özelleştirme yöntemleri, finansal kiralama yöntemi, yönetim devri yöntemi, ihale yöntemi, imtiyaz yöntemi, ortak teşebbüs yöntemi ve yasal-kurumsal serbestleştirme şeklinde sıralayabiliriz. İkinci derecede özelleştirme yönteminin de mülkiyet devri söz konusu değildir. Bu özelleştirme yöntemleri;

1.4.2.1. Finansal Kiralama Yöntemi

KİT'lerin bir bütün olarak yada bunlara ait mal veya hizmet üretim tesislerinin özel sektöre bir bedel karşılığı kullanımının bırakılmasıdır. Finansal Kiralama Yöntemi

özelleştirmenin diğeri bir şeklidir.Özellikle mevcut durumları ile özelleştirilmelerinin zor olacağı beklenen bazı KİT'lerinin mali yapılarının iyileştirilmesi ve satışa hazır hale gelinceye kadar kiraya verilmeleri gerekmektedir. Finansal Kiralama Yöntemi'nde mülkiyet devri söz konusu olmadığı için gerçek anlamda bir özelleştirme değildir.Bu yöntem özelleştirilmesi planlanan KİT'lerin mali yapılarının iyileştirilerek özelleştirmeye hazırlık aşamasının tamamlanması için kullanılmaktadır.Finansal Kiralama Yöntemi ile elde edilen gelir, özelleştirme ile elde edilecek gelire göre çok düşük kalmaktadır.

Bu yöntemde özel kişi ve kuruluşlara kiralanın KİT'ler söz konusudur. Özel şirketlere kiralanın KİT'lerin belli bir süre sonunda kiralaın işletmeci şirket tarafından mal ve hizmet üretiminde kullanıldıktan sonra satın alınması hedeflenebilmektedir.Yani kiralama sonucu özelleştirme yapılabilir.

Kiralama ise Finansal Kiralama Kanunu'nun 5. maddesine göre; “ kiralaın kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden satın aldığı veya başka surette temin ettiği bir malın kullanım hakkını her türlü fayda sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek koşuluyla kira bedeli karşılığında kiracıya bırakılmasını öngören bir sözleşmedir” şeklinde tanımlanmıştır.³³

Bu yöntemin özelleştirmede alternatif olarak kullanılmasının nedeni mülkiyetin devlette kalması ve varlıkların tüm sorumluluğunun kiralaın işletmelere geçmesidir. Ayrıca kamuoyunda oluşabilecek olumsuz tepkiler önlenerek varlıkların riski ile birlikte yönetimi kiralaına aktarılır.Finansal Kiralama Yöntemi ile devlet yönetim riskinden kurtularak, verimsiz işletmelerin hazineye olan yükünden kurtulmuş olur. Bu yöntem kömür ve maden işletmeleri gibi işletmelerin yeniden yapılanmasını sağlayarak verimliliklerini arttırmak ve kamu işletmelerini özelleştirmeye hazır hale getirmek için kullanılır. Ancak büyük KİT'lerin özelleştirilmesinde bu yöntemin kullanılması uygun değildir.

1.4.2.2. Yönetim Devri Yöntemi

KİT'lerin ve kamu kurumlarının yönetiminin bir sözleşme ile özel sektöre bırakılmasıdır.Özellikle KİT'lerinde işletmelerin varlıklarının yönetim riskinin bulunduğu,

³³ BARLAS, age. s.129.

işletme sermayesi ile işletmenin borç-finansman sorumluluğunu yüklenilmesinin istenmediği durumlarda kullanılan bir özelleştirme yöntemidir.Bu yöntemde mülkiyet devri söz konusu değildir.Sadece yönetim özel sektöre bırakılmaktadır.Burada yönetim profesyonel kişilere bırakılarak modern yönetim teknikleri ve teknolojik gelişmelerden faydalanılarak işletmenin verimliliği arttırılmaya çalışılır.Bu yöntemde önemli olan yönetim görevini üstlenenlerin işletmelerin çıkarına uygun yönetimde bulunup bulunmadığının kontrolünü sağlayacak sistemin kurulmasıdır.

Yönetim Devri Yöntemi uygulamada şu şekilde işlemektedir:³⁴

- i. Devlet, yönetimi devredilecek kamu teşebbüsleri ve kurumlarını ilan etmektedir.
- ii. Mülkiyet hakkı devlette saklı kalmak kaydıyla belirli bir süre için kamu teşebbüsünün yönetimi özel kesime devredilmektedir.
- iii. Devlet, yönetimi devir alan kişi ve/veya kurumlara teşebbüsün mali yapısının iyileştirilmesi ve etkin bir hizmet sunulması için gerekli fon ve kolaylıkları sunmaktadır.
- iv. Sözleşmeye bazen yönetimi devir alan kişi veya şirketin sözleşme sonunda işletmenin belirli bir oranda hissesine veya tamamına sahip olabileceği hükmü konulabilmektedir

Yönetim Devri Yöntemi bazı KİT'lerin özelleştirme öncesi rehabilitasyonu ve özelleştirmeye hazır hale getirilmesi için kullanılmaktadır.Bu yöntem genellikle turizm işletmelerinde, hastaneler, kreş, huzur evleri ve şehir içi yolcu taşımacılığı hizmetlerinin özelleştirilmesinde kullanılabilir.

1.4.2.3.İhale Yöntemi

Devlet tarafından yapılmakta olan bir mal ve hizmetin tamamının veya bir kısmının üretiminin ihale ile özel bir kuruluşa sözleşme yapılarak devredilmesidir.En çok uygulanan özelleştirme yöntemidir.Burada kamu kuruluşu, üretimin kontrolünü önemli oranda elinde tutarak vergi, tüketici harcı veya diğer finansman aracını uygulamaya devam eder.

³⁴ C.Can.AKTAN, Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme, Ankara-1994, s.83.

İhale Yöntemi'nde devletin:³⁵

- i. Üretim miktarı ve türünü belirlemek,
- ii. Bir veya birkaç özel firma ile anlaşma yapmak,
- iii. Kar amacı güden, kar amacı gütmeyen veya gönüllü kuruluşlarla üretimi gerçekleştirmek gibi türlü tercihleri olabilir.

İhale Yöntemi'nin seçilmesindeki temel amaç mal ve hizmetin özel sektöre ürettirilerek maliyetinin düşürülmesidir. Özellikle İngiltere, Japonya ve ABD'de yaygın bir şekilde kullanılan İhale Yöntemi'nin yerel hizmetler de kullanıldığı görülmektedir. İhale Yöntemi ile mal/hizmet üretiminin özel sektöre bırakılması sonucunda % 40-60 arasında maliyetlerden tasarruf sağlanmaktadır.

İhale Yöntemi'nde temel ölçü mal ve hizmet üretiminin minimum maliyetle yapılarak ekonomik etkinliğin ve kamu giderlerinde tasarrufun sağlanmasıdır.

İhale Yöntemi çoğunlukla yerel hizmetlerde uygulama alanı bulmaktadır. Belediyeler çöp toplama, yol yapım, bakım ve onarım işlerini, su kanalizasyon işlerini, parkların yapım-onarım ve bakım işlerini, temizlik işlerini ihale yöntemi ile özel sektöre yaptırmaktadırlar. Ayrıca çeşitli kamu kuruluşlarının gereksinim duydukları demirbaş alımları, taşıt alımları, yiyecek ve giyecek maddeleri, kırtasiye ve büro malzemeleri alımları ihale yöntemi ile yapılmaktadır.

İhale yönteminin uygulama şekilleri ise; kapalı zarf usulü, açık teklif usulü, pazarlık usulü ve yarışma usulüdür. Bunlardan hangisinin kullanılacağı ise işin niteliğine ve türüne göre belirlenmektedir.

İhale yönteminin başarısı ise rekabetçi bir ortamın yaratılmasına bağlıdır. Rekabet ortamı sağlanabildiği takdirde daha etkin ve ucuz mal/hizmet elde edilecektir. Bunun için ihalesi yapılacak işin duyurusu bu işi yapmaya yeterli olan ve yapmaya talip olacak herkese ulaşması gerekir. İhalede ki çeşitli kısıtlamalar ile bazı kişi ve kuruluşların devre dışı bırakılması rekabet ortamının oluşturulmasını olumsuz etkileyecektir. Ayrıca ihale sözleşmesi

³⁵ Aykut POLATOĞLU, Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam Yay, İstanbul-1994, "Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunları", s.21

uzun süreli olmamalıdır.Özelleştirmenin başarısı için bu sözleşmelerin kısa süreli olması gerekir. Devlet sözleşme süresince ihaleyi alan özel kuruluş üzerindeki denetim mekanizmalarını iyi kurmalıdır.

1.4.2.4. İmtiyaz Yöntemi

İmtiyaz Yöntemi'nde devlet belirli bir mal/hizmetin tamamen veya kısmen ve belirli bir coğrafi alanda üretim yapma yetkisini özel sektöre vermektedir. Devlet burada üretim miktarı ve düzeyi ile fiyatların kontrolünü yaparak denetleyici bir rol üstlenebilir.

İmtiyaz yöntemi elektrik, su üretim ve dağıtım, haberleşme, demiryolu işletmeleri gibi doğal tekellerin söz konusu olduğu alanlarda kullanılır. Bu yöntem ile ekonomideki israf, verimsizlik nedeniyle doğal tekeller özel sektöre devredilmek istenmektedir. Ayrıca devletin ilgili mal/hizmet alanındaki karar alma düzenleme yetkisinin azaltılarak kaldırılması bu alanın rekabete açılması ve üretime yönelik sübvansiyonların kaldırılması hedeflenmektedir.

Bu Yöntem Yasal-Kurumsal Serbestleşme* olarak da tanımlanmaktadır.

İmtiyaz yöntemi ile özelleştirmeye ülkemizdeki yasal düzenlemeler ile çay ve tütün tekelinin kaldırılması ile yüksek öğretimin özel sektör ve vakıflara açılması örnek olarak verilebilir.

İmtiyaz yöntemi iyi bir şekilde uygulanabilirse devletin çekildiği alanda özel sektör ekonomik etkinliği sağlayarak, maliyet tasarrufları yaratabilir. İmtiyaz yönteminde temel amaç kamunun ekonomideki payının küçültülerek özel sektörün ekonomideki payı ve etkinliğinin artırılmasıdır.

İmtiyaz yönteminde en önemli bölüm pazarlık sürecidir. Pazarlık sonucunda verilecek imtiyaz, sözleşme metninde nitelikleri belirlenen mal veya hizmeti en düşük fiyat ile piyasaya sunmayı kabul eden firmaya verilmelidir.

---

* Yasal Kurumsal Serbestleşme (Deregulasyon):Bir özelleştirme yönteminden çok kamunun ekonomideki sınırlarını küçültmeye yönelik bir uygulamadır. Piyasada rekabet ortamını sağlamaya yönelik uygulamalar ile devlet tekelindeki bazı alanlara özel sektörün girişini zorlaştıran engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalardır. Yasal – kurumsal serbestleşmenin savunucuları, özelleştirme taraftarı iktisatçılar ile IMF ve Dünya Bankası'dır.

1.4.2.5. Ortak Girişim Yöntemi

Kamu ve özel sektörün birlikte ortaklık kurarak mal/hizmet üretim faaliyetinde bulunmalarıdır. Bu yöntem belirli oranlarda kamu ve özel sektörün şirket kurmalarıyla yada mevcut üretim ve hizmet birimlerinin özel sektöre açılımı ile oluşur.

Ortak Girişim Yönteminin başarı koşulları şöyle sıralanabilir.³⁶

- i. Kamu payının şirket yönetiminde karışıklığa yol açmayacak bir oranda tutulması,
- ii. Üretim, yatırım, finansman vb. konularında tamamen bağımsız olmaları.

Ortak girişim yöntemi ile yeni yatırımlara ihtiyaç duyan devlet işletmelerinin bu ihtiyaçları, üretime girmek isteyen yerli ve yabancı sermaye kullanılarak karşılanmaktadır. Aynı zamanda yerli yada yabancı sermaye tek başına cesaret edemediği üretim alanına girmiş olmaktadır.

1.4.3. Diğer Yöntemler

Devletin görevleri içinde yer alan ve yapması zorunlu olan bazı hizmetleri özel sektör aracılığı ile yerine getirmesinde kullanılan yöntemlerdir. Bunlar fiyatlama yöntemi, kupon yöntemi, özel kesimin teşvik edilmesi yöntemi, tasfiye devir ve birleşme yöntemi, tüketiciye yardım ve gönüllü organizasyonlardır.

1.4.3.1. Fiyatlama Yöntemi

Fiyatlama yönteminde daha önce devletin ücretsiz olarak sunduğu bazı hizmetlerin fiyatlandırılarak bir bedel karşılığında sunulmasıdır. Kamusal mal/hizmet fiyatlarının piyasa fiyatının üzerinde olması üretimin özelleşmesini teşvik edecektir. Fiyatlama yönteminin uygulanabilmesi için devletin arz etmiş olduğu mal/hizmetin bölünebilirlik özelliğinin olması

³⁶Mustafa CAN, Orman Ürünleri Sanayisinin (ORÜS) Özelleştirme Öncesinin ve Sonrasının Çeşitli Göstergelerle Karşılaştırılması, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A BD, İstanbul-2001, s.35.

gerekir. Bu özelliğe sahip olan mal/hizmetin pazarlanması ve tüketicilere aktarılması mümkündür. Ülkemizde 1980 sonrası yüksek öğretimden harç alınması, ilaçlardan katılım payı alınması ve paralı yol uygulamasına geçilmesi buna örnek olarak verilebilir. Eğitim, sağlık, elektrik, su, doğalgaz ve karayolları vb. mal ve hizmetler fiyatlandırılarak arz edilebilir. Ancak ülke güvenliği adalet gibi kamusal hizmetleri faydası bölünemediğinden fiyatlandırılması mümkün değildir.

1.4.3.2. Kupon Yöntemi

Kupon yönteminde bazı hizmetlerin devlet tarafından verilmesi yerine bedelinin tamamının veya bir kısmının devlet tarafından tüketiciye “ kupon” türü belgelerle verilerek tüketicinin piyasadan hizmeti satın alması sağlanmaktadır.

Kupon yöntemi, yarı kamusal adı verilen ve fiyatlandırılması olanaklı hizmetlerin özelleştirilmesinde uygulanabilecek bir yöntemdir.³⁷

Kupon Yöntemi başlıca şu esaslara dayalı olarak geliştirilmiştir.³⁸

- i. Kamu işletmelerinde verimlilik, özel işletmelere oranla çok daha düşüktür.
- ii. Kamu işletmelerinde israf yaygındır. Kişiler kendi sahip olmadıkları serveti korumak için daha az çaba gösterirler.

Kupon yöntemi en çok eğitim, sağlık, ulaşım, konut, ve kreş hizmetlerinde kullanılmaktadır. Bu yöntemin uygulanmasındaki temel güçlük hizmetten yararlanması planlanan kişi ve grupların belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır.

1.4.3.3 Gönüllü Organizasyonlar Yöntemi

Bu yöntemde devlet tarafından yapılması gereken hizmetlerin bir kısmı vakıflar, dernekler, meslek kuruluşları, kooperatifler vb. gönüllü kuruluşlarca yerine

³⁷ AKTAN, age. s.75

³⁸ Bekir PARLAK, Türkiye’ de Yerel Yönetimler, Alfa Yay., Ekim-2002, Bursa, “Yerel Hizmetlerde Özelleştirme Yöntemleri”, s.223

getirilmektedir. Gönüllü organizasyonlar okul, hastane ve huzurevi yapımı, öğrencilere burs verilmesi, kültürel ve sanatsal faaliyetler düzenlenmesi, çevre koruma vakıfları, kan bankaları, kreş işletmeciliği gibi konularda çalışma yaparlar. Bu tür gönüllü organizasyonlar devletin denetimi altında bulunurlar.

1.4.3.4. Yap-İşlet-Devret Yöntemi

Yap-İşlet-Devret (YİD) Yöntemi, bir kamu hizmeti veya bayındırlık işinin özel teşebbüs tarafından masrafları karşılanarak kurulmasını, belirli bir süre işletilmek suretiyle yatırılan sermayenin amortismanı sağlandıktan ve kar gerçekleştirildikten sonra tesisin ve yönetimin bedelsiz olarak ilgili kamu kuruluşuna devredilmesini sağlayan bir yöntemdir.³⁹

YİD yöntemi yerli ve yabancı yatırımcılara açık olarak uygulanabilen bir yöntem olduğundan yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi açısından önemlidir. YİD yöntemiyle ülkeye yabancı sermaye girişiyle birlikte kalifiye işgücü ve teknolojiye geleceğinden ekonomik kalkınma hız kazanacaktır. Bu yöntemin uygulama alanları; enerji üretim tesisleri, fabrika, otoyol, otopark, liman, arıtma tesisi, baraj ve köprü yapımı gibi yüksek maliyetli yatırımlardır. YİD yönteminde büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren yatırımlar özel sektör tarafından yapılarak, bunun sonucunda kamunun zaman maliyet tasarrufu sağlanarak yeni vergi kaynakları oluşturulması sağlanmaktadır.

1.5. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ MİKRO VE MAKRO EKONOMİK SONUÇLARI

1980' li yılların başlarından itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede özelleştirme programları uygulanmıştır.

Özelleştirme uygulamaları ile ekonomide verimlilik ve etkinliğin artırılması sağlanarak, özel sektörün ekonomideki konumunun güçlendirilmesi mikro sonuçları ifade eder.

³⁹ PARLAK, age, s.217-218.

Kamu sektörünün mali yapılarının iyileştirilmesi, kamunun finansman ihtiyacının azaltılması ve potansiyel harcamaların tahsis edilmesi de özelleştirmenin makro ekonomik boyutlarını oluşturur.

1.5.1.Özelleştirmenin Mikro Ekonomik Sonuçları

Özelleştirmenin mikro ekonomik sonuçları ana başlıkları itibariyle aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- i. **Etkinlik İçerisinde Tüketici Refahının Sağlanması:** Özelleştirme taraftarlarına göre özelleştirme ile birlikte kaynak tahsisinde etkinlik sağlanacak bunun sonucunda da fiyatlar düşerek, üretilen malın kalitesi artacaktır.Kamu kesimi kaynak tahsisinde ve üretimde etkinlikten uzaktır.Üretimde etkinlik ancak rekabetin oluşturulduğu piyasalarda mümkündür.
- ii. **İstihdam Yaratma:** Ekonomide faaliyet gösteren bir çok firmanın girdilerini bu tür kamu faydalarının özelleştirilmeleri sonucu ürettikleri mal ve hizmet fiyatlarının düşmesi öteki firmaların üretimlerini arttırmalarını ve yatırım yapmalarını teşvik eder.Dolayısıyla ucuz girdi nedeniyle yatırımlara başlanması istihdamı artırır.⁴⁰ KİT'lerin özelleştirilme sonrası etkin yönetilmeleri sonucu üretimlerinin artacağı, bunun sonucunda da daha çok hammadde ve girdi ihtiyacı ortaya çıkacağından istihdamda artacaktır.
- iii. **Yatırımların Değerlendirilmesi ve Etkinlik:** KİT kuruluşları serbest piyasa koşulları dışında çalıştıklarından yani piyasanın arz ve talebine göre çalışmadıkları bazen gerektiğinden fazla yatırıma gidilerek talebin çok üzerinde arz yapmaktadırlar.Bu durumda ülke kaynakları gereksiz bir şekilde israf edilmektedir.Örneğin İngiltere'de 1982 yılında yapılan bir araştırmada elektrik endüstrisinde talebin çok üzerinde üretimi sağlayacak yatırımların yapıldığı tespit edilmiştir.Özelleştirme sonrası işletmeler piyasa koşullarını ön planda tutacaklarından bu tür yanlış yatırımlar yapmazlar.Özel işletmeler yatırımları

⁴⁰ Süleyman YAŞAR, Özelleştirme, Creative Yay., Kasım-1997, s.104

yaparken sermayenin maliyeti ve iç karlılık oranlarını dikkate alacaklarından kaynak israfına yol açmaları mümkün olmayacaktır.

iv. **Doğal Tekeller ve Etkinlik:** KİT'lerin özelleştirilmeleriyle ve birlikte doğal tekeller serbest piyasa koşullarına göre üretim yapan şirketler olacaklardır. Serbest piyasa koşullarında tekeller ortadan kalkarak firma normal kar ile çalışacaktır. Sonuçta tüketicinin sömürülmesi önlenecek ve kaynak israfı ortadan kalkacaktır.

v. **Sendikalar ve Üretimde Etkinlik:** KİT'ler genellikle sendikaların kök saldığı ve güçlendiğı yerler olmuşlardır. KİT'lerin faaliyetlerinde kar motivasyonunun olmaması, piyasa güçlerinin baskısının hissedilmemesi ve iyi bir denetim sisteminin bulunmaması nedeniyle çoğunlukla üretimde verimlilik dikkate alınmamaktadır. Sendika üst yöneticileri ise aktif politikanın içerisinde yer almakta ve sosyal bir statüye sahip olmaktadır. KİT'lerdeki sendikalar tekel konumundadırlar. Özelleştirme uygulamaları sonucunda sendikalarda rekabet içine çekildiklerinden tekelci yapıları ortadan kaldırılmaktadır. Özelleştirme taraftarlarına göre KİT'lerin üretimde verimliliklerinin düşük olmasının iki ayrı nedeni vardır. Bunlardan ilki **idari perspektif*** olup, bu perspektife göre KİT'lere ait işletmelerde düzeni koruma yeterli olmadığından verimlilik düşük olmaktadır. İkincisi ise **siyasi perspektif*** olup, kamu yöneticilerinin hedeflerini sınırlayan ve bozan şeyler siyasi müdahalelerdir.

vi. **Rekabet Politikası:** Özelleştirme KİT tekellerini rekabet içersine sokmuştur: Özellikle regülasyon idarelerinin kurulması birçok KİT'lerin özelleştirmeden sonra özel tekellerin oluşmasını engelleyerek rekabet içersinde üretim yapmalarını sağlamıştır.

---

* **İdari Perspektif:** Kamu şirketi yöneticileri gerektiğı şekilde denetlenmemektedir. Bu durum şirket gerektiğı gibi işletilmediğı takdirde yönetim değişikliğine gidilmesi seçeneğini etkisiz kılar.

* **Siyasi Perspektif:** Yöneticilerin azami düzeyde çıkarmaya çalıştıkları hedef fonksiyonlarının bütçe sınırlamalarıyla, kamu mülkiyeti altında daha düşük verimlilik elde edileceğı görüşüdür. Siyasilere bağı olan kimi zaman kendileride siyasi olan kamu yöneticileri verimlilik ve hedef fonksiyonunu istihdamı arttırmayla ve siyasi prestijle birleştirir.

vii. Hisse Senedi Mülkiyetinin Yaygınlaştırılması: Özelleştirme ile birlikte yönetici ve çalışanların hisse senedi alımı ile birlikte şirkete ortak edilmeleri verimliliği ve karlılığı arttırmıştır. Yönetici ve çalışanların verimliliklerinin artması üretimde etkinliği arttıracığından toplumsal faydaya da önemli katkıları olacaktır. Özelleştirme sonucunda hisse senedi yöntemi ile yönetici, çalışanlar ve küçük tasarruf sahiplerine satılacak hisse senetleri ile mülkiyetin tabana yayılması sağlanarak gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik adımlar atılacaktır.

1.5.2. Özelleştirmenin Makro Ekonomik Sonuçları

Özelleştirme uygulamalarının makro ekonomik sonuçlarını maliye politikası açısından, mali kalabalıklaşma ve ödemeler bilançosuna etkisi olmak üzere üç başlık altında inceleyebiliriz:

- i. Maliye Politikası Açısından:** Özelleştirme uygulamaları ile kamunun ekonomideki payı küçültülerek, özelleştirme işleminden elde edilecek gelirler ile kamu hizmet açıkları kapatılarak vergi yükü azaltılacaktır. KİT'lerin özelleştirilmeleri ile bu işletmelerin finansman ihtiyaçları ortadan kalkacağından devletin borçlanma gereği ile zarar eden şirketleri sübvansetme sorunu olmayacaktır.
- ii. Mali Kalabalıklaşma (Crowling Out Effect):** Özelleştirme uygulamaları sonucu sermaye piyasasındaki finansal kaynakların kullanımında kamu kesiminin payının azaltılması faizlerin düşmesini sağlayarak özel kesimin ucuz fiyatla kaynak bulmalarını sağlayacaktır. Bunun sonucunda özel sektörün yatırımları artacak sonuçta da kaynak tahsisinde ve üretimde etkinlik sağlanarak istihdam olanakları artacaktır. Özelleştirme uygulamaları gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasasının gelişmesine önemli katkılarda bulunmaktadır.
- iii. Ödemeler Bilançosuna Etkisi:** Özelleştirme ile birlikte ülkeye yabancı sermaye girişi artmaktadır. Bu artış şirket satın alma yada şirketin hisse senetlerinin alımıyla gerçekleşmektedir. Ayrıca özel sektör yatırımlarının ihracata yönelik üretim olması nedeniyle ülkeye ihracat yoluyla döviz girişi artmaktadır. İhracatın artması da ödemeler bilançosu üzerinde pozitif etki yaratmaktadır.

1.6.ÖZELLEŞTİRMENİN İLKELERİ

Özelleştirme uygulamaları yapılırken aşağıda açıklanan ilkelerin dikkate alınması hem toplumsal desteği sağlayacak hem de özelleştirmenin başarısını artıracaktır.Bu ilkeler çeşitli ülkelerin özelleştirme deneyiminden yararlanılarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- i. **Özelleştirme Ekonomik Yapıyı Ve Toplumsal Yapıyı Bozmamalıdır:** KİT'lerin yanlış ve taraflı bir şekilde özelleştirilmesi ekonomik kayıplara neden olduğu gibi toplumsal hoşnutsuzluklara da yol açacaktır. Bu nedenle özelleştirme uygulamalarında siyasi yandaşlara KİT'lerin değerinin çok altında satılması önlenmelidir.
- ii. **KİT'lerin Gerçek Değeri Üzerinden Özelleştirilmesi Gerekir:** Özelleştirme uygulamalarında satış işleminin gerçek değer üzerinden yapılması gerekir.Ancak bunun uygulamada pek şansı yoktur. Çünkü özelleştirilecek işletme uygun fiyatta olursa alıcı bulabilmektedir.Menkul Kıymetler Borsasında hisse senedi yolu ile halka arz işlemlerinde işletmelerin gerçek değerine yaklaşık bir fiyatla özelleştirilebileceği görülmektedir.
- iii. **Özelleştirme Hazırlık Aşamasının İyi Bir şekilde Yapılması:** Özelleştirme işleminin iyi bir planlama, hazırlık ve organizasyon ile yapılması başarı şansını arttıracaktır.
- iv. **Özelleştirmede Ülke Yararı Gözetilmelidir:** Özelleştirme uygulamalarında en önemli nokta özelleştirme programının ulusal olmasıdır.Yani özelleştirmenin ülke gerçeklerine ve koşullarına uygun olmasına gereklidir.Ülke koşul ve gerçeklerine uygun olmayan özelleştirme programları ülke ekonomisine zarar verdiği gibi toplumsal karışıklığa da neden olacaktır.
- v. **Özel Tekellerin Oluşması Önleyecek Düzenlemelerin Yapılması:** KİT'ler özelleştirilirken devlet tekellerinin yerini özel tekeller almamalıdır.Devlet özelleştirme yaparken tekel konumundaki işletmelerini, özelleştirme sonrası

işleyişlerini yasal düzenleme altına alması gerekir.Özelleştirme yapılırken ülke gerçeklerine göre özel şartlarla satış işleminin yapılması gerekir. Aksi takdirde özel tekellere yönelik ithalat politikası ülke ekonomisinde bütçe açıkları gibi olumsuz etkiler yaratacaktır.

1.7.ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Özelleştirme uygulamalarının ekonomik ve mali açıdan sakıncaları; işsizliğin artması, yatırımların azalması, özel doğal tekellerin oluşması sayılabilir.Devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesi sonucu, yeni yatırımlar yapmayacak olması işsizliği arttıracaktır.İşsizlik oranındaki artış özelleştirmenin ortaya çıkardığı ağır sosyal sorunlardan birisidir.Ayrıca özelleştirme ile birlikte gelir dağılımındaki eşitsizlik daha da artacaktır.

Özelleştirme sonrası sorunlardan bir başkası da doğal tekellerin yerini özel tekellerin almasıdır. Özelleştirme uygulamalarında gerekli yasal düzenlemeler yapılmadığı takdirde oluşacak tekelci oluşum karını ve üretimini istediği gibi belirleyecektir.

Kamu kuruluşları ülkemizde bölgesel gelişmişlik farkının azaltılmasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Özel sektöre geçen işletmelerin sahiplerine toplumsal statü sağlayarak onların siyasi bir güç haline gelmeleri toplumsal barışın sağlanmasında önemli sapmalara neden olacaktır.

Özelleştirme uygulamalarında işlemin başlangıcından sonuna kadar çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle özelleştirme uygulamalarından önce farklı aşamalarda hangi sorunlarla karşılaşılacağı önceden saptanarak alternatif çözümler ortaya konulmalıdır.

Özelleştirme uygulamalarında ortaya çıkan sorunların başlıcaları şunlardır; Zamanlama sorunu, öncelik sorunu, değerlendirme sorunu, istihdam sorunu ve özelleştirme altyapısının sağlanamaması sorunudur.

1.7.1. Zamanlama Sorunu

Özelleştirme uygulamalarında zamanın iyi tespit edilmesi gerekir. Dünya ekonomisindeki ve ülke ekonomisindeki gelişmeler özelleştirme üzerinde önemli etkilere sahiptir. Özellikle enflasyon, faiz oranları, sermaye piyasasının gelişmişlik düzeyi, tasarruf iliminin durumu, piyasadaki para arzının miktarı ve ülkenin siyasal istikrar durumu önemlidir. Örnek verecek olursak enflasyon ve faiz oranının yüksek olduğu zamanlarda ve enkul kıymetler borsasının gelişmediği durumlarda halka hisse senedi arz yoluyla yapılacak özelleştirmelerde başarı şansı oldukça düşük olacaktır.

1.7.2.Öncelik Sorunu

Özelleştirme uygulamalarında hangi kuruluşlara öncelik verileceği önemli bir konudur. Çünkü özelleştirmenin başlangıcında yapılacak olan hata ve başarısızlık özelleştirme programının tamamını olumsuz etkileyecektir. Bu sorunun çözümü için çeşitli yaklaşımlar getirilmiştir. Bcesley-Littlechild Yaklaşımı bunlardan birisidir. Bu yaklaşıma göre özelleştirme kapsamına alınan işletmeler, büyüklük kriteri, rekabet kriteri ve işgücünde değişme kriteri olmak üzere üç kritere göre sınıflandırılır.⁴¹

- i. İşletmelerin büyüklük kriterine göre yıllık cirosu fazla olanlar özelleştirme işletmelerinde öncelikli olmalıdır. Rekabetin yüksek olduğu kamu endüstrileri de ilk özelleştirilmesi gereken kuruluşlardır.
- ii. İşgücünde Değişme Kriterine göre ise kamu işletmelerinde işgücündeki değişiklik fazla ise yeniden yapılanmaya gidildikten sonra özelleştirilmeleri gerekir.
- iii. Özelleştirmede öncelik sorununa diğer bir yaklaşım ise içsel ve dışsal ekonomiler ile doğal tekeller yaklaşımıdır. Pozitif ve negatif dışsal ekonomilerin var olmadığı alanlarda faaliyet gösteren KİT'ler öncelikle özelleştirilmelidir. Eğer bir faaliyet

---

⁴¹ Hüsnü TEKİN, Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Çalışmaları, Yayınlanmamış TC Şbakanlık Uzmanlık Tezi, Ankara-1989, s.195.

alanında içsel ekonomiler ve doğal tekeller var ise söz konusu KİT'in özelleştirilmesi sonraya bırakılmalıdır.

1.7.3.Değerleme Sorunu

Özelleştirilmesi yapılacak kamu işletmelerinin mal varlıklarının değerinin çeşitli yöntemlerle hesaplanarak bulunacak değere göre hisse senetleri fiyatının tespit edilmesi önemli bir sorundur. Hisse senedinin satış fiyatının ne olacağının belirlenmesi önemli bir aşamadır. Hisse senetlerinin fiyatının yüksek belirlenmesi beraberinde satış sorununu da getirecektir.Hisse senedi fiyatlarının düşük belirlenmesi ise devletin zarara uğramasına neden olacaktır.KİT'lerin mal varlıklarının yeniden değerlemeye tabi tutularak bugünkü değeri ortaya çıkarılabilir.

1.7.4.İstihdam Sorunu

Kamu kuruluşları politik uygulamalar sonucu aşırı istihdam yükü altında bulduklarından, özelleştirme sonrası bu aşırı istihdama son verilecektir.Bu süreç sonucunda ortaya çıkacak işsiz ordusuna kısa sürede çözüm bulmak oldukça zordur.

1.7.5.Özelleştirme Alt Yapısının Sağlanamaması Sorunu

Özelleştirme programlarının başarılı olabilmesi için ekonomik, sosyal ve siyasal yapının buna uygun olması ile mümkündür.Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme alt yapısının kurulamaması sonucunda, özelleştirmeye karşı olan siyasal ve toplumsal muhalefetin sert tepkileriyle karşılaşmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

2.1.ÖZELLEŞTİRMENİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

XX. yüzyılın başlarında sosyalist-merkezi planlı ekonomilerde benimsenen iktisat politikaları, piyasa ekonomilerinde ise büyük ekonomik kriz sonrası kabul edilen Keynezyen iktisat politikaları sonucu gelişmekte olan ülkelerde altyapı ve sermaye yetersizliklerinin sonucu devletin iktisadi yaşamda etkinliği artmış, devlet ekonomik düzenleyiciliğinin yanında üretici olarak da yerini almıştır.

1970'li yıllarda ortaya çıkan stagflasyon, uygulanmakta olan iktisat politikalarının sorgulanmasına neden olmuştur. 1980'li yılların başlarında ABD, Kanada, İngiltere ve Batı Almanya'da muhafazakarların iktidara gelmesi, IMF ve Dünya Bankası'nın finansal desteği sonucu Neo-Liberal İktisadi Politikalar ön plana çıkmıştır.

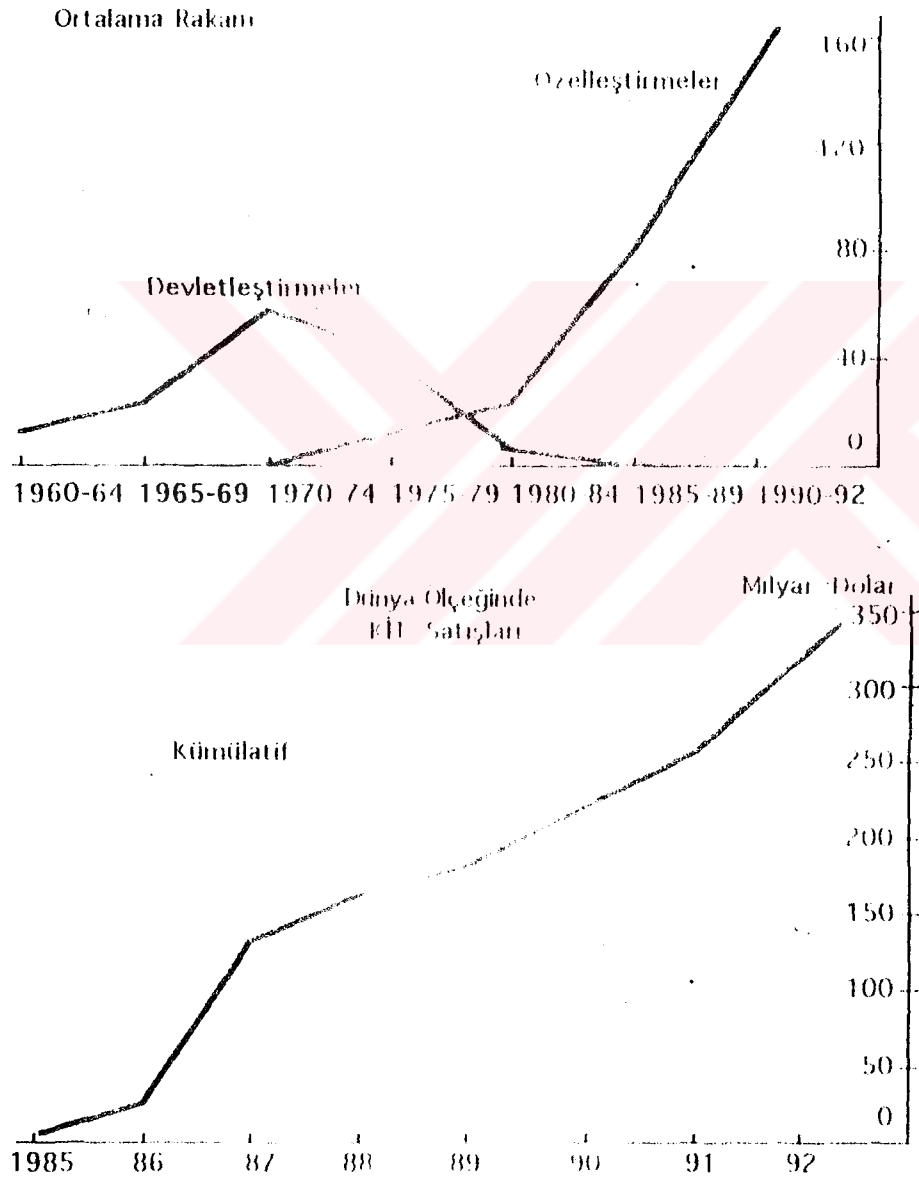
Özelleştirme konusundaki dünyada ilk uygulama 1970'lerde Şili'de başlamış, 1979 yılında İngiltere de Muhafazakar Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte Thatcher Hükümeti özelleştirme uygulamalarına hız kazandırmıştır.1980'li yılların başlarında ABD, Almanya, Avustralya, İtalya, Fransa,İspanya ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler, Şili, Arjantin, Brezilya, Meksika gibi gelişmekte olan Latin Amerika ülkeleri ile Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti gibi Merkezi Planlı Ekonomiler özelleştirme programlarını uygulamaya başlamışlardır.

Dünya ekonomisinde özelleştirme hareketlerinin başladığı 1980 yılından 1991 yılına kadar geçen 11 yıllık sürede 6.832 kamu kuruluşu özelleştirilmiştir.Bunun yaklaşık % 70'i sanayileşmiş ülkelerde gerçekleştirilmiştir.Toplam 6.892 özelleştirmenin % 66'nı oluşturan 4.500'ü, önceki Doğu Almanya'dadır.⁴²

⁴² KARLUK, age., s.146.

Dünya ülkelerinde 1960-1992 yıllarında devletleştirme ile özelleştirme izlediği tarihsel trend aşağıdaki Şekil-2.1'de görüldüğü gibi 1970 yılında devletleştirme uygulamaları doruk noktasında iken 1985 yılına gelindiğinde devletleştirmelerin sona erdiği görülmektedir. Özelleştirme uygulamalarının ise 1980 yılından itibaren hız kazandığı görülmektedir.

Şekil :2.1 – Dünya Ülkelerinde Devletleştirme ve Özelleştirme

Kaynak: Un Centre on Transnational Corporations, Reason Foundation

Dünya Ülkelerinde Yapılan Büyük Özelleştirmeler Tablo-2.1.'de yer almaktadır.

Tablo-2.1. Dünya Ülkelerinde Büyük Özelleştirmeler

Büyük Halka Satışlar	Tarih	Değer (Milyar Dolar)
Nippon Telegraph and Telephone (Japonya)	1986	12.4
BP (İngiltere)	1987	9.5
British Gas (İngiltere)	1986	7.8
BT (İngiltere)	1984	4.9
British Steel	1988	4.5
Scottish Power	1991	3.7
Societe Generale (Fransa)	1987	3.7
Vacimientos Petroliferos Fiscales (Arjantin)	1993	3.0
National Power (İngiltere)	1991	2.3
Telefonos de Mexico	1991	2.2
Büyük Tek Özel Satışlar		
Procordia (İsviçre)	1989	3.8
Banamex (Meksika)	1991	3.2
Gas del Estado (Arjantin)	1992	3.2
Bancomer (Meksika)	1991	2.6
Telecom of New Zealand	1990	2.5
CANTV (Venezuela)	1991	1.9
Telefons de Mexico	1990	1.8
Usiminas (Brezilya)	1991	1.5
Mexicana de Cobre	1988	1.4
ENTEL (Arjantin)	1990	1.3

Kaynak : Privatisation International, Company reports.

Özelleştirme uygulamalarına Şili, Meksika ve İngiltere de küçük ve orta çaplı kamu iktisadi kuruluşlarına öncelik verilerek başlanmıştır.Çünkü bu kuruluşlar rekabetçi özellik taşıdıklarından satışları kolaydır. Ayrıca küçük ve orta boy işletmelerin özelleştirilme süreçleri kısa zamanda gerçekleşebilmektedir.Arjantin ve Brezilya'da özelleştirme uygulamalarında öncelik büyük ölçekli işletmelere verilmiştir. Bu tür özelleştirmelerin ise karmaşık bir yapıya sahip olmalarından dolayı özelleştirilmeleri zor ve uzun sürelidir.

Dünya ülkelerindeki özelleştirme uygulamalarının daha çok gelişmiş ülkelerde başarılı olduğu görülmektedir.Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise özelleştirme uygulamalarının genellikle başarısız olduğu görülmektedir.Merkezi planlı sosyalist ülkelerde ise özelleştirme uygulamaları kapitalist sisteme geçişte kullanılan temel araçtır.Sosyalist ülkelerde özelleştirmenin kısa sürede tamamlanması için "büyük ölçekli" özelleştirme programları uygulanmaktadır.

Dünya genelinde kapsamlı ilk özelleştirme programı Şili'de daha sonrada İngiltere de uygulanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde özelleştirmeye gidilmesinin iki ortak nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kamu borçlanma gereğinin %15'lere ulaşması ikincisi ise dış borçları ödeme yönünden karşılaşılan güçlüklerdir. Gelişmekte olan ülkeler bu mali krizi aşmaya başladığı anda, IMF ve Dünya Bankası tarafından özelleştirme programlarını kapsamlı bir biçimde uygulamaya zorlanmaktadırlar. Bu zorlama genellikle, dış borç ve kredi elde edebilme olanağının özelleştirme yapma koşuluna bağlanması biçiminde ortaya çıkmaktadır.⁴³

Özelleştirme programlarının uygulamalarında çeşitli ülke tecrübelerinden yararlanılarak yedi aşamalık bir süreç benimsenmiştir. Bunlar:

- i. Özelleştirme programının uygulanabilirliği büyük ölçüde ilgili ülkenin anayasasına ve hukuki yapısına bağlıdır.
- ii. Toplumsal eğilimler belirlenerek özelleştirme yanlısı kamuoyunun oluşturulması, çalışanların durumunun tespit edilmesi.
- iii. Kamu işletmelerinin sınıflama ve düzenlenmesinin yapılması.
- iv. Özelleştirilecek kamu işletmelerinin tespit edilmesi.
- v. Sermaye piyasasının düzenlenmesi ve mali teşviklerin sağlanması.
- vi. Kamu işletmelerinin hangi koşullarda ve şekilde özelleştirileceğine ilişkin planların yapılması.
- vii. Özelleştirme programının uygulamaya konulması.

2.1.1. İngiltere'de Özelleştirme

1979 yılında iktidara gelen Thatcher Hükümeti'nin ekonomik politikasında özelleştirme önemli bir yer edinmiştir. Thatcher Hükümeti kamunun ekonomi içindeki payının artırılarak özel sektörün rolünün arttırılmasına öncelik vermiştir. İngiltere'de Mart-1992 tarihine kadar 46 temel kamu kuruluşu ile bir çok küçük kamu işletmesi özelleştirilmiştir. Özelleştirilen kuruluşların önemli bir bölümü rekabetçi piyasada yer

---

3ARLAS, age.,s.143.

almaktadır. Özelleştirmenin boyutu elektrik, su, haberleşme, ve gaz gibi doğal tekellerin bulunduğu alanlara kadar genişletilmiştir. Doğal tekellerin bulunduğu bu alanlarda devlet zorunlu olarak düzenleyici bir rol üstlenmiştir.

Thatcher Hükümeti özelleştirme işlemine devlet lojmanlarını oturanlara satarak başlamıştır. İngiltere de özelleştirmenin temel hedefi ekonomide rekabet ve etkinliği arttırmaktır.

İngiltere’de özelleştirmenin başladığı 1979 yılından daha önce devletleştirilmiş şirketler GSMH’nın 1/10’ni , toplam yatırımların ise 1/7’ni karşılıyorlardı. Bu elli kamu kuruluşu, ekonominin ulaşım, haberleşme, demir-çelik ve gemi inşa sektörlerinde faaliyet gösteriyor ve 1,5 milyon kişiye istihdam imkanı sağlıyorlardı. Bu büyüklük ve önemlerine rağmen verimlilikleri düşük, sermayelerine göre karları az veya yok, işgücü maliyetleri yüksek, buna karşılık ürettikleri mal ve hizmetlerden şikayetler çoktu.⁴⁴

İngiltere’deki özelleştirme uygulamalarının amaçlarından birisi de özelleştirilen şirketlere ait hisse senetlerinin şirket çalışanları ile halk tarafından satın alınmasını teşvik ederek mülkiyetin tabana yayılmasını sağlamaktır.

İngiltere’de özelleştirme işlemlerinde her kuruluşun kendine özgü yapısına göre kurallar konmaktadır. İngiltere örneğinde başlıca iki özelleştirme yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar:

- i. Toptan Satış Yöntemi: Özelleştirilecek kuruluş tek bir şirkete yada konsorsiyuma satılmaktadır. Bu yöntem genellikle küçük işletmelerin özelleştirilmesinde kullanılmıştır. Buna örnek olarak “British Technology Group” ve “Northern Ireland Generating Companies” kuruluşları verilebilir.
- ii. Borsada Hisse Senetlerinin Satışı Yöntemi: Büyük kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinde bu yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemin seçilmesinin temel nedeni mülkiyetin tabana yayılması tercihidir. Bu yöntemine örnek olarak BT, British Gas, Water and Regional Electricity şirketlerinin özelleştirilmesi verilebilir.

---

⁴⁴ KARLUK, age., s.156.

Özelleştirme işleminde hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın hükümet işletmenin yabancılarca ele geçirilmesini önlemek için “Altın Hisse” yi kontrolünde bırakmaktadır.Özelleştirilen şirketin ana sözleşmesine bu konuda hüküm konulmakta ve bu hüküm daha sonra değiştirilememektedir.Kişi ve gruplar özelleştirilen şirketin %15’den fazlasına sahip olamamaktadırlar.

İngiltere özelleştirme programının temelini kamu yönetiminden kaynaklanan teşvikler, bütçe açıkları ve finansman yetersizliği gibi sorunların çözümünün aksine serbest rekabet piyasasının oluşturularak ekonomik etkinliğin artırılarak, sendikaların etkinliğinin azaltılmasıdır.

İngiltere’de özelleştirme sonrası tekeli eğilimleri önlemek ve serbest rekabet koşullarına işlerlik kazandırmak amacıyla, özelleştirme uygulamaları ile beraber çok sayıda düzenleyici kurum oluşturulmuştur.⁴⁵

Özelleştirme sonrası rekabet ortamında özelleştirilen işletmelerin verimlilik ve karlılıklarının arttığı görülmüştür.Mülkiyetin tabana yayılması hedefinde de başarılı olunduğu hisse senetlerine yatırım yapanların sayısındaki artıştan görülmektedir.İngiltere hükümeti özelleştirme uygulamalarından önemli oranda gelir elde etmiştir.Özelleştirme ile kamu gelirleri artarken kamusal borçlanma ihtiyacı azalmıştır.Bunun sonucunda da enflasyon oranının düşürülmesinde başarı sağlanmıştır.

2.1.2. Almanya’da Özelleştirme

Almanya’da özelleştirme politikası, “Sosyal Pazar Ekonomisi”ne dayanmaktadır.Bu kavram, Pazar güçlerinin etkinliği ve sosyal amaçlı rekabeti içerir.Sosyal Pazar Ekonomisi:⁴⁶

- i. Piyasanın fonksiyonunu, uygun bir şekilde yapmasını garanti altına alır.

⁴⁵ ÖZTÜRK, Özelleştirme Ders Notları, s.10.

⁴⁶ KARLUK, age. S.16.

- ii. Ekonomik büyümeyi teşvik eder.
- iii. Yapısal değişimi hızlandırır.
- iv. Gerekli tedbirleri içerdiği için toplumda sosyal çalkantıları önler.

Almanya'da ilk özelleştirme uygulaması 1957 yılında Preussup adlı maden sektöründe faaliyet gösteren anonim şirketin özelleştirilmesidir. Bu özelleştirme Hisse Senedi satış Yöntemi ile yapılmıştır. Almanya'da özelleştirme uygulamaları devletin elinde bulunan hisselerin satışı ile başlamıştır. Devletin hissesi bulunduğu kuruluşlar Volkswagen (Halk Otomobili), VEBA (enerji, kimya ve metalurji), VIAG (enerji, kimya), DIAG (makine ve ekipman), IVG (taşımacılık, gayrimenkul ve liman işleri) ve Prekla-Seismos (petrol arama) şirkettir.

1990 yılında Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle, Doğu Almanya'daki devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, Federal Almanya'nın piyasa ekonomisine dayalı temel iktisat politikasının gereği olarak, acil çözüm isteyen bir sorun halinde gündeme gelmiştir.⁴⁷

Batı Almanya, doğu ile birleştikten sonra doğuya ait olan dev ve hantal yapıdaki işletmeleri, serbest piyasa ekonomisinin yapısına uyum sağlayabilecek ve Avrupa Topluluğu standartlarında işlev görebilecek seviyeye getirmek için farklı bir özelleştirme programı uygulamaya koymuştur. Bu uygulamalar ile 1991 yılı ekim ayının sonuna kadar özelleştirilen devlet işletmelerinin sayısı 4337'yi bulmuştur. Bu satışlardan yaklaşık 15,1 milyar DM gelir elde edilmiştir.⁴⁸

Doğu Almanya'da, Batı ile birleşmesinden birkaç ay önce özelleştirme uygulamalarını yürütecek Treuhandanstalt (Kayyum Kurumu-THA) adlı bir kurum oluşturuldu. Bu kuruluşun amacı kamu kuruluşlarının monopol yapısının giderilmesi, mümkün olduğu kadar özelleştirmenin yapılması ve özelleştirme sonrası işsiz kalanlara iş imkanlarının sunulması olarak belirlenmiştir. Doğu-Batı Almanya'nın birleşmesinden sonrada bu kurumun görevi devam etmiştir. Bu kuruluş Doğu Almanya'nın KİT'lerinin % 80'i olan 11.200 kadar kuruluşu özelleştirmiştir.⁴⁹

⁴⁷ BARLAS, age, s. 153.

⁴⁸ Muhammet AKDIŞ, "Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye'de 5 Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler" s.6. <http://makdis.pamukkale.edu.tr/mak17.htm> (29.12.2003)

⁴⁹ YILDIRIM, age, s.24.

Almanya'da özelleştirme uygulamaları bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Doğu Almanya'daki özelleştirmeler nedeniyle büyük miktarda işten çıkarmalar oluşmuş, enflasyon yükselmiş, doğudan batıya yoğun göçler olmuş ve yabancı düşmanlığı artmıştır. Almanya'da özelleştirme uygulamaları özellikle eyaletlerde bölgesel ve siyasal kaygılardan dolayı başarısızlığa uğramıştır. Siyasiler ellerindeki gücün ve ekonomik kazancın yitirileceği kaygısıyla bu yerel kamu işletmelerini özelleştirme kapsamı dışında tutmuşlardır.

2.1.3. Fransa'da Özelleştirme

Fransa'da özelleştirme uygulamaları 1986 yılında Jacques Chirac Hükümeti'nin iktidara gelmesi ile birlikte başlamıştır. Fransa'daki bu özelleştirme programı üç ana noktada şekillenmiştir:⁵⁰

- i. Fransa kaynaklarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi, iç borç düzeyinin azaltılması.
- ii. Şirket esnekliklerinin artırılması, sermaye artırımına gidilmesi.
- iii. Paris Borsası'nın geliştirilmesi.

J.Chirac hükümeti 1986-1988 yılları arasında 14 özelleştirme yapmış, bu özelleştirmelerin büyük çoğunluğu borsada satış yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. 1993 yılında iktidara gelen Eduart Balladur çıkardığı bir kanunla 21 büyük kamu kuruluşunun özelleştirilmesini gerçekleştirmiştir. Bu kuruluşlar arasında Banque Nationale de Paris, Rhone-Poulenc, Renault, Air France ve Elf-Aquitaine bulunmaktadır.

Fransa'da nispeten farklı bir süreç yaşanmış ve özelleştirme uygulamaları değişen siyasal iktidarların farklılaşan yaklaşımlarının etkisinde kalmıştır. Nitekim Mitterand ve sosyal demokratlar, 1980'lerde bile devletleştirme yaparken 1986'da Chirac Hükümeti, özelleştirmenin yasal çerçevesini oluşturup 21 kuruluşu özelleştirmiştir. 1993'te başlayan ikinci aşamada aralarında Banque Nationale de Paris, Rhone-Poulenc, Renault, Air France, Elf-Aquitaine vs. şirketlerinin de bulunduğu büyük işletmeler özelleştirilmiştir.⁵¹

⁵⁰ Bekir EROL, Türkiye'de KİT'ler Özelleştirme ve Türkiye Gemi Sanayi AŞ Örneği, .s.29, Marmara Üni., SBE, İşletme ABD, , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İst-2001

⁵¹ BAYRAKTUTAN, age., s.90.

Fransa'da özelleştirme sonucunda kaynak sağlanmış, sermaye piyasası gelişmiş olup enflasyon oranlarında düşme görülmüştür. Ancak özelleştirilen kuruluşlardaki sendikal hareketler güç kaybetmiş ücretler düşmüştür. Ayrıca mülkiyetin tabana yayılması hedefinde tam anlamıyla başarı sağlanamamıştır.

Tablo-2.2. Fransa'da Özelleştirme Gelirleri

Yıllar	Fransız F. (Milyar Frank)	ABD Doları (Milyar)
1986-1988	82.5	17
1993-1996	138.5	26.8
1993	37.4	12.160
1994	62.0	5.479
1995	21.5	4.136
1996	17.6	5.099
Toplam	221.0	43.8

Kaynak: Ministre des Finances et de l'Economie:Dir.du.Tresor no:49, Notes Bleues'dan Esen, 1999, s.47.

2.1.4.Japonya'da Özelleştirme

Japonya'da özelleştirme uygulamaları 1985 yılından itibaren iktidarda bulunan Nakasine Hükümeti tarafından başlatılmıştır.Japonya'da özelleştirme programının temel hedefi büyük kamu işletmelerinin ağır işleyen bürokratik yönetim ve denetim yükünden kurtarmak, serbest piyasa koşullarında çalışacak yapıya ulaştırmak, ekonomide etkinliği sağlamak, bütçe açıklarına kaynak yaratmak, ve sermaye piyasasının gelişmesini sağlamaktır.

Dünya ekonomisi içersinde önemli bir yere sahip olan Japonya'nın yapmış olduğu Demiryolları (JNR)nın özelleştirilmesi boyutları itibariyle ilginç bir örnektir.JNR'nin 20.000 km demiryolu, 490.000 çalışanı olan, yolcu ve yük taşımacılığında tekel konumunda olan bir kamu işletmesidir.JNR'da 1981 yılında çalışan sayısı 400.000 kişi iken, 1990 yılında 191.000

kişiyeye düşürülmüştür. JNR'nın verimsiz hatların bolluğu ve bunların kapatılmaması sürekli zarar etmesinin temel sebebi olmuştur.

- i. Japon Telgraf ve Telefon Şirketi (NTT); Telekomünikasyon alanında tekel konumunda iken 320.000 kişiyeye istihdam etmekte olup, 1985 yılında yapılan yasal düzenlemeler ile tekel konumuna son verilmiştir. 1987 yılında hisselerinin bir kısmı borsada satılmıştır.
- ii. Japon Tütün ve Tuz Kamu Şirketi (JTSPC); Devlet sigara üretiminde tekel konumunda iken yasal düzenlemeler ile bu duruma son verilmiş ve tekel konumunda bulunan devlet işletmesi yeni düzenleme ile birlikte Tobacco Corporation (JTC) adını almıştır.Şirketin hisselerinin önemli bir bölümü halen devletin elinde bulunmaktadır. Devletin tuz üretimindeki tekeli devam etmektedir.
- iii. Japon Hava Yolları (JAL) şirketi üçe bölünerek özelleştirilmesi yapılmıştır.

Özelleştirme uygulamalarında kamu şirketi önce Anonim Şirket statüsüne getirilerek hisse senedi yöntemi ile satışı gerçekleştirilmektedir.Japonya'da özelleştirme uygulamaları yabancı sermayeye açık olmamıştır.Devlet özelleştirdiği şirketlerin bir miktar hissesini elinde bulundurmaktadır.

2.1.5. Şili'de Özelleştirme

Dünya'da ilk kez geniş kapsamlı özelleştirme uygulaması Şili'de gerçekleştirilmiştir.Şili'de özelleştirme uygulamaları sosyalist Allen de Hükümeti'nin ekonomik politikasına bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. 1973 yılında darbe ile iktidara gelen General Augusto Pinochet özelleştirme ve ekonominin yeniden yapılanmasında önemli adımlar atmıştır.Şili özelleştirmesinde 4 ayrı yöntemin kullanıldığı görülmektedir.Bunlar:

- i. Hisselerin halka satışı,
- ii. Emekli fonları kullanarak hisselerin çalışanlara satılması,
- iii. Mülkiyetin dolaylı yollardan işçilere satılması,
- iv. Hisselerin borsada satılmasıdır.

Şili’de özelleştirme uygulamalarının dikta yönetiminin keyfi tutumuna bağlı olarak kayıtsızca yapılmıştır.

Şili’de millileştirilen 240 kadar kamu kuruluşu sahiplerine bedava olarak geri verilirken Allende Hükümeti tarafından kurulan ve millileştirilmiş diğer bir çok kuruluş özel sektöre olan borçların takası ile özelleştirilmiştir.Ancak özelleştirmenin bir kısmının karşılıksız yapılması, bir kısmında borç karşılığında yapılması ülkede finansman krizine neden olmuştur.⁵²

Şili’de ilk olarak çelik şirketi, çalışanlara devir yöntemiyle özelleştirilmiştir. Daha sonra Telefon Şirketi CTC ve bir elektrik kuruluşu olan DESA özelleştirilmiştir. Kısa zamanda 13 KİT ve 18 kamu bankası özelleştirilmiştir.

Özelleştirme uygulamaları sonucunda özelleştirilen kamu kuruluşlarının % 70’i iflas etmiştir. Devlet bu kuruluşları yeniden kamulaştırmak zorunda kalmıştır.Sermaye piyasası gelişmediğinden rekabet sağlanamamış özel tekeller ortaya çıkmıştır.

Şili 1981 yılında devlet borçlarına karşılık sosyal güvenlik sistemini özelleştirmiştir.Şili sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri alanından tamamen çekilerek özel sektöre devretmiştir.Sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerini özelleştiren ilk ve tek ülkedir.Ayrıca devlet eğitim alanında da özelleştirme yapmıştır.Devlet eğitim alanındaki özelleştirme uygulamasında Kupon Yöntemi’ni kullanmıştır.Ancak halk geçim sıkıntısı içinde bulunduğu ve ekonomik şartların kötü olmasından dolayı kuponları bozdurup başka ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanmıştır.

Özelleştirme sonrası yabancı sermaye büyük kamu kuruluşları ile bankaları ele geçirmiştir.Çalışanların sendikasılaşmaları sağlanmış ve ücretler düşürülmüştür.

---

⁵² ŞENER, age., s.59.

2.1.6.Arjantin’de Özelleştirme

Arjantin için özelleştirme uygulamalarının temel nedeni kamu borçlanma gereğinin % 18’e ulaşmış olmasıdır.Bütçe açıklarının büyük kısmı KİT’lerden kaynaklanması, yüksek oranlı enflasyon ülkede özelleştirmelerin kısa sürede tamamlanmasını zorunlu kılmıştır.

1980 yılı sonlarına doğru Arjantin’de KİT’ler toplam kamu açıklarının % 50’ne sebep olmaktadır. 1989 yılında yeni seçilen Menem Hükümeti, devleti temel üretim sektörlerinden çekmek için büyük bir reform başlatmıştır.Hükümet, üç büyük KİT’de, yeniden yapılanma ve özelleştirmeye karar vermiştir. Bunlar, telefon (ENTEL), petrol ve demiryolu şirketleridir.⁵³

Ulusal telefon ve havayolu işletmeleri (Aerolines Argantinas) ile başlanan ve petrokimya sektöründeki devlet payı ve demiryolu hatlarıyla devam eden tekelleşmeyi önleyici ve yabancılar için mali kısıtlamaları kaldıran düzenlemeler eşliğindeki özelleştirme uygulaması,kamu finansmanı açısından rahatlatıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır.⁵⁴

Arjantin de özelleştirme uygulamaları 1989 yılında kabul edilen “Devlet Reformu Yasası” ile birlikte başlamıştır.Arjantin de dikkati çeken özelleştirmeler elektrik sektöründeki iki kamu kuruluşu olan “SEGBA” ve “Aгна Energia Elektrica” şirketlerinin özelleştirilmesidir. Ulusal gaz dağıtım şirketi de ”Gas del Estada” 10 şirkete bölünerek özelleştirilmesi yapılmıştır. Arjantin’de su dağıtım ve atık su arıtma hizmetleri de özel sektöre devredilmiştir.

Arjantin modelinde özelleştirme uygulamalarında aşağıdaki sıralama takip edilir:

- i. Parlamento onayı,
- ii. Özelleştirme komisyonunun oluşturulması,
- iii. Düzenleyici hukuki metinlerin hazırlanması ve onayı,

⁵³ KARLUK, age.,s.169.

⁵⁴ BAYRAKTUTAN, age.94.

- iv. Düzenleyici ve uygulayıcı kurumların yaratılması,
- v. Hukuki, teknik ve mali danışmanların belirlenmesi,
- vi. Çalışanlarla ilgili yeniden yapılanma ve gönüllü emeklilik programlarının yürürlüğe girmesi,
- vii. İşletme organizasyon birimlerinin kurulması,
- viii. Satış tekliflerinin hazırlanması,
- ix. Teklif değerlendirme komisyonlarının kurulması ve ön elemelerin yapılması,
- x. Ön elemelerin yapılması ve yeni teklifler alınması,
- xi. Sözleşmelerin imzalanması ve mülkiyet devrinin gerçekleşmesi.

Arjantin’de özelleştirme uygulamaları sonucunda verimsiz kamu işletmelerine sağlanan devlet desteği azaltılmış, bütçe açıkları azaltılmış, borç krizi aşılmış, enflasyon düşürülmüş ve devlet büyük gelir elde etmiştir.

Arjantin’de özelleştirilen kamu kuruluşlarındaki aşırı istihdam gönüllü emeklilik ve çeşitli teşvik uygulamalarıyla azaltılmıştır. Arjantin de özelleştirme uygulamalarında güçlü bir siyasi irade ve toplum desteğinin sağlanması başarıda rol oynamıştır.

2.1.7. Meksika’da Özelleştirme

Meksika’daki özelleştirme programı, 1983 yılında bir IMF stabilizasyon (istikrar) programı çerçevesinde başlamıştır. 1988 yılına kadar ise, bütçe açıklarını kapatmak amacıyla yalnızca küçük işletmelere dönük olarak ve bu işletmelerin tasfiyesini sağlamak şeklinde uygulanmıştır.⁵⁵

Meksika’da özelleştirme uygulamalarında öncelik küçük işletmeler ile başlatılmış olup büyük işletmelerin özelleştirilmesi ile bitirilmiştir. Özelleştirme uygulamalarında kamuoyunununda desteği alınmıştır.

1989 yılında Meksika’da Salinas Hükümeti’nin IMF destekli ekonomik programı, ticarete serbestleşmeyi, dış borç ödemelerinin ertelenmesini, iç pazarın serbestleşmesini ve özelleştirmeyi de kapsayan yapısal bir reform paketini içermektedir.

---

⁵⁵ AKDİŞ, age, s.13.

Özelleştirmenin önemli bir kısmı doğrudan satış yöntemi ile yapılmıştır. 1991 yılı sonuna kadar 1155 KİT'in 940 tanesi tasfiye edilmiş, birleştirilmiş yada satılmıştır. Özelleştirilen bu kuruluşları toplam değeri Meksika GSMH'nin % 6'sı olan 14 milyar dolara eşittir. 1994 yılında ise 1000 şirket özelleştirilmiştir. Özelleştirilen kuruluşlar arasında 18 kamu bankası ve telekom şirketi TELMEX'de bulunmaktadır.

1995 yılında ABD devlet başkanı kongre onayı almadan ve IMF tüzüğüne aykırı olarak 50 milyar dolardan fazla acil yardım kredisi vererek, yıllardan beri ekonomik darboğazda olan ülkelere özelleştirmeyi bir çıkış yolu olarak tavsiye eden IMF'nin elindeki örnek ülke olan Meksika'nın batışını kamufle etmiş ve diğer ülkelerde de özelleştirme uygulamalarına devamı sağlamıştır.

Özelleştirme uygulamaları sonucu Meksika'da kamunun ekonomi içindeki payı azalmış, elde edilen gelirler ile kamu borçları azaltılmış, faiz oranları ve enflasyon oranında da düşüş sağlanmıştır.

Meksika'da özelleştirme uygulamaları sonrası özel tekellerin oluştuğu ve gelir dağılımının bozulduğu görülmektedir. Ayrıca özelleştirilen işletmelerde önemli sayıda iflaslar olmuştur.

2.1.8. Amerika'da Özelleştirme

ABD'de özelleştirme uygulamaları merkezi ve yerel yönetim düzeyinde sürekli gündemde kalmıştır. Özellikle hükümet bütçe fonlarının azalması, yeni bono çıkarılmasına soğuk bakılması ve vergilerin arttırılması sonucunda hoşnutsuzluğun artması, kamu altyapı ve hizmetlerinin özelleştirilmesini gündeme getirmiştir. Özel sektör tedariklerinin maliyet etkinliğini sağlamalarından dolayı özelleştirme uygulamaları tercih edilmiştir.

Federal düzeyde özelleştirme, Başkan Reagan'ın kurduğu Federal Mülkiyeti İnceleme Teşkilatı (Federal Property Review Board) ile 1982 Şubat'ında başlamış bulunmaktadır.⁵⁶

---

⁵⁶ AKDİŞ, age. S.4.

ABD’de, binlerce kentte ve kasabada özel firmalar, ambulans hizmetleri, çöp toplama işi, sokak ve cadde onarımı, arşiv tutma ve diğer bir çok işi yapmaktadır. Phoenix, Arizona gibi bazı kentlerin özel itfaiye teşkilatları bile vardır ve özelleştirme California’nın La Mirada kentinde (nüfusu 40.000) o kadar ileri gitmiştir ki kent yönetimi sadece 55 personel çalıştırmakta, özel sektör ise 60 değişik belediye hizmeti görmektedir.⁵⁷

ABD özelleştirmenin federal harcamaların kontrol altına alınmasında temel unsur olduğunu göstermektedir. Özelleştirme uygulamaları ABD ulusal düzeyinde başarılı olmuştur. Özelleştirme ile devlete bütçede tasarruf yapılarak hizmetlerin azaltılması yerine hizmetleri sürdürme imkanı sağlanmaktadır.

2.1.9. Rusya’da Özelleştirme

SSCB’nin dağılmasından sonra en büyük mirasçısı konumundaki Rusya’da yaşanan ekonomik kriz, sosyalist ekonomik sistemin terk edilerek, ekonomi alanında köklü değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur. Özelleştirme uygulamaları da bu ekonomik reformların temelini oluşturmuştur.

Sovyetler Birliği ve Doğu Blokunun dağılmasını izleyen merkezi planlı ekonomileri serbest piyasa mekanizmasına dönüştürme programının bir parçası da özelleştirme olgusudur.⁵⁸

1997’de 4 milyar dolarla bölgedeki özelleştirme gelirlerinin dörtte biri tutarında gelir elde eden Rusya, izleyen yılda, kısmen Ağustos 1998’de yaşadığı finansal kriz yüzünden sadece 909 milyon dolara ulaşabilmiştir. Bu gelirin çoğu da, Gazprom’un % 2,5 oranındaki hissesinin Ruhrgas’a satılmasından ve VimpelCom GSM hizmetinin % 25’inin satışından sağlanmıştır. Petrol, doğal gaz ve telekomla ilgili birtakım planlanmış özelleştirmeler ertelenmiştir.⁵⁹

Rusya’da özelleştirme uygulamaları küçük işletmeler ile başlamıştır. Bu işletmelerin büyük çoğunluğu çalışanlara satılmıştır.

⁵⁷ Stuart M. Butler, Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi, Çeviren: C.Can.AKTAN, s.1.

⁵⁸ BAYRAKTUTAN, age, s.97.

⁵⁹ BAYRAKTUTAN, age, s.97.

Rusya'da özelleştirme uygulamaları ve yeniden yapılanma programları AB, Dünya Bankası ve ABD ve diğer Uluslararası kuruluşların desteğinde sürmektedir.

2.2.ÖZELLEŞTİRMEYE DESTEK VEREN ULUSLARASI KURULUŞLAR

Dünyada özelleştirme uygulamalarına destek veren Uluslararası kuruluşlar şunlardır; Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası, Çok Taraflı Yatırım Garantisi Ajansı, Uluslararası Kalkınma Bankası ile Denizaşırı Kalkınma Ofisi'dir.

2.2.1.Uluslararası Para Fonu Ve Dünya Bankası

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri özelleştirme programları yapma yönünde teşvik eden bazen de zorlayan Uluslararası kuruluşların başında IMF ve Dünya Bankası (WB) gelmektedir.IMF ve WB ekonomik programlarda devlet bütçesi ve dış ödemeler bilançosunun açık vermemesine özen gösterirler.

IMF ve Dünya Bankası dış ödemeler bilançosu ve devlet bütçesi açık veren ülkelere özelleştirme yapmayı çeşitli şekillerde dayatırlar. Özelleştirme uygulamalarını verecekleri kredinin ön koşulu olduğunu belirtirler.Dünya Bankası'nın Yapısal Uyum Kredileri, Sektör Uyum Kredileri, Teknik Yardım ve Kamu Kuruluşlarının Rasyonalizasyonu olarak çeşitli ülkelere verdiği kredilerin ön koşulu olarak özelleştirme uygulamalarını şart koşmaktadır.Yükümlülüklerini yerine getirmeyen ülkelere verilecek olan krediler kesilmektedir.

2.2.2.Çok Taraflı Yatırım Garantisi

Dünya Bankası, 1988 yılında Çok Taraflı Yatırım Garantisi Ajansı'nı kurmuştur. Bu kuruluşun temel amacı, devrim ve savaş gibi olağanüstü olaylara karşı yabancı sermayeyi kamulaştırma kararlarına karşı korumaktır.Ayrıca yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerdeki elde edecekleri karların ülke dışına transfer edilmesine imkan

sağlamaktır.Kuruluşun diğer amacında hükümetlere özelleştirme programlarını uygulatarak yabancı yatırımların teşvik edilmesini sağlamaktır.

Dünya Bankası ayrıca Özel Sektör Kalkınma Grubunu kurarak özelleştirme ile ilgili danışmanlık hizmetinin verilmesi, yasal düzenlemelerin yapılması için teknik yardım ve yeniden yapılanma kredileri vermektedir.

2.2.3. Uluslararası Kalkınma Bankası

ABD'nin kurduğu Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın temel amacı gelişmekte olan ülkelerde özel sektöre destek sağlamaktır.Bu destek 1981 yılında ajansa bağlı olarak kurulan Özel Sektör Bürosu tarafından yürütülmektedir.Özel Sektör Bürosu'nun görevi özelleştirme ve serbestleştirme konusunda ilgili ülkeye teknik yardımda bulunmaktır.

Ajans Özelleştirme Merkezi adlı yan kuruluşu ile 30 kadar gelişmekte olan ülkeye teknik yardımda bulunarak danışmanlık yapmaktadır.

2.2.4. Denizlerası Kalkınma Ofisi

İngiltere Dışişleri Bakanlığına bağlı olan Denizlerası Kalkınma Ofisi, dış temsilcilik büroları aracılığı ile gelişmekte olan ülkelere özelleştirme ile ilgili teknik ve mali yardım yapar.Genellikle havayolları, demiryolları ve telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesini yakından izlemektedir.Bu ofis gelişmekte olan ülkelere yapılacak mali ve teknik yardımları İngiltere'deki özelleştirme ile ilgilenen bankalar, sermaye piyasası kuruluşları ve aracı kurumlardan sağlar.

2.3. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

Ülkemizde özelleştirme uygulamaları incelenmeden önce KİT'lerin kuruluşu ve tarihsel gelişimine de bakılması gerekir. KİT'lerin kuruluş süreci, çalışma alanları ve tarihsel süreç içerisinde ulaştıkları yer belirtilerek düştükleri kötü durumun nedenleri açıklanacaktır.Ülke kalkınmasında büyük görevler üstlenen KİT'lerin Dünya Bankası ve IMF

uyum programları çerçevesinde mali yardımın ön koşul olarak dayatıldığı bir ortamda haraç mezar satıldığı görülmektedir.

Türkiye’de KİT’lerin oluşumunda ekonomik, sosyal, politik, mali, askeri, kültürel, tarihsel nedenlerin olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise küreselleşme ile birlikte KİT’lerin oluşum nedenleri ise çevre kirliliğini önlemek, bölgesel denge sağlamak, iş güvenliğini geliştirmek, büyük ekonomik güçler karşısında ülkeyi korumak şeklinde sıralayabiliriz. Ayrıca ülkede üretim arzının artırılması gereği olarak da KİT’lerin kurulduğu görülmektedir.

2.3.1. Türkiye’de Kitlerin Tarihsel Gelişimi

“Kamu İktisadi Teşebbüsleri, ekonomik etkinlikte bulunmak üzere devlet ya da başka bir kamu kuruluşu tarafından yalnız veya ortaklık yolu ile oluşturulan, sermayesinin tamamı veya çoğunluğu devlet veya diğer kamu kuruluşlarına ait bulunan doğrudan doğruya veya dolaylı bir biçimde devlet tarafından denetlenen ve ürettikleri mal ve hizmetlerden yararlanabilmek için karşılık ödenmesi gereken ekonomik işletmeler” olarak tanımlanabilir.”⁶⁰

KİT’lerin gelişmekte olan ülkelerde ekonominin çeşitli kesimlerinde etkinlik göstermekte; bir taraftan mal ve hizmet üretiminde işlev yaparken diğer taraftan da bu etkinlikler sonucunda sermaye birikimini hızlandırmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise KİT’lerin ortaya çıkışı ekonomide, üretim-tüketim, yatırım-bölüşüm, ilişkilerinde ortaya çıkan dengesizlikleri ve doğan krizleri aşmak amacına yöneliktir.

Türkiye’de KİT’lerin oluşum nedenleri daha çok gelişmekte olan ülkeler ile benzerlik içindedir ve kalkınma sorunlarıyla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomide düşük sermaye birikimi ve alt-yapı ve temel endüstrilerin kurulması gereksinime yanıt verecek “özel sermayenin” oluşmaması, KİT’leri doğurmuştur.⁶¹

KİT’lerin ekonomik olarak kuruluş amaçları:⁶²

⁶⁰ KARAKAYALI, age, s.349.

⁶¹ KARAKAYALI, age, s.351.

⁶² KARAKAYALI, age, s.351.

- i. Ekonomik kalkınmayı sağlamak,
  - ii. Tekellerin devletçe işletilmesi,
  - iii. Özel kesimin giremeyeceği ve başaramayacağı işleri yapmak
  - iv. Ekonomiye yön vermek, düzenlemek,
  - v. Özel kesime öncülük etmek,
  - vi. Gelir dağılımını düzenlemek,
- şeklinde sıralanabilir.

Türkiye’de KİT’lerin oluşum sürecini Cumhuriyetten Önce ve Cumhuriyet Sonrası olmak üzere iki ayrı bölümde incelenmesi gerekir.

2.3.1.1.Cumhuriyet Öncesi KİT’ler

Batı Avrupa’da “Sanayi Devrimi” toplumları ve insanları yenileyip bütünüyle değiştirirken Osmanlı Devleti büyük bir ustalıkla bu devrime kapılarını kapatmayı başarmıştır.⁶³

Yüzyılın ilk yarısında kamu sermayeli ordu ve saraydan gelen talepleri karşılamak üzere İstanbul’da sınai tesisler kuruldu.1810’da Beykoz Deri Eşya (fişeklik, palaska, kundura vs.), 1835’te İstanbul Feshane,1845’te kumaş çeşitleri için Hereke, 1850’de Pamuklu Dokuma ürünleri için Bakırköy Bez ve en son olarak da 1892’de Yıldız Çini Fabrikası faaliyete geçirildi.⁶⁴

Kamunun yabancılara kurduğu üretim tesisleri, yetişmiş işgücü, altyapı ve hammadde darboğazları yüzünden işletilememiştir. Kamu destekli plansız programsız bu girişimler ülke kaynaklarının israf edilmesine neden olmuştur.

⁶³ Erdinç TOKGÖZ, 19. Yüzyılda Türkiye Ekonomisi, Hacettepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt 18 Sayı 2-2000, s.369.

⁶⁴ TOKGÖZ, age., s.351.

Tablo-2.3. Osmanlı İmparatorluğunun Kurduğu KİT'ler

1. Matbaa-i Amire, İstanbul/ Sarayı
2. Askeri Tahiniye Fabrikası, İstanbul/Unkapanı
3. Çini Fabrika-i Hümayunu, İstanbul/ Yıldız
4. Beykoz Askeri Debbağ Fabrikaları, İstanbul
5. Feshane Fabrika-i Hümayunu Defterdar /1883
6. Ham İpek İmalatı (13 Adet)- Bursa/1883
7. Levazımat-ı Umumiye-i Askeriye Bez Fabrikası- Bakırköy/1855
8. Fabrika-i Hümayun İpekli Kısım- Hereke/1891
9. Fabrika-i Hümayun Yün-Hereke/1905

Kaynak: Ekonomist, 1995, s.102

Yukarıdaki Tablo-2.3'de de görüldüğü gibi cumhuriyet öncesi KİT'ler ordu ve sarayın ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile kurulan işletmeler oluşturmaktadır.

Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kamu iktisadi teşebbüsü 1863 yılında Niş Vilayetinin Pirot kasabasında "Memleket Sandığı" adıyla kurulan bu ilk kamu iktisadi teşebbüsü tarım kesimine kredi sağlamak yönünde çalışmalar yapmıştır. Bu sandık 1882 de "Menafî Sandıkları" adını almış, 1888'de ise mevcut sandıkların birleştirilmesiyle "Ziraat Bankası" kurulmuştur.⁶⁵

19.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu giderek derinleşen ekonomik, mali ve siyasi sorunlarla boğuşmaktan kurtulamamış "yarı sömürge" bir toplum durumunda kalmıştır. Devlet yüzyılın hızlı sanayileşme sürecinin dışında kalarak ilkel bir tarım toplumu özelliklerini korumuştur.

2.3.1.2. Cumhuriyet Sonrası KİT'ler

Türkiye ekonomisinin Cumhuriyet'ten bu yana geçirdiği evrim hakkında yapılan açıklamalarda ekonomi politikalarına yön veren temel felsefenin özel mülkiyet ve özel girişime öncelik veren ve piyasa ekonomisine göre örgütlenmeyi öngören bir felsefe olduğu,

⁶⁵ Coşkun Can.AKTAN, age, s.130

bununla birlikte 1929 Büyük Ekonomik Bunalım'dan sonra “Devletçilik” ilkelerinin benimsenerek kısaca “karma ekonomi” şeklinde ifade edilen bir politika uygulanmaya başlandığı belirtilmiştir.İşte bu doğrultuda gerçekleşen uygulamalarla Türkiye Ekonomisi'nde kamu kesiminin ağırlığı giderek artmış ve Türkiye Ekonomisi aşırı müdahaleli bir ekonomik yapı görünümünü sergilemiştir.⁶⁶

1923 yılında “İzmir İktisat Kongresi”nde Türkiye'nin kalkınma modelinin liberal olacağı kabul edilmiştir.Kongre de ülkenin süratle kalkınması ve imar edilmesi için gerekli tüm kaynakların harekete geçirilmesine karar verilmiştir.Bütün bunların ülkenin öz kaynaklarıyla yapılması düşünülmüştür.

1923-1929 yıllarını kapsayan dönemde ülke kalkınmasının liberal politikalarla gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.Ekonomik kurumların oluşturulmaya çalışıldığı bu yıllar yeniden yapılanmanın gerçekleştirildiği yıllardır.

1929 yılında başlayan Büyük Dünya Krizi ile başlayan ve II.Dünya Savaşına kadar olan süre ise devletçilik dönemi olarak ifade edilir.Bu ilk planlama düşüncesinin ortaya çıktığı dönemdir.

II Dünya Savaşı yıllarında (1940-1945) Türkiye savaşa girmemekle birlikte savaş ekonomisi politikaları izlemiştir.

1940-1958 yılları ise ekonomide devletçilik politikasının terk edildiği dönemdir.Bu dönemde özel sanayinin gelişmesi için çaba gösterilmiştir.Ekonomide planlama düşüncesi bu dönemde terk edilmiştir.

1963-1978 yılları döneminde ekonomide korumacı ve ithal ikameci sanayileşmeye yönelik politikalar uygulanmıştır.

1980 yılı ve sonrasında uygulanan ekonomi politikaları ülke ekonomisinde yapısal ve köklü değişiklikler yapılmıştır.Sanayide ithal ikameci model terk edilerek ihracata dönük

---

⁶⁶ KARAKAYALI, age., s.347.

büyüme modeli uygulanmıştır.Liberal ekonomi politikaları uygulanarak kamunun ve özel sektörün etkinliğini arttırıcı yapısal reformlar yapılmıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde ülke ekonomisi yüksek kronik enflasyon ve dengesiz büyümenin etkisinde kalmıştır.KİT'in görev zararları devletin borçlanma gereği üzerinde büyük baskılar yaratmıştır.

2000'li yıllarda ise 1990'lı yıllardaki makro ekonomik dengesizlik ve istikrarsızlık aynen taşınmıştır.Bu durumda 2000 ve 2001 yıllarında finansal krize yol açmıştır.

Bu açıklamalardan sonra Cumhuriyet döneminde KİT'nin ilk kuruluşundan bugüne tarihsel gelişimi aşağıdaki tablolar yardımı ile açıklanacaktır.

Tablo-2.4. Atatürk Dönemi'nde Kurulan KİT'ler (1923-1938)

Kuruluşun Adı	Kuruluşun Adı
1. İş Bankası Kuruldu (1924)	21.T.Şeker Fab.Genel Müd.(17.06.1935)
2. Sanayi Maadin Bankası (19.04.1925)	22. Nazilli Basma Fabrikası (23.08.1935)
3. Alpullu Şeker Fabrikası (26.11.1926)	23. Malatya İplik Fabrikası (26.09.1935)
4. Uşak Şeker Fabrikası (17.12.1926)	24. Tekel Genel Müd.(16.10.1935)
5. Anadolu Demiryolu (01.01.1928)	25. Etibank (23.10.1995)
6. Sümerbank (03.06.1933)	26. Demir İşletmeleri (30.05.1996)
7. Halk ve Halk Sandığı (08.06.1933)	27. Şark Demir Madenleri (01.01.,1937)
8. Denizyolu İşletmeleri (01.07.1933)	28. Ereğli Kömür İşletmeleri (01.05.1937)
9. Malatya Elektrik (15.07.1933)	29. Ziraat Bankası Kanunu (04.06.1937)
10.Eskişehir Şeker Fabrikası (05.11.1933)	30. Denizbank (01.01.1938)
11.Bünyan Yün Fabrikası (01.05.1934)	31. Gemlik Suni İpek Fabrikası (01.01.1938)
12.Kayseri Bez Fabrikası (20.05.1934)	32. Bursa Merinos Fabrikası (02.01.1938)
13.İzmit Kağıt Fabrikası (14.08.1934)	33. Üsk.ve Kadıköy Su Şti.(11.04.1938)
14.Turhal Şeker Fabrikası (19.10.1934)	34. İzmir Telefon Şirketi (24.01.1938)
15.Isparta Gülyağı Fab. (29.10.1934)	35. İstanbul Elektrik Şti. (23.05.1938)
16.Ereğli Bez Fabrikası (20.11.1934)	36. T.Halk Sandığı A.Ş.(23.05.1938)
17.İzmir Havagazı Fab.(21.02.1935)	37. Devlet Hava Yolları A.Ş. (30.05.1938)
18.Keçiborlu Kükürt Fab.(25.03.1935)	38. Toprak Mahsülleri Ofisi (13.07.1938)
19.İstanbul Telefon Şirketi (09.04.1935)	39. Bomonti Bira Şirketi (1938)
20.Maden Tetkik Arama E.(14.05.1935)	40. Ergani Bakır Şirketi (1938)

Kaynak : Ekonomist, 1995:103-Gökman, 1973:10-100

Yukarıdaki Tablo-2.4'de de görüldüğü gibi ülkenin temel sanayi kuruluşları Atatürk Dönemi'nde kurulmuştur.

Tablo-2.5.İnönü Dönemi'nde Kurulan KİT'ler (1938-1950)

	Kuruluşun Adı		Kuruluşun Adı
1	Seyhan Regülatörü (30.06.1943)	13	Ormanlar Devletleştirildi (09.07.1945)
2	İstanbul Tram. Ve Tün.İd. (28.02.1939)	14	İşçi Sigortaları Kurumu (09.07.1945)
3	Ankara Havagazı Şti. (26.06.1939)	15	Kilyos Ateş Tuğlası Fab.(04.12.1945)
4	Tekirdağ Şarap Fabrikası (23.09.1939)	16	İş ve İşçi Bulma Kumru (24.01.1946)
5	Sivas Lokomotif Fabrikası (22.10.1939)	17	T.Emlak Kredi Bankası (14.06.1946)
6	Petrol Ofisi (18.02.1941)	18	Rize Çay Fabrikası (21.06.1946)
7	Sivas çimento Fabrikası (06.06.1943)	19	Gaziantep Şarap Fabrikası (07.07.1947)
8	Zirai Donatım Kurumu (26.06.1944)	20	Nazilli Basma Sanayi (01.06.1949)
9	Halkapınar Dokuma Fab. (22.08.1944)	21	Emekli Sandığı (17.06.1949)
10	İstanbul Şirketi Hayriye (15.01.1945)	22	Devlet Üretme Çiftlikleri (06.07.1949)
11	Taşköprü Kendir Fab.(02.06.1945)	23	Karayolları Genel Müd. (01.03.1950)
12	İller Bankası (13.06.1945)	24	Makine ve Kimya Endüst. (08.03.1950)

Kaynak : Ekonomist, 1995:104-Gökman, 1973: 100-139

Tablo-2.5.'de ise 1938-1950 yılları arasında ülke kalkınmasında önemli görevler üstlenecek KİT'lerin kurulmasına devam edildiği görülmektedir.

Tablo-2.6.Menderes Dönemi'nde Kurulan KİT'ler (1950-1960)

	Kuruluşun Adı		Kuruluşun Adı
1	Denizcilik Bankası (10.08.1951)	22	Antalya Dokuma Fab. (03.04.1955)
2	Et ve Balık Kurumu (28.08.1952)	23	İzmit Dikişli Boru Fab.(25.07.1955)
3	Adapazarı Şeker Fab. (12.09.1952)	24	Soma Termik Sant.(05.10.1955)
4	Elazığ İplik Fab. (04.10.1952)	25	Söke Çimento Fab.(06.10.1955)
5	PTT Genel Müd. (13.07.1953)	26	Aydın Dokuma Fab.(06.10.1955)
6	Balıkesir İplik Dok.Fab.(06.09.1953)	27	Şekerbank (06.02.1956)
7	Ankara Çimento Fab.(02.11.1953)	28	T.Hava Yolları (01.03.1956)
8	Devlet Su İşleri (08.12.1953)	29	Adana Çırçır ve Bez Fab.(09.04.1956)
9	T.Vakıflar Bankası (15.01.1954)	30	Erzincan Şeker Fab.(30.09.1956)
10	Susurluk Şeker Fab. (19.04.1954)	31	Erzurum Şeker Fab.(30.09.1956)
11	İskenderun Suni Gübre Fab.(24.4.1954)	32	T.Kömür İşlt. (01.09.1957)
12	Burdur Şeker Fab. (26.04.1954)	33	Nevşehir Mensucat Fab.(04.10.1957)
13	Çorum Çimento Fab.(22.08.1954)	34	Mudanya Jüt İpliği Fab.(08.10.1957)
14	Afyon Çimento Fab.(16.09.1954)	35	Afyon Çimento Fab.(11.10.1957)
15	Tunçbilek Termik Sant.(17.09.1954)	36	Ankara Şeker Fab.(22.05.1958)
16	Eskişehir Çimento Fab.(18.09.1954)	37	Manisa Tekstil Fab.(21.09.1958)
17	Konya Şeker Fab.(19.09.1954)	38	Denizli Tekstil Fab.(21.09.1958)
18	Amasya Şeker Fab.(21.09.1954)	39	Aydın Tekstil Fab.(23.09.1958)
19	Kütahya Şeker Fab.(24.11.1954)	40	Öğretmenler Bankası (19.01.1959)
20	T.Petrolleri A.O.(TPAO) (15.12.1954)	41	Eskişehir Bet.Traves Fab.(26.06.1959)
21	T.Traktör Fab.(04.03.1955)	42	Ankara Oteli (10.09.1959)

Kaynak: Ekonomist, 1995:105-Gökman, 1973:140-184

Yukarıdaki Tablo-2.6.'da görüldüğü gibi 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Partinin hükümet programında devlet tekeli kaldırarak özel sektörün önünü açacağını belirtmesine rağmen bir çok KİT bu dönemde kurulmuştur.

Tablo-2.7.Planlı Dönemde Kurulan KİT'ler (1960-1970)

	Kuruluşun Adı
1	Süt Endüstrisi Kurumu (30.04.1968)
2	Çinko Kurşun Metal Sanayi (ÇİNKUR) (08.05.1968)
3	Karadeniz Bakır İşletmeleri (25.08.1968)
4	Türkiye Elektrik Kurumu (15.07.1970)

Kaynak : Ekonomist, 1995:105

1960 yılında yapılan askeri darbe sonrası ülkede kalkınma planları dönemi başlatılmıştır.Bu dönemde yapılan kamusal yatırımlar ile kamunun genel ekonomi içindeki payı artmıştır.Bu dönemde yapılan yatırımlar Tablo-2.7'de sıralanmıştır.

Tablo-2.8.Koalisyon Dönemi'nde Kurulan KİT'ler (1971-1975)

	Kuruluşun Adı
1	ÇAYKUR (06.02.1971)
2	İpraş Rafinerisi (11.03.1972)
3	BAĞ-KUR (02.10.1972)
4	Türkiye Elektromekanik Sanayi (TEMSAN) (13.10.1975)
5	Devlet Sanayi ve İşçi Bankası (DESİYAB) (11.11.1975)
6	Takım Tezgahları Sanayi (TAKSAN) (13.11.1975)
7	Türkiye Elektronik Sanayi (TESTAŞ) (1975)
8	Türk Motor Sanayi (TÜMOSAN) (27.11.1975)

Kaynak : Ekonomist, 1995:106.

1971-1980 yılları arasında ülke koalisyonlarla idare edilmiştir.Bu dönemde de üretim alanında devletin önemli yatırımlara devam etmiş olduğu Tablo-2.8.'de görülmektedir.

24 Ocak 1980 Kararları özelleştirme politikalarının başlangıcı olmuş ve KİT'ler için bir dönüm noktası olmuştur.

24.Ocak.1980 Kararları çerçevesinde Türkiye ekonomisinde kapsamlı bir yapısal değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu istikrar programı ile gerçekleştirilmeye çalışılan reformlar beş ana başlık altında incelenebilir:⁶⁷

- i. Ekonomideki büyüme dinamiklerine zarar vermeden enflasyon oranının kalıcı bir şekilde düşürülmesi.
- ii. İthal ikameci modelin terk edilerek dışa dönük ve ihracata dayalı bir büyüme modelinin kurulması.
- iii. Finansal liberalizasyonun sağlanması.
- iv. Türk lirasının konvertibilitesinin sağlanması.
- v. Ekonomide kamunun etkinliğinin azaltılması ve özelleştirme çalışmalarına hız verilmesi.

2.3.2.KİT'lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Türkiye'de KİT'lerin ekonomideki yeri ve öneminin tesbitinde farklı kriterler kullanılmaktadır.Bunlar KİT'leri GSMH'ya katkısı, yatırımlara katkısı, ithalat ve ihracattaki payları ve yarattıkları katma değer şeklinde sıralanabilir.

KİT'lerin Türkiye ekonomisindeki yeri iki boyutta ele alınabilir.Bunlardan birincisi KİT'lerin ekonomi içindeki yerini gösteren sayısal boyut, diğeri ise özel sektöre nitelikli eleman yetiştirme, kaliteli hammadde tedarik etme gibi niteliksel boyuttur.

Türkiye'de KİT'leri elektrik enerjisi üretmekten, maden işletmekte, ulaştırma işleri yapmakta, kağıt üretiminden, şeker üretimine, kumaş yapımından, inşaat sektörüne kadar birçok sektörde görmek mümkündür. Türkiye'de KİT'lerin sanayi içindeki payının yüksek olduğu görülmektedir.Liberal görüşlü sağ iktidarlar döneminde bile kamu teşebbüsleri yerlerini koruyarak büyümelerini sürdürmüşlerdir.

⁶⁷ Fırat OĞUZ-Fırat BAYAR: 1923-1980 Türkiye Ekonomisi. Hazine Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, Aralık-2003,s.48.

Türkiye’de 256 KİT ve bunlara bağlı 4.600 dolayında fabrika, 1500 adet Döner Sermaye İşletmesi ve Tarım Satış Kooperatiflerine bağlı 120 tesis bulunmaktadır.Yerel yönetimlerin ortaklığı olan çok sayıda kamu işletmesi bulunmaktadır.⁶⁸

KİT’lerin Türkiye Ekonomisinde kalkınmanın bölgelerarası dengeli olmasına, ekonomik darboğazları, çarpıklıkları ve tıkanıklıkları gidermek, yeni üretim alanlarında gelişmeye öncelik etmek, ileri teknik ve büyük sermaye gerektiren yatırımları yapmak, tekelci eğilimleri önlemek, bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarında düzenleyici bir rol oynamak, bazı mal ve hizmetlerin tüm bölgelere ulaştırılması gibi fonksiyonları üstlenmiştir.

KİT’lerin ulusal gelire katkısı, sayısal olarak 1980’li yıllara dek %8-10 arasında değişmekte iken 1983’te %15,9 olmuş ve bu artış 1987’de %19,2’yi bularak, ulusal gelirin yaklaşık beşte biri olmuştur.Ancak bu hesaplamanın içinde yerel yönetimler ve kooperatifler bulunmamaktadır.1990’lı yıllarda KİT’lerin GSYİH payı incelendiğinde en düşük katkının 1991 yılında %9 ile gerçekleştiği görülmektedir.Ancak 1992 yılında %9,6 düzeyine, 1993’te %10,2 ‘ye ve 1994’de %14,1 oranına yükselmiştir.⁶⁹

Türkiye’de 1985 yılından sonra KİT yatırımları özelleştirmeye ortam hazırlayacak şekilde ortadan kaldırılmıştır.KİT yatırımları miktar ve oransal olarak azaltılmıştır.

KİT’lerin istihdama katkıları ülkemizde büyük önem taşımaktadır.KİT’lerin toplam istihdam içindeki payları 1993 yılında %27.6 ve 1996 yılında da %32 olarak gerçekleşmiştir.

2.3.3.KİT’lerin Sorunları

KİT’lerin büyük bir kısmının mali yapıları, istihdam yapıları, teknolojileri, üretim kapasiteleri, maliyetleri ve organizasyon şekilleri yeni ekonomik politikalara uyum sağlayamadığından üretimde ve pazarlamada önemli darboğazlar ile karşı karşıya gelmelerine neden olmaktadır.Ayrıca KİT’lerin “arpalık” olarak kullanılması ve yolsuzluklara uğraması önemli bir sorundur.Bu açıklamalardan sonra KİT’lerin sorunların beş ana başlık altında toplayabiliriz.Bunlar:

⁶⁸ BARLAS,age, s.89.

⁶⁹ KARAKAYALI, age, s.356.

- i. Yönetim ve organizasyonla ilgili sorunlar.
- ii. İktisadi ve mali sorunlar.
- iii. İstihdamla ilgili sorunlar.
- iv. Hukuki sorunlar.
- v. Diğer sorunlar.

2.3.3.1 Yönetim Ve Organizasyonla İlgili Sorunlar

KİT'lerin organizasyon ve yönetim yapılarının her türlü politik ve bürokratik baskıya açık olması önemli bir sorundur. KİT yönetimine atanacak kişilerde aranması gereken uzmanlık eğitim bilgi tecrübe niteliklerine bakılmadan, yetersiz ve deneyimsiz kişilerden seçilmesi siyasi partilerinde bu mevkileri arpalık olarak görmesi sonucu bu görevlere seçilememiş siyasileri eş dost ve akrabaları atamaları sonucunda KİT yönetiminde zafiyetlere neden olmaktadır. Ayrıca siyasi partilerin başarı kriterini gözetmeden KİT yöneticilerini değiştirmeleri ve ülkemizde sık sık iktidar değişikliğinin yaşanması KİT'leri olumsuz etkilemektedir. KİT yönetimi ve üst düzey yöneticileri kurumu tanıyamadan görevden alınmaktadır. KİT'lerde "işe adam alınmayıp adama iş bulunduğu" yapılan atama ve uygulamalardan görülmektedir.

Ülkemizde maalesef siyasetle uğraşma, devletin elinde bulunan iktisadi kuruluşları, politik patronaj kurma ve yandaşları semirtme aracı olarak algılanabilmektedir. İşte KİT kadrolarının bu sağlıksız yapısı, gerçekte bu kuruluşların yönetimlerinin doğrudan hükümetlere bağımlı olmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁰

KİT'lerin yönetim kadroları işlevlerini yerine getirirken siyasilerin tercihlerine göre davranmaktadırlar.

KİT yöneticilerinin başında bulunduğu kuruluşlar zarar etse bile yönetimde kalabilmekte hatta terfi bile edebilmektedir. Çünkü çoğu zaman önemli olan çalışma başarısı ve uzmanlık kriteri değil "siyasilerin adamı" olma kriteridir. Bazen de KİT'i büyüten ve kar ettiren bir yöneticide siyasi nedenlerle görevinden rahatlıkla alınabilmektedir.

---

⁷⁰ RUHİ, age, s.136.

2.3.3.2. İktisadi ve Mali Sorunlar

KİT'lerin en önemli mali sorunu finansman açıklarıdır. Ekonomik koşulların gerektirdiği sermaye ihtiyacı hazine tarafından zamanında ve yeterince karşılanmadığı için büyük problemler yaşanmaktadır. Finansman ihtiyacının yüksek maliyetli kredilerle karşılanması sonucunda bir çok KİT'in dönem sonunda zarar etmesine neden olmaktadır.

KİT'lerin sürekli zarar etmeleri ve zararlarının giderek büyümesinin temel nedenleri destekleme alımları ile üreticiye ucuz girdi sağlamaya yönelik sübvansiyon uygulamalarıdır. Ülkemizde pancar, pamuk, fındık, incir, tütün gibi 28 tarımsal ürüne devletçe taban fiyat uygulaması yapılmaktadır. Bu tarımsal ürünlerin taban fiyatları dünya piyasalarının çok üzerinde olduğundan bu girdileri kullanan KİT kuruluşlarının sürekli zarar etmektedir. Ayrıca KİT'ler ihtiyacı olmadığı halde üretim fazlası ürünü de satın almak zorunda bırakılıyor. Tekel her yıl üretim fazlası tütünleri satın alarak depolama, taşıma ve birde bunların yakılması işlemlerinin de maliyetini üstlenmek zorunda kalmaktadır. Ülkemizde KİT'ler siyasal amaçlarla gelir transferinde aracı olarak da kullanılmaktadır.

KİT'lerin ekonomik sorunlarının başında ise bu kuruluşların verimlilik ve karlılık kriterlerine göre yönetilmemeleri gelmektedir. KİT kuruluşları yüksek maliyetlerle çalıştıklarından rekabet şansları bulunmamaktadır. Kapasite kullanımı ve teknoloji seçimi, üretim ve verimlilik açısından son derece düşük olması KİT'lerin önemli sorunlarından birisidir. Ekonomik krizlerin artması ile birlikte KİT'lerin yatırımlarının düşmesi ve teknoloji yenilenmesine yönelik yatırımların siyasi nedenlerle yapılmaması KİT'lerin bugünkü zor duruma düşmelerinin temel nedenlerindedir.

2.3.3.3. İstihdamla İlgili Sorunlar

KİT'lerdeki çalışan sayısındaki artışlar üretim ve yatırımlardaki artışlarla bağlantılı değildir. KİT'ler siyasal amaçlarla çok sayıda kişi için iş bulma kapısı haline getirilmiştir. Siyasilerin uyguladığı yanlış istihdam politikaları sonucu bu kuruluşlarda bir çok gizli işsizlik istihdam edilmesi sağlanmıştır. Bu da KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin maliyetlerinin yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca personel alımları ile ilgili

kısıtlamalar KİT kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu nitelikli personel alımını engellemekte fazla personeline ihtiyaç duyulan birimlere aktarılmasını engellemektedir.KİT'lerde etkin bir iş değerlendirme söz konusu olmadığından uygulanan ücret politikası da dengesizdir.

2.3.3.4 Hukuki Sorunlar

KİT'lerin çok karmaşık ve sık değişen hukuki yapıları, organizasyon ile ilgili sorunları da beraberinde getirmektedir.Bazı KİT kuruluşlarının amacının dahi açıkça belirtilmemiş olması bu kuruluşların bu amaca ulaşması için gerekli çalışmaları yapmasını engellemektedir.

KİT'lerin farklı mevzuat ve statülere sahip olması nedeniyle devletin ekonomideki payının bir bütün olarak değerlendirilmesini engellemektedir.Çok karmaşık ve sık değişen hukuki yapı, KİT'lerin örgütlenme ile ilgili sorunlarını da birlikte getirmektedir.

2.3.3.5. KİT'lerin Diğer Sorunları

1950'li yıllardaki anti devletçi akıma rağmen sayıları artan ve girişim alanları genişleyen KİT'lerin sorunları, dengesiz bir parasal uygulama ve iç politikada bir araç olarak kullanılmaları sonucu giderek yoğunlaşmıştır.⁷¹

KİT'ler düşük verimle çalışan, rekabet şansı az olan yönetim sorunları bulunan ve görev zararları nedeniyle sürekli finansman ihtiyaçları olan kuruluşlar haline getirilmişlerdir.Bu kuruluşlar siyasal ve bürokratik baskılardan arındırılmamışlardır.

KİT'lerin yatırımları, iştirakleri, organizasyonları, ürettikleri mal ve hizmetin pazarlanması işletme çalışmaları ve özelleştirilmeleri ile ilgili sorunları bulunmaktadır.Ayrıca KİT'lerin giderek artan ve kronikleşen öz kaynak yetersizliği de önemli sorunlarından birisidir.

KİT'lerin önemli bir sorunu da çok sayıda denetime tabi tutulmalarına karşın, bunların çoğu görünüşte kalmaktadır.Etkin bir denetim yapılmadığından yönetim hatalarının

---

⁷¹ BARLAS,age,s.100.

zamanında düzeltilmesi yapılamamaktadır. Bu da kuruluşların başarı şansını önemli oranda azaltmaktadır.

2.3.4. Türkiye’de Özelleştirmenin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de KİT’lerin özelleştirilmesinin tarihi temelleri, Atatürk’ün bizzat uyguladığı “devletçilik” rejimine dayanır. Bu rejime göre, belli bir sektörde özel teşebbüs yeterince geliştiği takdirde, o alandaki kamu kuruluşları özel sektöre devredilecektir.⁷²

Türkiye’de ilk olarak 1950 yılında piyasa ekonomisi gündeme gelmiş ve hükümet programında, kamu karakterinde olmayan alanlara devletin yatırım yapamayacağı, kamu hizmeti gören ve ana sanayi olmayan KİT’lerin özele devredileceği yer almıştır.⁷³

Türkiye’de çok partili sistemle gelen özel sektör ve liberal ekonomik yaklaşım hedeflerine rağmen kamu sektörünün ekonomideki ağırlığı ne yazık ki günümüze kadar gelmiştir.⁷⁴

Dünya ekonomisini yönlendiren çok önemli politika tercihlerinin çağdaş gelişimine şöyle bir bakıldığında “Liberal-bireyci”, “Müdahaleci-Devletçi” ve “Yeni Liberal-Serbestçi” şeklinde üç dönemecin geçildiği; özelleştirmenin de bu sonuncu dönemecin en çarpıcı ve temel araçlarından biri olduğu hemen fark edilecektir.⁷⁵

Yukarıda ifade edilen yeni liberal-serbestçi ekonomik politikaların ülkemizde de kabul görmesi sonucu 1980’li yıllarda yaklaşık 50 ülkede başlayan özelleştirme furyasına dünyanın pek çok ülkesi gibi Türkiye’de kapılmıştır.

Ülkemizde 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları ile birlikte özelleştirme gündeme gelmiştir. Bu ekonomik kararlar ile özelleştirmenin alt yapısı hazırlanmıştır.

⁷² KARLUK, age, s.178.

⁷³ KARAKAYALI, age, s.376.

⁷⁴ Erdoğan ALKİN, Türkiye’de Özelleştirme, Alfa Yay.İstanbul-1996, s.67.

⁷⁵ Şahabettin YİĞİTBAŞI, Özelleştirmenin Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Boyutları, Bildiri, Temmuz-1995/Ankara

Ülkemizin 1980 sonrası yaşadığı ekonomik krizler sonrası borçlanma gereği; genellikle IMF, Dünya Bankası tarafından özelleştirmenin bir ön koşul olarak dayatılması sonucu “uyum programları” ile birlikte KİT’lerin özelleştirilmesinin taahhüt edilmesi ile karşılanmıştır.

25.12.1994 tarih ve 4046 sayılı “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile Türkiye’de özelleştirme süreci resmi bir boyut kazanmıştır. Kanun, daha sonra çeşitli tarihlerde yapılan değişikliklerle özelleştirmenin yasal dayanağını oluşturmuştur.⁷⁶

1985 yılında DPT tarafından özelleştirme uygulamalarının stratejik bir plana dayandırılması, amaçların, önceliklerin ve kapsamın belirlenmesi için özelleştirme planı hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu amaçla açılan Uluslararası ihale sonucunda Morgan Guaranty Trust Company of New York Firması, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman AŞ ve Price Waterhouse’Muhaş AŞ’ye “Özelleştirme Ana Planı” hazırlanmasına karar verilmiştir.

1980 yıllarında KİT’lerin mülkiyetinin satılmasına yönelik bir özelleştirme dış finans kaynaklarının Türkiye’de uyandırmaya çalıştığı bir olguydu. Bu dönemde özelleştirme için gerekli hukuki altyapı düşe kalka oluşturuldu. İmalat sanayinde yer alan KİT yatırımları daraltılarak bunların küçülmesi sağlandı. 1980’li yıllardaki özelleştirme satışları tutarı 0,3 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir.

1990’lı yıllar özelleştirme satışları için değişik bir konjonktür getirdi. İktidarın tavizsiz benimsediği, parlamentodaki ana muhalefetin de karşı çıkmadığı neo-liberal düzende işlevleri tanımsız kalan KİT’ler tasfiye edilmeye başlandı. 1980’lerde kamuflej için kullanılan “etkinlik” amacı ile özelleştirme” söylemi yerini giderek “kamu açıklarını kapatma amacı ile özelleştirme”ye bıraktı.⁷⁷

⁷⁶BARLAS, age, s.109.

⁷⁷ Oktar TÜREL, “Özelleştirme Üzerine Notlar”, ODTÜ, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, s.2.

2.3.5. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarına Yönelik Yasal Düzenlemeler

24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları ile gündeme gelen özelleştirme ile ilgili çeşitli tarihlerde yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının hukuksal çerçevesi, 24/11/1994 tarih ve 4046 sayılı özelleştirme yasası çıkarılıncaya kadar geçen süre içerisinde yapılan yirmi dolayında (1984-1994) yasal düzenleme ile şekillenmiş ve büyük bir birikim oluşturmuştur. Hemen belirtmek gerekir ki, Türkiye’de ilk özelleştirme uygulamalarının başladığı süreçte yetki sorununun çözümlenemediği ve hukuksal altyapının hazırlanmadığı görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak özelleştirme uygulamaları yönetsel yargıdan geri dönmüştür.⁷⁸

Özelleştirmeye ilişkin üç temel yasa bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla 2983, 3291 ve 4046 sayılı kanunlardır.

Özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme 29.02.1984 tarih ve 2983 sayılı kanun ile yapılmıştır. Kanun, özelleştirme uygulamalarına ilişkin geniş bir hareket alanı belirlemiş ve özelleştirmenin kurumsal mekanizmasını oluşturmuştur. Bu çerçevede, gelir ortaklığı senedi, hisse senedi ve işletme hakkı devrinden oluşan özelleştirme yöntemleri tanımlanarak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu, Toplu Konut ve Kamu İdaresi ve Kamu Fonu kurulmuştur.⁷⁹

2983 sayılı yasanın birinci maddesinde kanunun amacı olarak, istikrarlı ve güvenilir gelir verilmesi suretiyle tasarrufları teşvik ederek sağlanacak ek finansman kaynaklarıyla kamu yatırımlarını süratle gerçekleştirmek olduğu belirtilmektedir.

08.04.1984 tarihli 233 sayılı KHK’de, tamamı devlete ait ve KİT statüsünde faaliyet gösteren kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına Bakanlar Kurulu, KİT’lerin müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimleri ile iştiraklerindeki payların özelleştirme

⁷⁸ Hüseyin YAYMAN, “1980 Sonrası Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Gelişimi ve Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri”, GÜ, İİBF, Kamu Yönetimi, Araş.Gör. s.1-22.

⁷⁹ Metin KILCI, Başlangıcından Bugüne Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları, s.5.

kapsamına alınmasında Yüksek Planlama Kurulu'na (YPK) yetki verilmiştir. Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Özelleştirme programının yürütülmesi ile görevlendirilmiştir.

03.06.1986 tarihinde çıkarılan 3291 Sayılı Kanun ile kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaya ilişkin esaslar belirlenmiştir. Bu kanun ile birlikte, KİT'lerin özelleştirilmesinde Bakanlar Kurulu, müessese, bağlı ortaklık, ve işletmelerin özelleştirilmesinde TKKOK'ya yetki verilmiştir.

10 Nisan 1990 tarihinde yürürlüğe giren 414 sayılı KHK ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, "Kamu Ortaklığı İdaresi" ve "Toplu Konut İdaresi" olarak ikiye bölünerek, özelleştirme uygulamaları Kamu Ortaklığı İdaresi'ne bırakılmıştır.

06 Ocak 1992 tarihinde yürürlüğe giren 473 sayılı KHK ile özelleştirme uygulamalarında yetkili kurum olarak "Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu" belirlenmiştir.

2983 ve 3291 sayılı yasalarda çeşitli tarihlerde özelleştirme uygulamalarında karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi amacı ile yasal değişikliklere gidilmiştir. Ancak bu değişiklikler özelleştirme işlemlerini daha karmaşık bir hale sokmuştur.

11.05.1994 tarihinde yürürlüğe giren ve özelleştirme uygulamaları konusunda hükümete düzenleme yapma yetkisi veren 3987 Sayılı Yetki Yasası ve bu yasaya dayanılarak çıkartılan 530,531,532,533 ve 546 sayılı KHK'ler Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin bu iptal kararından sonra mevcut hükümetçe bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de dikkate alınarak hazırlanan 4046 Sayılı Özelleştirme Yasası 27 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu'nda özelleştirmenin amacı; ekonomide verimliliğin artırılarak, kamu giderlerinin azaltılması olarak belirlenmiştir. Bu yasayla getirilen düzenlemeler:

- i. "Özelleştirme Yüksek Kurulu" (ÖYK) oluşturulmuştur. Kurul üyeleri Başbakanın başkanlığında, Başbakanın belirleyeceği bir bakan, özelleştirmeden sorumlu Devlet Bakanı, Maliye Bakanı ile Sanayi ve Ticaret Bakanı'dır. Kurulun sekreteryaya görevi Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca yapılır.

- ii. Stratejik kuruluşların İmtiyazlı Hissesi (altın hisse) devlette kalmak koşuluyla bütün KİT kuruluşları özelleştirilecektir.
- iii. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kurulmuştur.Özelleştirme uygulamalarının yürütme organı olan kuruluş Başbakanı bağı, tüzel kişiliğı olan özel bütçeli bir kuruluştur.
- iv. Yasada özelleştirme uygulamalarında beş yöntemin uygulanması öngörülmüştür.Bu yöntemler;satış, kiralama, işletme hakkının devredilmesi, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve gelir ortaklığıdır.Özelleştirme işleminin uygulanmasında hangi yöntemin kullanılacağına ÖİB karar verir.
- v. Özelleştirme Fonu oluşturulmuştur.
- vi. Özelleştirme sonucunda işini kaybedenlere ek bir iş kaybı tazminatı ödenmesi öngörülmüştür.

2.3.6.Türkiye'de Özelleştirmenin Gerekçeleri

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının gerekçeleri ekonomik, mali, sosyal ve siyasal amaçlar olmak üzere üç kısımda toplanılabilir.

2.3.6.1.DPT Özelleştirme Ana Planı'nda Özelleştirmenin Gerekçeleri:

- i. Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesinin sağlanması,
- ii. Verimliliğın artırılması,
- iii. Üretimde kalite miktar ve çeşitliliğın artırılması,
- iv. Şirketlerin halka açılmasının teşvik edilmesi,
- v. Sermaye piyasalarının geliştirilmesi,
- vi. KİT'lerin hazineye olan yüklerinin azaltılması,
- vii. KİT'lerin tekelci yapılarının giderilmesi,
- viii. Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin teşvik edilmesi,
- ix. Çalışanların işletmeye ortak edilerek verimliliğın artırılması,
- x. Kamunun ekonomideki payının azaltılması,
- xi. Yabancı sermaye girişinin artırılması,
- xii. Sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması,
- xiii. Devlete gelir sağlanması olarak belirlenmiştir.

2.3.6.2.Özelleştirme Ana Planı

a) Ekonomik Gerekçeleri

- i. Kaynak kullanımında etkinlik ve verimliliğin artırılması,
- ii. Serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek ve işlerlik kazandırmak,
- iii. KİT'lerdeki gizli işsizliği önlemektir.

b) Mali Gerekçeler

Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında karşılaştığı en önemli sorunlardan biride mali kaynak yetersizliğidir.KİT'lerin dış finansman ihtiyaçları, görev zararları ve borçlarının artması özelleştirmenin mali gerekçeleridir.Ayrıca devlete gelir sağlanması hedefi de diğer bir amaçtır.Ancak özelleştirme ile devlete gelir sağlamak yaşamı devam ettirmek için evdeki gümüşleri satmakla aynı anlama gelmektedir.

c) Sosyal ve Siyasal Nedenler

Türkiye'de gelir dağılımındaki dengesizlik, yüksek oranda kar dağıtımı yapabilecek KİT'lerin özelleştirme ile halka açılarak bu dengesizliğin azaltılması hedeflenmektedir.

Ekonomide KİT'lerin özelleştirilmesi ile kamunun payı azaltılarak kamudaki yolsuzluklar engellenecek, kamudaki tekel ve benzeri etkiler ortadan kaldırılarak rekabet ortamı yaratılacaktır.Bu da özelleştirmenin siyasal gerekçeleridir.

2.3.7.Türkiye'de Özelleştirme Hazırlık Çalışmaları

1985 yılında Türkiye'de özelleştirme uygulamalarına yönelik kapsamlı bir özelleştirme planının hazırlanması öngörülerek bu amaçla bu planın hazırlanmasında DPT görevlendirilmiştir. Bu amaçla açılan ihale sonucunda Morgan Guaranty Trust Company of New York firması, Türkiye Sınai Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım

Finansman AŞ ve Pice Waterhouse/Muhaş Aş ile birlikte Özelleştirme Ana Planı hazırlanması 347.000 \$ karşılığında verilmiştir.

2.3.7.1. Özelleştirme Ana Planı

Morgan Guaranty Şirketi yapmış olduğu çalışmalar sonucu Nisan-1986 tarihinde Ara Rapor ve Mayıs-1986 tarihinde de Master Planını hükümete sunmuştur.

Özelleştirme Ana Planı'nda hükümetin önerdiği 32 KİT ve 73 birim çalışma kapsamında tutulmuştur. Yapılan çalışmalar sonucu bu kuruluşlar ekonomik yaşayabilirlik ve yatırım ihtiyaçları kriterlerine göre değerlendirilerek özelleştirilecek KİT'ler üç ana, sekiz alt sınıfa ayrılmıştır. Bu sıralama aşağıdaki gibidir:

A.Özelleştirmede Birinci Derecede Öncelikli Kuruluşlar

- i. I.Tamamen Özelleştirilebilecek Olan Kuruluşlar.
- ii. II.Çoğunluğu Özelleştirilebilecek Olan Kuruluşlar.
- iii. III.Büyük Bölümü Özelleştirilebilecek Olan Kuruluşlar.

B.Özelleştirmede İkinci Derecede Öncelikli Kuruluşlar

- iv. IV.Bazı Bölümleri Özelleştirilebilecek, Diğer Kısımları Rehabilitasyona Tabi Tutulacak Olan Kuruluşlar.
- v. V. Zamanla Özelleştirilebilecek Kuruluşlar.
- vi. VI.Özelleştirilmesi Muhtemel Olan Kuruluşlar.
- vii. VII.Devletin Desteği İle Özelleştirilebilecek Olan Kuruluşlar.

C.Özelleştirmede Üçüncü Derecede Öncelikli Kuruluşlar

- viii. VIII.Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar.

A.ÖZELLEŞTİRMEDE BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ KURULUŞLAR

Bu grupta yer alan KİT'ler hemen veya kısa süre içinde özelleştirilebilecek kuruluşlardır.Hükümetin özellikle çalışmalarını bu grup üzerinde yapması önerilmektedir.

I.Tamamen Özelleştirilebilecek Olan Kuruluşlar

Bu kuruluşlar hiçbir düzenleme çalışması yapılmadan satılabilecek olan kuruluşlardır.Bu kuruluşlar:

-Turizm Bankası AŞ (TURBAN)

-THY

-USAŞ

-TELETAŞ, NETAŞ, Türk Kablo, Kepez Elektrik, Migros, Çanakkale Seramik, Çelik

Halat ve Çukurova Elektrik gibi iştirakler,

II.Çoğunluğu Özelleştirilebilecek Olan Kuruluşlar

-Yemsan

-Çitosan

III.Büyük Bölümü Özelleştirilebilecek Olan Kuruluşlar

Bu kuruluşların özelleştirilmesi için teknik ve hukuki gereksinimler bulunmaktadır.

-TİGEM,

-TPAO,

-TÜPRAŞ,

-BOTAŞ,

-POAŞ,

-DİTAŞ (Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği AŞ),

-ETİBANK

B.ÖZELLEŞTİRMEDE İKİNCİ DEREDECEDE ÖNCELİKLİ KURULUŞLAR

Bu grupta yer alan KİT'lerin özelleştirilmesi zor olup, uzun süre gerektirmekte ve ekonomik – sosyal maliyeti yüksek olan kuruluşlardır.

IV.Bazı Bölümleri Özelleştirilebilecek Kalan Bölümleri Rehabilitasyona Tabi Tutulacak Olan Kuruluşlar

Bu grupta yer alan kuruluşların satılabilmesi için iyileştirme çalışmaları gereklidir.Bir kısım işletme ise ekonomik olarak çalışmadıkları için kapatılması gereklidir.

- Sümerbank, Tekstil, Deri, Perakende Satış Mağazaları,
- SEK (Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu).Bu kuruluşun Doğu Anadolu'da yer alan işletmelerinin satılması güçtür.

V.Zamanla Özelleştirilebilecek Kuruluşlar

Bu grupta yer alan kuruluşlar, fiziki ve sermaye yapıları çok büyük olduğundan ülkede özelleştirme alt yapısının oluşturulmasından sonra özelleştirilebilirler. Bu kuruluşlar:

- TEK,
- PTT.

VI.Özelleştirilmesi Muhtemel Olan Kuruluşlar

Bu grupta yer alan işletmeler üretimlerinin büyük bir kısmını devlete yapmalarından dolayı satışları cazip değildir.Bu kuruluşlar ancak cazip fiyatlarla ve uzun vadeli satış sözleşmeleri ile özelleştirilmeleri mümkündür.Bu kuruluşlar:

- Et ve Balık Kurumu (EBK),
- Türkiye Kömür İşletmeleri,
- Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKE),
- Türkiye Gemi Sanayi AŞ.(TGS)
- Orman Ürünleri Sanayi (ORÜS)

VII.Devletin Desteği İle Özelleştirilebilecek Olan Kuruluşlar

Bu grupta yer alan kuruluşlar rekabet şansı olmayan kuruluşlardır.Bu kuruluşlar iç ve dış rekabete karşı koruma altında bulunmaktadır.Ancak kiralama ve yönetim sözleşmesi yöntemleri ile özelleştirilebilirler.Bu kuruluşlar:

- ay İşletmeleri Genel M¼d¼rl¼ę¼ (ÇAYKUR),
- T.şeker Fabrikaları Aş.,
- Petkim Petrokimya Aş. (PETKİM),
- T.Sel¼loz ve Kağıt Fabrikaları Aş.(SEKA),
- T.G¼bre Sanayi Aş (T¼GSAř),
- T.Demir ve elik İşletmeleri (TDÇİ),
- Ağır Sanayi ve Otomotiv Kurumu (ASOK),
- T¼rkiye Tařk¼m¼r¼ Kurumu (TTK).

C.ZELLEşTİRMEDE ¼¼NC¼ DERECED E ÖNCELİKLİ KURULUşLAR

Bu grupta yer alan kuruluşlar kamu hizmeti g¼rd¼klerinden ¼zel yatırımcılarca cazip bulunmayan işlemlerdir.

VIII.Kamu Hizmeti G¼ren Kuruluşlar

- Devlet Malzeme Ofisi (DMO),
- T¼rkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ),
- TC.Devlet Demir Yolları (TCDD)
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMI),
- Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO),
- T¼rkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK),
- T¼rkiye Uçak Sanayi Aş (TUSAş)

Morgan Guaranty tarafından hazırlanan zelleştirme Ana Planı; KİT sistemi, mali ve sermaye piyasasının yeterince tahlil edilmediği, ¼ncelik sıralamasının tutarsız olduğu, planın y¼zeyssel olduğundan ve ¼zelleřtirmeyi bir amaç haline getirdiğinden dolayı eleştirilmiştir.T¼rkiye’de ¼zelleřtirme uygulamalarında bu plan kullanılmamıştır.

Morgan Guaranty Firması ¼zelleřtirme yapılırken dikkat edilmesi gereken hususları da h¼k¼mete bildirmiştir.Bunlar:⁸⁰

⁸⁰ Veysel ZT¼RK,T¼rkiye’de zelleştirme Uygulamaları (Oruş rneği), Sakarya ¼niversitesi, SBE, alışma Ekonomisi ve End¼stri İlişkileri ABD, Haziran 2001, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, s.73.

- i. Özelleştirme yapılırken değerlendirmenin iyi yapılması,
- ii. KİT'leri satın alacak kişi yada kuruluşların mali durumlarının iyi değerlendirilmesinin gerektiği,
- iii. Rekabeti arttırıcı önlemlerin alınmasını (KİT'lerin tekel konumundan çıkarılması),
- iv. Yabancı yatırımcıları özendirecek düzenlemelerin yapılması,
- v. Hisse senetlerinin piyasada işlem görmesinin sağlanması,
- vi. Özelleştirilmenin kamuoyu desteğini alabilmesi için iyi durumda olan işletmelerden başlanması,
- vii. Özelleştirme işlemlerini yürütmek için bir kurul oluşturulmasını tavsiye etmektedir.

Morgan Guaranty hazırladığı Özelleştirme Ana Planı'ndaki özelleştirme önceliklerine göre sınıflandırılmış 3 ana kategori ve 8 alt kategorideki KİT kuruluşlarının özelleştirme yöntemleri aşağıda tablo 2.9'da gösterilmiştir.

Tablo.2.9. Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme Yöntemleri	KİT Kategorileri							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Mülkiyet Devri								
Bütün Şirketlerin Satışı	■	■						
Varlıkların Büyük Bir Kısımının Satışı		■						
Tesis ve Varlıkların Satışı		■	■	■		■	■	
Bazı Varlıkların Satışı			■		■			
İştirak Hisselerinin Satışı			■					
Diğer Özelleştirme Alternatifleri								
Gelir Ortaklığı Senetleri			■					■
Kiralama			■				■	■
Yönetim Sözleşmeleri						■	■	
Hizmet Sözleşmeleri								■
Özel Kesimin Teşvik Edilmesi					■	■	■	
Avantajların ve Kısıtlamaların Kal.						■		

Kaynak: <<http://ekutup.dpt.gov.tr/KİT/kilcm/ozel2.html>>(22.01.2004)

2.3.7.2.Özelleştirme Uygulamaları İçin Düzenleme Çalışmaları

Özelleştirme Ana Planı'nda özelleştirme uygulamaları çerçevesinde mali sektörün genişletilmesini, ekonomide rekabeti önleyici kısıtlamaların kaldırılmasını, kamu mülkiyetinde kalacak yada kısa vadede özelleştirilmeleri mümkün olmayan KİT'lerin bir reform programı içinde yeniden yapılandırılmasını kapsayan öneriler de yer almaktadır.⁸¹

Özelleştirme uygulamaları düzenleme çalışmalarını;genel ekonomik politikalarda değişiklik, KİT'leri iyileştirme çalışmaları, kamu tekellerini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar ve sermaye piyasasının oluşum ve gelişimine ilişkin çalışmalar şeklinde sıralayabiliriz.

a) Genel Ekonomi Politikalarında Değişiklik

Türkiye'de 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile başlayan ve 1983 sonrası genel ekonomi politikalarındaki değişiklikler özelleştirmenin alt yapısını oluşturmuştur.Ülke ithal ikamesine dayalı kapalı ekonomik modelden dışa açık ihracata yönelik ekonomik bir model seçilmiştir.

b) KİT'leri İyileştirme Çalışmaları

1980 yılında başlatılan ekonomik değişim ile birlikte KİT'lerin rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisine uyumu sağlanmaya çalışılmıştır.Bu çalışmalar:

- i. KİT'lerin ürün fiyatlarının piyasa şartlarına göre kendilerince belirleme yetkisi verilmiştir.
- ii. KİT'lerin finansman ihtiyaçlarının iç ve dış piyasalardan karşılanmasına imkan verilmiştir.

⁸¹ BAYRAKTUTAN, age, s.113.

- iii. KİT'lere serbest piyasa koşullarında çalışmasını sağlayacak yasal düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca özelleştirmeye zemin hazırlamak için "Sözleşmeli Personel" uygulaması başlatılmıştır.

233 sayılı KHK ile KİT'ler; İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) ve Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK) olarak ikiye ayrılarak, kamu hizmeti veren ve tekel niteliğinde mal ve hizmet üreten kuruluşlar KİK çatısı altında, ticari kuruluşlar ise İDT çatısı altında toplanmıştır. KİT'lerin tasfiye, devir, satış işletme hakkı verilmek suretiyle özelleştirilmelerine imkan sağlanmıştır.

c) Kamu Tekellerini Ortadan Kaldırmaya Yönelik Çalışmalar

Türkiye'de özelleştirme uygulamaları açısından ekonomisinin rekabete açılması ve tekelciliği yasaklayan hukuki düzenlemelerin yapılması gereklidir. Buna yönelik yapılan çalışmalar:

- i. 3096 sayılı yasa ile "Türkiye Elektrik Kurumu dışındaki kuruluşların elektrik üretimi, iletimi, dağıtım ve ticareti ile görevlendirilmesi hakkında kanun" ile bu sektörde tekelciliğin kaldırılmasına yönelik adım atılmıştır.
- ii. 3911 sayılı yetki kanununa dayanılarak çıkarılan 513 sayılı KHK ile 3291 sayılı kanuna eklenen Türkiye Elektrik Kurumu tekeli kaldırılarak yerine, Türkiye Elektrik Üretim ve İletim AŞ (TEAŞ) ile Türkiye Elektrik Dağıtım AŞ (TEDAŞ) kurulmuştur.
- iii. 3291 sayılı kanunun 17. maddesi ile Tütün tekeli kaldırılmış olup, özel sermayenin bu alanda yatırım yapması sağlanmıştır.
- iv. 10.06.1994 tarih ve 4000 sayılı kanun ile PTT'nin telekomünikasyon hizmetlerinin Türk Telekomünikasyon AŞ tarafından diğer hizmetlerinde TC Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmesine karar verilmiştir.
- v. 4046 sayılı yasa ile petrol arama ve işletme konusundaki Petrol Kanunu'ndan kaynaklanan tekel kaldırılmıştır.

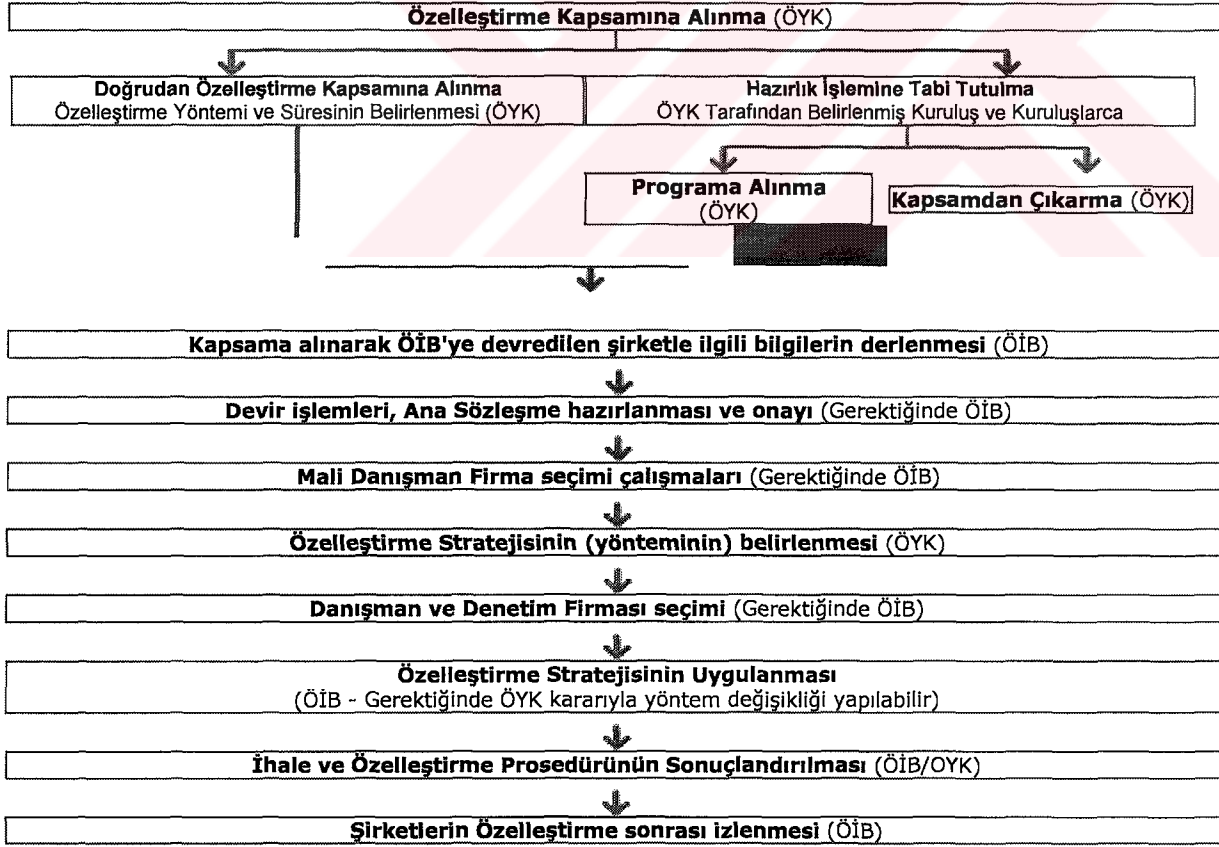
d) Sermaye Piyasasının Oluşum ve Gelişimine İlişkin Çalışmalar

Türkiye’de Sermaye Piyasası Kurulu oluşturulmuştur. Ayrıca Sermaye Piyasası’nın gelişmesine yönelik olarak menkul kıymet çeşitliliği sağlanarak, disiplin ve güven ortamının yaratılmasına çalışılmıştır.

2.3.8.Özelleştirme Uygulama Ve Esasları

Ülkemizde 4046 sayılı yasa ile özelleştirme uygulamaları “kapsama alma” ve “programa alma” şeklinde ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.KİT’lerin kısa sürede özelleştirilebilecek nitelikleri taşımayan kuruluşları özelleştirme kapsamına alınarak, hazırlık sürecine tabi tutulmakta, hazırlık sürecini tamamlayan kuruluşlar ise özelleştirme programına alınmakta yada özelleştirilebilir nitelikte olan kuruluşlar doğrudan özelleştirme programına alınmaktadır.

Şekil-2.2.ÖZELLEŞTİRME PROSEDÜRÜ

Kaynak: < <http://oib.gov.tr/baskanlik/ozellestirme-prosedur.htm> >(22.02.2004)

2.3.8.1. Özelleştirme Kapsam ve Programına Alma

4046 sayılı yasada kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına ÖİB'nin teklifi üzerine ÖYK'nca karar verilmektedir.ÖYK kararında; bu kuruluşlardan hangilerinin özelleştirilmek üzere doğrudan programa alınacağı, hangilerinin mali ve hukuki yönden özelleştirilmeye hazırlık işlemine tabi tutulacağı, özelleştirmenin hangi yöntemle yapılacağı ve özelleştirme takvimi belirtilmektedir.

Ancak özelleştirme kararlarının tamamına yakını (SEKA, Eti Holding, T.Şeker Fabrikaları AŞ.hariç) kapsam ve programa alma şeklinde gerçekleşmekte, kuruluş kapsamdayken yapılması gereken hazırlık çalışmaları da, İdare tarafından yürütülmektedir.Bu durum, diğer çeşitli etkenlerle birlikte, kuruluşların uzun yıllar özelleştirme sürecinde bulunmasına, dolayısıyla gelecekle ilgili sağlıklı yatırım, üretim ve satış politikaları oluşturamamalarına neden olmaktadır.⁸²

ÖİB tarafından kapsama alınan kuruluşlardan zaman içinde değişen şartlarda dikkate alınarak özelleştirme kapsamından çıkarılmalarına veya gerekli görülenlerin eski statülerine iadelerine ÖYK karar verir.

Özelleştirme programına alınan KİT'lerin müessese, bağlı ortaklık, işletme, işletme birimleri ve varlıklarının mülkiyetin devri dışındaki, İDT'lerin ise mülkiyet devri dahil yöntemlerle yapılacak özelleştirme işlemleri ÖİB'nca yürütülmektedir.

ÖYK kararı ile özelleştirme programına alınan veya doğrudan programa alınan kuruluşlar kararın alındığı tarihten itibaren bağlı buldukları kurum yada bakanlık ile ilişkileri kesilerek hiçbir bedel alınmaksızın ÖİB'na devredilmektedir.ÖYK'nın özelleştirme programına almalarına ilişkin bu kararları Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmektedir.

Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların özelleştirilmek üzere hazırlanmasına ilişkin ÖİB'ce 4046 sayılı yasa çerçevesinde yapılan çalışmalar şunlardır:

- i. Kuruluşların sermaye yapıları itibariyle anonim şirket statüsüne getirilmesi,

⁸² ÖZTÜRK,age, s.32.

- ii. Finansman sorunu olan şirketlere sermaye artırımını veya borç verilmesi şeklinde kaynak aktarılması,
- iii. Gerekli görülen şirketlerin mali ve teknik denetimlerinin bağımsız denetim kurumlarına yaptırılması.
- iv. Şirketlerin yönetim ve denetim kurulu üyelikleri ile personele ilişkin düzenlemelerin yapılması.

2.3.8.2.Özelleştirme Yöntemleri

4046 sayılı yasanın 18/A maddesine göre özelleştirme programına alınan kuruluşlar “satış, kiralama, işletme hakkının verilmesi, mülkiyetin gayri ayni hakları tesisi, gelir ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar” yöntemlerinden biri veya birkaçının birlikte kullanılması ile özelleştirileceklerdir.

i. Satış Yöntemi

Kuruluşların mal ve hizmet üretim birimleriyle varlıklarının ve hisse senetlerinin, bir kısmının veya tamamının blok satış, halka arz, borsada satış gibi, yastada gösterilen yöntemlerle alıcıya bir bedel karşılığında devredilmesidir.⁸³

-Blok Satış;Kuruluştaki kamu payının tamamının veya bir kısmının açılan ihale sonucu alıcı veya alıcı grubuna satılması işlemidir.

- **Halka Arz;**Hisse senetlerinin borsalar veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda satılmasıdır.Örnek verecek olursak Mart-1988 tarihinde TELETAS’ın %20’lik kamuya ait hissesi halka arz yoluyla özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir.Ayrıca İş Bankası ve TÜPRAŞ hisselerinin bir kısmı halka arz yöntemi ile özelleştirilmiştir.
- **Geçikmeli Halka Arzı İçeren Blok Satış;** Bu özelleştirme yönteminde blok olarak satışı gerçekleştirilen kuruluşun alıcısına, satış tarihinden belli bir süre sonra hisselerin bir bölümünün halka arz edilmesi şartının konulmasıdır.ÇİTOSAN’a ait 5 adet bağı ortaklığın özelleştirilmesi bu özelleştirme yöntemine örnek verilebilir.

⁸³ ÖZTÜRK, age, s.33.

- **Çalışanlara Satış Yöntemi;**Bu özelleştirme yönteminde şirket hisse veya varlıkları, çeşitli teşvik uygulamaları ile birlikte çalışanlara satılabilmektedir.Örneğin TELETAS'ın % 10 hissesi çalışanlara tahsis edilmiştir.
- **Varlık Satışı;**Özelleştirilecek kuruluşların aktiflerinde yer alan mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının mülkiyetinin bir bedel karşılığında satılmasıdır.Bu varlıklar kuruluşun bir fabrikası olabileceği gibi arazi, arsa, bina, veya taşınır mallardır.

ii. Kiralama Yöntemi

4046 sayılı yasada Kiralama Yöntemi “Kuruluşların aktiflerindeki varlıklarının kısmen veya tamamen bedel karşılığında belli bir süre ile kullanma hakkının verilmesidir”. Bu yöntemde kira süresi en fazla 49 yıldır.

iii.İşletme Hakkının Verilmesi Yöntemi

4046 sayılı yasada “Kuruluşların bir bütün olarak veya aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimlerinin mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydıyla, bedel karşılığında belli süre ve şartlarda işletilmesi hakkının verilmesi” şeklinde tanımlanmıştır.Bu yöntemde işletme hakkı devredilmesi 49 yıl süre ile sınırlandırılmıştır.

iv.Mülkiyetin Gayri Ayni Hakların Tesisi Yöntemi

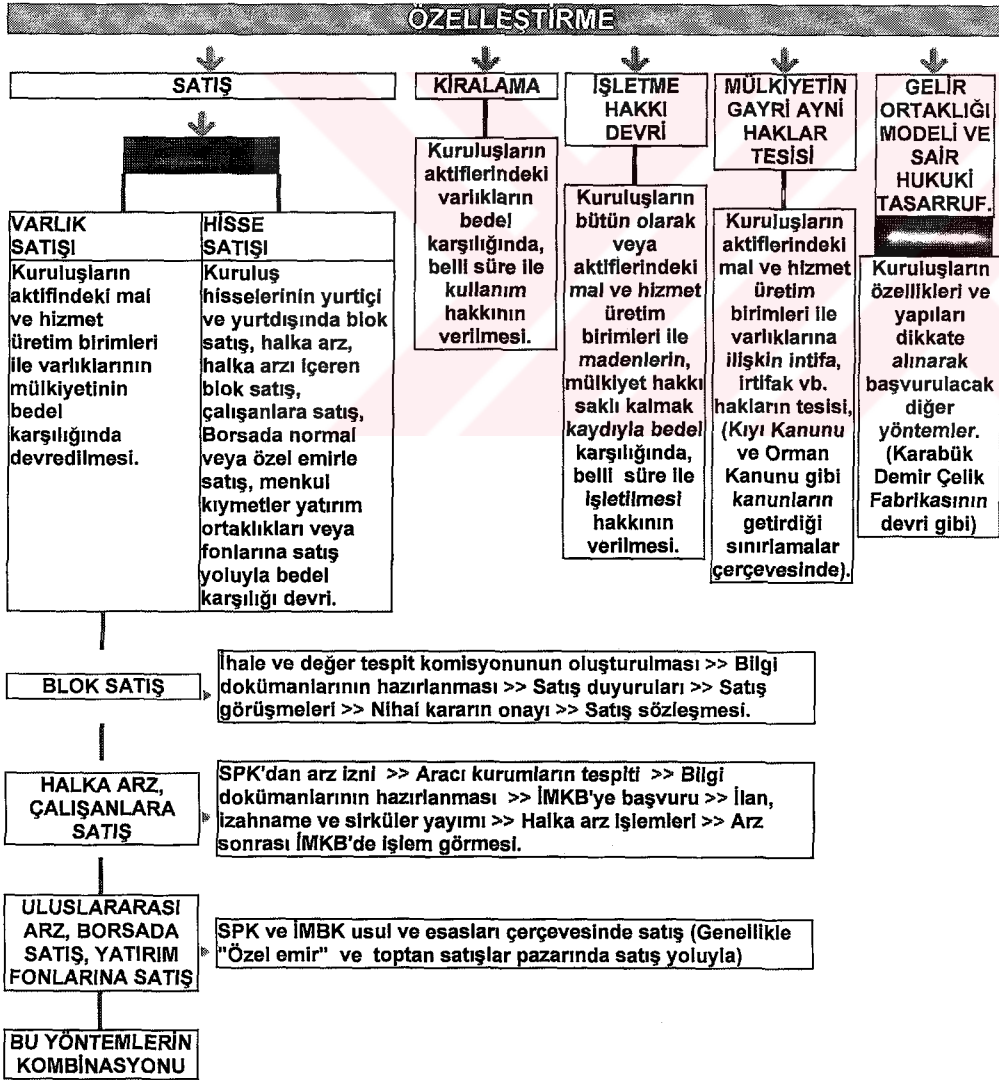
“Kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının, mülkiyeti ile ilgili kuruluşa ait olmak kaydıyla, Türk Medeni Kanununda öngörülen şekil ve şartlar dahilinde, malike ait kullanma hakkına ilişkin bazı tasarruflara rıza gösterilmesine veya malikin mülkiyete bağlı haklarını kullanmasından vazgeçmesi sonucu doğurmasına ilişkin hakların tesisidir.” Ayni haklar mülkiyet, irtifak, rehin hakları ve gayrimenkul mükellefiyettir.

v.Gelir Ortaklığı Modeli ve Diğer Yöntemler

“Kuruluşların özellikleri ve yapıları da dikkate alınarak, yukarıda belirtilen özelleştirme yöntemleri dışında kalan ve genel hükümler ile özel kanunlarda belirtilen diğer Yöntemler” olarak tanımlanmıştır. Kuruluşun özelliklerine göre ve özelleştirme beklentilerine göre en uygun yöntemin seçilmesi gerekmektedir.

Şekil-23.

ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ

Kaynak: <<http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozellestirme-yontemleri.htm>>(22.02.2004)

2.3.8.3.Değer Tespit İşlemleri

Özelleştirme programına alınmış olan kuruluşların değer tespit çalışmaları, Değer Tespit Komisyonları'nca yapılacağı 4046 sayılı yasanın 18. maddesinde belirlenmiştir. Değer tespit Komisyonu 5 kişiden oluşmakta ve ÖİB'nin teklifi ve Başbakanın onayı ile göreve başlamaktadırlar. Komisyonun ayrıca uzman kuruluşlardan yararlanabileceği hükme bağlanmıştır.

4046 sayılı yasanın 18.maddesinde 10 adet değerlendirme yöntemi belirlenmiş olup, özelleştirme işlemlerinde bu yöntemlerden üçünün kullanılması zorunluluğu getirilmiştir: Bu yöntemler sırasıyla:

- i. **İndirgenmiş Nakit Akımları;** İlerki yıllarda şirketin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkacak olan nakit akımlarının bugüne indirgenmiş değeridir.
- ii. **Defter Değeri;** Şirket varlıklarının (özkaynak) netleştirilmiş muhasebe değeridir.
- iii. **Net Aktif Değeri;** Şirketin tüm borçlarının ödenmesinden sonra aktiflerin elden çıkarılması ile elde edilecek nakit değeridir.
- iv. **Amortize Edilmiş Yenileme Değeri;** Şirket varlıklarının yaşları ve kullanma ömürleri dikkate alınarak amortize edilmesi ile bulunan değerdir.
- v. **Tasfiye Değeri;** Şirket varlıklarının bütün olarak veya parça parça satılması sonucu elde edilecek nakit değeridir.
- vi. **Fiyat/Kazanç Oranı Değeri;** Bir şirket hissesinin piyasada oluşan fiyatının hisse başına elde edilen net kar miktarına (vergi sonrası net karına) oranıdır.
- vii. **Piyasa da Kapitalizasyon Değeri;** Şirketin ve/veya benzer şirketlerin, piyasa koşullarına göre belirlenecek ortalama bir fiyat/kazanç oranı ve nominal hisse değerinin çarpılması sonucu elde edilen değer olarak ifade edilir.

- vii. **Piyasa da Kapitalizasyon Değeri;** Şirketin ve/veya benzer Şirketlerin, piyasa koşullarına göre belirlenecek ortalama bir fiyat/kazanç oranı ve nominal hisse değerinin çarpılması sonucu elde edilen değer olarak ifade edilir.
- viii. **Piyasa Değeri/Defter Değeri;** Bir Şirketin hisselerinin piyasa değerinin, Şirketin hisse başına düşen defter değerine oranıdır.
- ix. **Ekspertiz Değeri;** Şirket varlıklarının, uzmanlar tarafından; varlıkları yaşları, kapasiteleri, teknolojileri, benzer varlıkların piyasa değerleri gibi faktörler göz önüne alınarak belirlenen değeridir.
- x. **Fiyat/Nakit Akımı Oranı;** Bir Şirketin piyasada oluşan hisse fiyatının, Şirketin hisse başına düşen nakit akımına oranıdır.

zelleştirilecek kuruluşların programa alınmasından sonra değer tespit çalışmaları yaptırılmasına rağmen zelleştirme sürecinin uzaması sonucunda, çoğu zaman değerlerin güncelliğini yitirdiği ve aynı kuruluşla ilgili birden fazla değer tespit çalışması yaptırıldığı görülmektedir. Değer tespit çalışmasında ortaya çıkan diğer bir sorunda belirtilen değer tespit yöntemlerinde birbirinden çok farklı sonuçların çıkabilmesidir. Ülkemizde uzun süredir yüksek enflasyonun olması sonucu defter değerlerinde ortaya büyük bir aşınma çıkmaktadır. İndirgenmiş naKİT akımları yöntemiyle yapılan değerlendirmede kendi içinde çok u hatta negatif değerler ortaya çıkabilmektedir.

2.3.8.4.Özelleştirmede İhale İşlemleri

zelleştirilecek kuruluşların ihale işlemleri 4046 sayılı yasa uyarınca, Başbakanın ataması ile göreve başlayan İhale Komisyonunca yürütülmektedir. Bu yasada ihale yöntemleri “kapalı teklif, açık arttırma ve belli istekliler arasında kapalı teklif usulleri” olarak belirlenmiştir.

Özelleştirmeye hazırlık çalışmaları tamamlanan kuruluşun, 4046 sayılı yasada belirtilen yöntemlerden hangisi ile özelleştirileceği, ihalede uyulması gereken idari, mali,

onayından sonra kamuoyuna duyurulmaktadır. Alıcı ile ÖYK arasında ihale şartnamesine ilişkin sözleşme imzalandıktan sonra özelleştirme işlemi tamamlanmaktadır.

2.3.8.5.4046 Sayılı Yasada Çalışanlara İlişkin Düzenlemeler

4046 sayılı yasa ile özelleştirilecek kuruluşlarda çalışan personelin Anayasa ile güvenceye alınmış olan sosyal güvenlik hakları ile özlük hakları korunmaya ve özelleştirme sonrası uğrayacakları kayıplar kısmen telafi edilmeye çalışılmıştır.

4046 sayılı yasanın 22. maddesi ile 657 sayılı yasaya tabi olarak çalışan personelin, çalıştıkları kuruluşun küçültülmesi, kapatılması, tasfiyesi ve özelleştirilmeleri hallerinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına nakil olanağı sağlanmıştır. Yasanın 24. maddesinde ile emeklilik hakkını kazanan personel emeklilik hakkını kazandığı tarihten sonra iki ay içinde müracaat ettiği takdirde emekli ikramiyesi % 30 fazla ödenmesi sağlanacaktır.

İş Kanununa tabi olarak çalışan ve toplu iş sözleşmesi hakkına sahip olan personele toplu iş sözleşmesinden doğan tazminat dışında ek iş kaybı tazminatı ödenmesi hükme bağlanmıştır. Ayrıca bu personele iş bulma, meslek edindirme, meslek geliştirme, eğitim hizmetlerinden yararlanmaları imkanı sağlanacaktır.

2.3.9. Özelleştirmenin Kurumsal Yapısı

Özelleştirmenin kurumsal yapısı; Özelleştirme Yüksek Kurulu, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Özelleştirme Fonu'ndan oluşmaktadır.

2.3.9.1. Özelleştirme Yüksek Kurulu

4046 sayılı yasanın 3. maddesi ile ÖYK'nun görev ve yetkileri belirlenmiştir. Kurul Başbakanın başkanlığında, Başbakan Yardımcısı (Koalisyon hükümetlerinde 2. büyük partinin), Başbakanın belirleyeceği devlet bakanı, Özelleştirmeden Sorumlu Devlet Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı ve Maliye Bakanı'ndan oluşmaktadır. ÖYK'nun sekretarya görevi ÖİB'na verilmiştir.

Kurulun görevleri aşağıda belirtilmiştir.

- i. Özelleştirme kapsamına alınacak kuruluşların tespit edilmesi, özelleştirmeye elverişli olmayan kuruluşların mali ve ekonomik açıdan özelleştirmeye hazırlanması ve özelleştirme takviminin belirlenmesine karar verir.
- ii. Özelleştirme kapsamında olan kuruluşların gerekli görülenler kapsamdan çıkarılarak eski statülerine iade edilmesine karar vermek.
- iii. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların nitelik ve amaçlarına göre hangi yöntemin kullanılacağını tespit etmek.
- iv. Özelleştirilen kuruluşların özelleştirilmesini onaylamak.
- v. Özelleştirme kapsamında bulunan kuruluşların gerekli görülenlerin kapatılmasına ve tasfiyesine karar vermek.
- vi. Özelleştirme Fonu'nun kullanım alanlarından yararlanmak için borçlanabilir.
- vii. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların hisse senedi ve her türlü menkul değerlerin alınıp satılmasına karar verir.
- viii. Özelleştirme idaresi ve Fonu'nun gelir gider programlarını onaylar.
- ix. Özelleştirme idaresinin uygulamalarının değerlendirerek aksaklıkları giderecek tedbirleri alır.
- x. Kanun ve mevzuatta belirtilen işleri karara bağlar.

2.3.9.2.Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), Başbakan'a bağlı kamu tüzel kişiliğine sahip özel bütçeli bir kuruluştur.

4046 sayılı yasa ile ÖİB'nin görevleri:

- i. ÖYK kararlarını uygulamak.
- ii. ÖYK tarafından verilen görev ve yetkilerle ilgili karar vermek, gerekli işlemleri yapmak.
- iii. Özelleştirilecek kuruluşların kapsama alınması veya kapsamdan çıkarılması ile ilgili ÖYK'ya teklif sunmak.

- iv. Kuruluşların özelleştirilmelerine ilişkin her türlü işlemin yerine getirilmesini sağlamak, özelleştirme hazırlık faaliyetlerinin takip ve koordinasyonunu yürütmek.
- v. Özelleştirme programına alınan kuruluşların sermaye şirketi olmalarını sağlamak için Anonim Şirket statüsüne dönüşmelerini sağlamak.
- vi. Özelleştirme kapsamındaki AŞ statüsündeki şirketin kamu payı % 50'nin altına düşünceye kadar, diğer kuruluşların ise devir işlemi gerçekleşinceye kadar, sermayelerini tespit etmek, kuruluş, birleşme veya bölünmelerinde gerekli düzenlemeleri yapmak, mal varlıkları ile hak ve yükümlülüklerine ilişkin esasları tespit etmek, hesapları ile ilgili her türlü düzenlemeyi yaparak tedbirleri almak.
- vii. Özelleştirme ile ilgili her türlü işlemi yürütmek.
- viii. Kuruluşların mali, idari ve hukuki yapıları ile ilgili düzenlemeler yapmak.
- ix. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların kaynak kullanımları, taşınmaz edinmeleri, kiralamaları, borçlanmaları, personel alımları, personel azaltmaları, çalışma şartlarına ilişkin kararlar alır.
- x. Özelleştirme programına alınan kuruluşların yönetim kadrosuna dair atamalar ve görevden almalar hususlarında Başbakan'a teklifte bulunur.
- xi. Kurul tarafından ihracına karar verilen her türlü menkul kıymetin düzenlemesini yapmak.
- xii. Özelleştirme Fonu'nu idare etmek.
- xiii. Özelleştirme çalışmaları sırasında her türlü araştırma, reklam, halkla ilişkiler, mali denetim, hukuki, mali, idari ve teknik değerlendirme işlemleri yapar veya uzman kuruluşlara yaptırır.
- xiv. Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlara gerektiğinde borç vermek, özelleştirme fonundan sağlanacak finansmana uygulanacak faiz oranı ve şartlarını belirlemek,
- xv. Kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen görevleri yerine getirir.

2.3.9.3 Özelleştirme Fonu

4046 sayılı kanunun 9. maddesine göre özelleştirme uygulamaları sonucu elde edilen tüm gelirler, idareye devredilen kuruluşlardan elde edilen temettüler, özelleştirme uygulamaları çerçevesinde ihraç edilecek olan menkul kıymet ve kıymetli evraklardan sağlanacak gelirler, idareye devredilen kuruluşların finansmanında elde edilen gelirler ve diğer gelirler TC Ziraat Bankası'nda kurulan Özelleştirme Fonu'nda toplanır.

Özelleştirme Fonu'nun kullanım alanları aşağıdaki gibidir:

- i. İş kaybı tazminatı ödenmesi, meslek edindirme ve yetiştirme işlemleri için gerekli olan harcamalar.
- ii. ÖİB'ya devredilen personele, yeni kurumlarına atanıncaya kadar ücret, sosyal, hak ve yardımlar ile her türlü özlük haklarının ödenmesi.
- iii. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların hisse senetlerinin satın alınmasında.
- iv. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların özelleştirmeye hazırlık çalışmalarının gerektirdiği harcamaların karşılanması
- v. ÖİB'ya devredilen kuruluşların her türlü düzenlemeleri için yapılan harcamalar,
- vi. ÖİB'nın pay sahibi olduğu şirketlerin sermaye artırımlarına katılmasında.
- vii. Özelleştirme programındaki kuruluşların hisse senetlerinin ve kıymetli evrakının satın alınmasında.
- viii. Özelleştirme işleminin yerine getirilmesi için her türlü mal ve hizmet alımında.
- ix. ÖİB'ya devredilen kuruluşlara finansman sağlanması.
- x. Özelleştirilen kuruluşların borçlarının tasfiye edilmesinde.

4046 sayılı yasada Özelleştirme Fonu'ndan genel bütçe ile başka hiçbir bütçeye ve fona kaynak aktarılamayacağı hükme bağlanmıştır.

2.3.10. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarında Ortaya Çıkan Sorunlar

Türkiye'de kamunun ekonomi içindeki payının çok büyük olması, özelleştirme programının kapsamının geniş olmasını gerektirmiştir. Bu da özelleştirme uygulamalarında sorunların çıkmasına neden olmuştur. Türkiye'de uzun yıllardan beri süre gelen ekonomik, mali, sosyal ve siyasal sorunlar özelleştirme uygulamalarında da kendini göstermektedir. Buna karşılık özelleştirme uygulamaları ve stratejilerinden kaynaklanan sorunlarda bulunmaktadır.

Özelleştirme sürecine ilişkin temel sorunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir.⁸⁴

---

⁸⁴ BARLAS, age s.173.

- i. Özelleştirme konusunda kamuoyunun yeterince bilgilendirilmemesi,
- ii. Özelleştirme öncesi gerekli altyapı çalışmalarının yetersiz olması,
- iii. Özelleştirme sonrası istihdam konusundaki belirsizlikler sonucu çalışanların huzursuzluğu ve bu nedenle özelleştirme çalışmalarına yaklaşımları,
- iv. İstenilen şeffaflık düzeyinin sağlanamaması ve özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların ekonomik ve sosyal ölçütler dikkate alınarak belirlenmesi yerine tamamen siyasi kararlarla belirlenmesi,
- v. KİT'lerin anonim şirket statüsüne dönüştürülmesinin zaman alması,
- vi. KİT'lerin muhasebe kayıtlarının Uluslararası standartlara uygun olmaması nedeniyle yaşanan güçlükler,
- vii. Siyasal yaklaşımların özelleştirmeye farklı bakış açılarının oluşmasının neden olduğu sorunlar,
- viii. Türkiye'de sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olması ve yeterli sermaye birikiminin olmaması,
- ix. Özelleştirme sürecinde birimler arasında yetki karmaşası olması ve gerekli yetkilerle donatılmış bir kurumun zamanında oluşturulmaması.

Özelleştirilmesi düşünülen KİT kuruluşlarının modernizasyon ve rehabilitasyona tabi tutulması gerekenler bu işlemler yapılmadan ÖİB'ye devir edilmesi bu işletmelerin özelleştirme sonrası başarı şansını azaltmaktadır. Ayrıca karlılık ve verimlilikleri düşük olan işletmelerin çeşitli teşvik uygulamaları ile desteklenmediği takdirde sorunlarla karşılaşmaktadır. Yarım kalmış tesis satışlarında satış bedellerinin tahsili, öngörülen yatırımların yapılamaması ve özelleştirilen işletmelerin işletilememesi kamuya ilave sorun ve yükler getirmişlerdir.

2.3.10. Özelleştirmenin Sorunları

Özelleştirme uygulamalarında ortaya çıkan sorunları özelleştirmenin yapısal sorunları, özelleştirmenin süreç ve uygulamalarında karşılaşılan sorunlar ve özelleştirmede karşılaşılan hukuki sorunlar şeklinde gruplandırabiliriz.

2.3.10.1.Özelleştirmenin Yapısal Sorunları

Türkiye’de başarılı bir özelleştirmenin uygulanabilmesi için özelleştirme altyapısının iyi oluşturulması gerekmektedir.Özelleştirme altyapısının oluşturulması için aşağıda sıralanan koşulların yerine getirilmesi gereklidir.Bu koşullar:

- i. Gelir dağılımının iyi olması,
- ii. Sermaye piyasalarının gelişmiş olması,
- iii. Makro ekonomik yapının güçlü olması ve serbest piyasa ekonomisinin yerleşmiş olması,
- iv. Halkın tasarruf gücünün yüksek olması,
- v. Ülkede siyasal istikrarın bulunması,
- vi. Haksız rekabeti, tekelleşmeyi önleyici ve tüketiciyi koruyucu yasal düzenlemelerin yapılmış olması.
- vii. Özelleştirme programı ve düşüncesinin ülke genelinde kabul görmüş olması gereklidir.

Ülkemiz açısından bakıldığında yukarıda sıralanmakta olan koşulların yerine getirilmediği görülmektedir.Bu nedenle özelleştirme programının diğer makro ekonomik politikalarla birlikte uygulanması gerekmektedir.

2.3.10.1.1.Siyasal İstikrarsızlık ve Belirsizlik

Özelleştirme politikalarının ortaya çıktığı 1980 yılından günümüze kadar ülkemizde sık sık genel ve mahalli idareler seçimine gidilmesi, hükümet değişiklikleri ve kapsamlı bir özelleştirme program ve planının ortaya konulamamasına neden olmuştur. 1991 yılından Kasım-2003 tarihine kadar ülkenin koalisyon hükümetleri ile yönetilmesi istikrarlı bir hükümetin kurulamaması ve siyasi belirsizlik ortamında özelleştirme politikalarının uygulanmaya konması siyasi bir risktir.Özelleştirme uygulamaları siyasi istikrarsızlıklardan en çok etkilenen konudur.Çünkü siyasi istikrarsızlığın bulunduğu bir ortamda iç ve dış yatırımcılar yatırım yapmaktan kaçınacaklardır. Ülkemizde özelleştirme programlarının

düzensiz ve belirli aralıklarla uygulanması siyasi belirsizlik ve istikrarsızlığın sonucudur. Ayrıca özelleştirme politikalarının kamuoyunca, sendikalar ve muhalefet partilerince kabul görmemesi önemli bir sorundur.

2.3.10.1.2. Genel Ekonomik İstikrarsızlık ve Belirsizlik

Ülkemizde güçlü ve istikrarlı bir ekonomik yapının oluşturulamaması özelleştirme uygulamalarını olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de uzun yıllardan bu yana yüksek enflasyon, işsizlik sorunlarıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Dış ödemeler bilançosu sürekli açık vermektedir. İç ve dış borçların aşırı yüksek olması ülke ekonomisi için önemli bir sorundur. Bu ekonomik sorunların çözümü için kararlı politikaların ortaya konması ve belirsizliğin devam etmesi özelleştirme politikalarını olumsuz etkilemektedir.

Ülkemiz ekonomisindeki bu olumsuzluklar KİT’lerin satışında gerçek değerinin çok altında satılmasına neden olacaktır. Ayrıca özelleştirme uygulamalarında sermayeyi geniş halk KİT’lerine yayacak, halka arz yönteminin uygulanması çok kısıtlı olmuştur. Bu da özelleştirmeden beklenen ekonomik ve sosyal amaçların gerçekleştirilememesine yol açmaktadır.

2.3.10.1.3. Sermaye Piyasasının Gelişmemiş Olması

Ülkemizde 1986 yılına kadar örgütlü bir sermaye piyasası, standart muhasebe sistemi, hisse senedi ve tahvil piyasası yoktu. Tasarruf sahipleri mali sisteme güven duymadıklarından yatırımlarını altın ve dövize yapmışlardır.

Türkiye’de sermaye piyasasının gelişmemiş olması, tasarruf kapasitesinin düşük olması, tasarrufların büyük kısmının devlet borçlanması nedeniyle kamuya gitmesi nedeniyle kapsamlı bir özelleştirmeyi kaldıracak güçte değildir.

Enflasyon ve faiz oranlarının yüksek olması, döviz kurlarının sürekli artması nedeniyle menkul kıymetlere olan talep azalmakta, dolayısıyla sermaye piyasasının gelişimi engellenmektedir. Ülkemizde sermaye piyasasının gelişmemiş olması özelleştirme uygulamaları için önemli bir sorundur.

2.3.10.1.4. Tekelci Ekonomik Yapı

Ülkemizde KİT'lerin TCDD ve TEKEL gibi kuruluşlar hukuki tekel, bazıları da doğal tekel konumundadırlar. Bu kuruluşların özelleştirme sonrası özel tekel kuruluşları haline dönüşmeleri söz konusudur.Özel tekel ise kamu tekeline göre hem tüketiciler hem de genel ekonomi açısından daha sakıncalıdır.Ayrıca ülkemizde tekellerin oluşmasını engellemeye yönelik yasal düzenlemelerde eksiklikler olduğu görülmektedir. Tekelci kuruluşların rekabete açılması için yapılan çalışmalar yetersizdir.

Tekel konumundaki KİT'lerin özelleştirilmesi için önce bu kuruluşların küçük işletmelere bölünerek parça parça satılması gereklidir.Bu şekilde yapılacak bir özelleştirme ile rakip firmaların piyasaya girmesi sağlanarak, devletin yapmış olduğu sübvansiyonlar ortadan kaldırılacak ve serbest piyasa koşullarına uyumu sağlanacaktır.Ekonomide yalnızca KİT tekellerinin ortadan kaldırılması ile birlikte özel tekellerinde oluşmasını önleyici yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması gereklidir.Bu sağlanamadığı takdirde özelleştirme ile tekelci rantların kamu kesiminden özel kesime aktarılması sağlanacaktır.Bu durumda özelleştirmenin temel hedeflerinden uzaklaşılacaktır.

2.3.10.1.5.KİT Sübvansiyonlarının Sosyal Alışkanlık Haline Gelmiş Olması

Türkiye'de KİT'lerin fiyatları piyasa aksaklıkları için kullanılmaktadır.Devlet bütçesinden KİT'lere yapılan gelir transferleri süreklilik kazanmıştır.Bu transferler görev zararı,zarar, vazgeçilen kar ve aşırı maliyetleri karşılamak için yapılmaktadır.KİT'lerdeki aşırı istihdam, destekleme alımları, çiftçilere ve bayilere verilen sübvansiyonlarda gelir transferine yönelik politikalarıdır.Ülkemizdeki gelir dağılımındaki dengesizlik bu transferlerle giderilmeye çalışılmaktadır.

Özelleştirmeyi engelleyici unsur olarak karşımıza çıkan bu gelir transferlerinin bir kısmı kaldırılmalı, yapılması gerekli olanlar ise KİT'ler aracılığı ile değil de bu görev genel

bütçe veya fon tarafından yerine getirilmelidir.Özelleştirme sonucu KİT'lerde çalışanların meydana getireceği kısa dönemli işsizlik için "işsizlik sigortası" kurulmalıdır.⁸⁵

1989 yılında KİT'lerin mali yönden özleştirilmeleri sonucu özel bankalardan %160'lara varan maliyetlerle kredi kullanılması KİT'leri borç batağına sürüklemiştir.

2.3.10.1.6. KİT'lerin Aktiflerinin Değerlendirilmesi Sorunu

Türkiye'de özleştirilmesi planlanan KİT'lerin aktiflerinin günün koşullarına göre değerlendirilerek satış işleminin yapılması önemlidir.Değerleme işleminde sabit ve döner varlıkların değerlendirilmesi ayrı ayrı yapılmalıdır.Ülkemiz sürekli kronik enflasyon içersinde bulunduğundan KİT aktiflerinin değerlendirilmesi zor bir işlemdir.Özleştirilecek KİT kuruluşunun hisse senetlerinin satış fiyatı belirlenirken piyasa koşulları ve alıcıların mali durumu dikkate alınmalı, reklam ve diğer yöntemlerle talep canlandırılarak hisse senetleri satılmalıdır.

2.3.10.2.Özleştirme Süreç ve Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar

Ülkemizde özleştirme uygulamalarında bir çok sorunla karşı karşıya kalınmaktadır.Özleştirme işleminin ne zaman yapılacağı, özleştirmede öncelik sıralamasının ne olacağı, hisse senetlerinin nasıl değerlendirileceği, çalışanların durumunun ne olacağı önemli sorunların başında gelmektedir:Özleştirme uygulamalarında sorunların doğru olarak belirlenip alternatif çözüm yollarının ortaya konması gereklidir.

Özleştirme süreç ve uygulamalarında karşılaşılabilecek olası sorunları; zamanlama sorunu, hedef sapması, kapsamlı bir özleştirme planının uygulanmaması, talep sorunu, istihdam ve sendikasılaşma sorunu olarak sıralayabiliriz.

⁸⁵ KARLUK, Türkiye Ekonomisi, s.

2.3.10.2.1. Zamanlama Sorunu

Türkiye’de ekonomik sosyal ve siyasal koşulların özelleştirme uygulamalarına uygun olmadığı görülmektedir. Ekonomide enflasyon ve faiz oranları yüksek seviyede olup, döviz kurları sürekli artmaktadır. Bu ekonomik yapıda halka arz yoluyla yapılacak özelleştirmenin başarı şansı azalmaktadır. Genel ekonomik yapıdaki zamanlamanın iyi yapılmasının yanında özelleştirilecek kuruluşların öncelik sıralamasının da iyi seçilmesi gerekmektedir. Beesley Littlechild yaklaşımına göre öncelik sıralaması üç kritere göre yapılmaktadır. Bunlar; büyüklük kriteri, işgücünde değişme kriteri ve rekabet kriteridir. Bu kriterlerden büyüklük kriterine göre yıllık cirosu fazla olan kuruluşlar ile rekabet kriterine göre rekabet şansı yüksek olan işletmeler öncelikle özelleştirilebilirler. İşgücündeki değişme kriterine göre ise işgücündeki değişikliğin fazla olduğu işletmeler yeniden yapılandırıldıktan sonra özelleştirilebilir.

Özelleştirmede öncelik sıralaması ile ilgili diğer bir yaklaşım ise içsel ve dışsal ekonomiler ile doğal tekel yaklaşımıdır. Dışsal ekonomilerin pozitif ve negatif olmadığı alanlarda faaliyet gösteren KİT kuruluşları öncelikle özelleştirilebilir. İçsel ekonomilerin bulunduğu ve doğal tekellerin olduğu KİT kuruluşlarının özelleştirilmesi sonraya bırakılmalıdır.

Özelleştirme uygulamalarında genel ekonomik istikrarın gözetilmesi özelleştirmede başarı şansını arttıracaktır.

2.3.10.2.2. Kapsamlı Bir Özelleştirme Planının Uygulanmaması

Türkiye’de DPT tarafından The Morgan Bank’a Özelleştirme Ana Planı hazırlanmış ancak büyük tepkiler karşısında uygulama alanı bulamamıştır. Buna karşın yeni bir planda hazırlanmamıştır. Özelleştirme uygulamalarında önceliklerin hangi kriterlere göre belirleneceği ve hangi zaman diliminde özelleştirmenin gerçekleştirileceği belli değildir. Sadece ÖYK tarafından yıllık ve 3’er aylık dönemler olarak kısa süreli özelleştirme takvimleri açıklanmaktadır.

2.3.10.2.3. Özelleştirme Uygulamalarında Hedef Sapması

Özelleştirme Ana Planı'nda özelleştirmede öncelikli amaçların “rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve ekonomik verimliliği arttırmak” olarak belirlenmesine rağmen, özelleştirme uygulamalarında bu amaçlara yönelik çalışmalar yapılmamıştır. Özelleştirme uygulamaları amaçlarının son sıralarında yer alan “devlete gelir sağlanması” amacı ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca özelleştirme uygulamalarının temel hedeflerinden olan “sermayenin tabana yayılması” da göz ardı edilmiştir.

Dünya Bankası Türkiye Temsilciliği'nde görev yapmakta olan S ven B.Kyellström'ün 1990 yılı raporunda şu eleştiri yer almaktadır:⁸⁶ “Türkiye’de özelleştirme uygulamalarında etkenliğin ve verimliliğin artırılması amacı geri plana itilerek özelleştirme stratejisi bütçe açıklarını finanse edecek bir durum almıştır.

2.3.10.2.4. Yeterli Talebin Olmaması Sorunu

Ülkemizde özelleştirme ihalelerinde sık sık yeterli talebin olmadığından dolayı ihalelerin iptal edildiği, bazen de kuruluşun özelleştirilmesi için birkaç kez ihaleye çıkarıldığı görülmektedir. Özelleştirme uygulamaları incelendiğinde satışların büyük bir bölümünün blok Satış Yöntemi ile yapıldığı görülmektedir. Örneğin çimento fabrikalarının 7 tanesini Rumeli Holding satın almıştır. Bu durumda özelleştirme uygulamaları özel tekellerin oluşmasına ortam hazırlayarak özelleştirme amaçlarından sapmalara neden olmaktadır.

KİT kuruluşlarının özelleştirilmesi uygulamalarında yeterli talebin olmaması, özelleştirilecek işletmenin tanıtımının iyi yapılmaması, gelir dağılımının bozuk olması, tasarruf düzeyinin düşük olması, alternatif yatırım araçlarının daha karlı ve risksiz olması, sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca özelleştirme felsefe ve düşüncesini kamuoyuna kabul ettirmek için KİT’lerin sürekli zarar eden ve verimsiz çalışan kuruluşlar olarak gösterilmesi ve gündemde tutulması, bu kuruluşlara olan talebi olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle ülkemizde karlılık oranı yüksek olan KİT kuruluşlarının özelleştirilmesine öncelik tanınmıştır.

⁸⁶ Halit SUIÇMEZ-Şevket YILDIRIM, *Türkiye’de ve Dünya da Özelleştirme, Milli Produktivite Merkezi Yayınları: 508, Ankara-1993, s96.*

2.3.10.2.5.İstihdam ve Sendikasılaşma Sorunu

Türkiye’de KİT’lerde istihdam yapısı, iş hacmi, iş etüdü teknikleri ve objektif ölçülere göre yapılanmamış, aksine siyasal baskılarla aşırı istihdama gidilmiştir.Böylece KİT’ler gizli işsizlerle doldurulmuş ve bir nevi işsizlik fonksiyonunu yüklenmiştir.Ayrıca KİT personeline, özel kesim işletmelerinde görülmeyen bir iş güvenliği sağlanmış ve herhangi bir KİT’de çalışan personelin işinden çıkarılması olağanüstü şartlara bağlanmıştır.⁸⁷

Özelleştirme sonrası işletmelerin karlılığını artırmak ve maliyetleri düşürmek amacıyla aşırı istihdama son verileceğinden 4046 sayılı Yasa ile emeklilik teşvik edilmiş ve işini kaybedecek olanlara ek tazminat ödenmesi öngörülmüştür.Özelleştirme ile birlikte iş güvencelerini kaybedeceklerini düşünen ve gerçekte de kaybeden işçiler, sendikaları aracılığı ile özelleştirmeyi durdurmak için çeşitli toplumsal baskı gruplarını harekete geçirmişlerdir.

Özelleştirme uygulamaları ile ortaya çıkan istihdam sorunu kısa dönemde “İşsizlik Tazminatı” ile uzun dönemde ise yatırımları arttırarak çözülebilir.

Türkiye’de sendikal hareketin öncülüğünü ve liderliğini KİT kuruluşlarındaki sendikalar yapmıştır. KİT’ler işçilerin sendikal hak ve sosyal haklardan yararlanmaları açısından özel sektöre göre daha elverişli olmuştur.Ancak özelleştirme sonrasında çalışanların sendikasılaşmasına yönelik işten çıkarmalar yaşanmıştır.Sendikaların etkinliği ve gücü kırılmıştır.Bunun sonucunda ücretlerde ve sosyal haklarda büyük gerilemeler olmuştur.

2.3.10.3.Özelleştirme Uygulamalarında Karşılaşılan Hukuki Sorunlar

Türkiye’de özelleştirmenin hukuki alt yapısının oluşturulmadan özelleştirme uygulamalarına başlanması zaman zaman hukuki sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başlangıçta Anayasa’da ve diğer yasalarda özelleştirmeye yönelik hükümlerin bulunmaması önemli sorunlara neden olmuştur.

⁸⁷ Hüsnü TEKİN, Türkiye’de KİT ve Özelleştirme çalışmaları, Yayınlanmamış TC. Başbakanlık Uzmanlık Tezi, Ankara-1989, s.205-206.

Yasama ve yürütme organlarının özelleştirme konusundaki yetkilerinin sınırsız olduğu yönündeki görüşleri, toplumsal açıdan onarımı güç olan sorunları da beraberinde getirecektir.

Kamu yararını ve ulusal çıkarları hiçe sayan bir özelleştirme yasası Anayasa'ya aykırı olup, ülke açısından stratejik önemi bulunan sektörlerdeki KİT'lerin özelleştirilmesi anayasal açıdan sakıncalıdır. Bu nedenle özelleştirme politikası uygulayan gelişmiş ülkeler bile dikkatli davranmaya ve önlem almaya başlamışlardır. Bu tür kurallar getirilmediğinde 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nda, Mersin ATAŞ Rafinerisi'nin bakıma alınması gibi durumlarla karşılaşmaktadır.

Türkiye'de kamunun sahip olduğu tüm mal varlığının özelleştirilmesi için ÖYK'nun görevlendirilmesi, Anayasa'nın öngördüğü parlamenter sisteme ve dolayısıyla Anayasa'ya aykırıdır.

2.3.11. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarına yönelik ilk adımlar 2983 sayılı Yasa ile başlatılmıştır. Ülkemizde özelleştirme denilince genellikle Dar Anlamda Özelleştirme anlaşılmaktadır. İlk özelleştirme uygulamalarında "Gelir Ortaklığı Senedi" ve "İşletme Hakkı Devri" yöntemleri kullanılmıştır. Gelir Ortaklığı Senedi Yöntemi'nde kamu kurum ve kuruluşlarına ait yapı ve tesislerin gelirlerine ortaklık sağlanırken "İşletme Hakkı Devri Yöntemi"nde kiralama işlemi söz konusudur.

Ülkemizde 1985 yılından itibaren 240 kuruluştaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 5 taşınmaz, 4 elektrik santrali, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 48 tesis ile 1 hizmet birimi özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Özelleştirme kapsamına alınan 22 kuruluştaki kamu payı ile 4 elektrik santrali ve 4 taşınmaz özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır. T.Öğretmenler Bankası Mayıs-1992 tarihinde Halk Bankası'na, Denizcilik Bankası Kasım-1992'de Emlak Bankası'na, Ardem A.Ş. Ağustos-1999'da Arçelik A.Ş.'ye, ETAĞ A.Ş. ise Ağustos-2001'de Turban Turizm A.Ş.'ye devredilmiştir. BASF-Sümerbank Kimya Sanayii A.Ş. ile Güney Sanayi'ndeki kamu payları Sümer Holding'e, TÜLOMSAŞ, TÜDEMSAŞ ve TÜVESAŞ, TCDD'ye iade edilmiştir. Özelleştirme kapsamına Nisan-1987'de alınan Gübre Fabrikaları A.Ş. 1989 yılında

özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır.Boğaziçi Hava Taşımacılığı A.Ş. ise tasfiye edilmiştir.TEAŞ'ın iştirakleri olan AKTAŞ, Nurtek,TGT, SOYTEK Elekt.San.Tes.İşlt.ve Tic.A.Ş., ETİTAŞ Elekt.Tec.İmal Tesisat A.Ş., MİTAŞ Madeni İnş.İşl.A.Ş. ile Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş. Mart-1998 tarihinde özelleştirme kapsam ve programından çıkarılarak eski statülerine iade edilmişlerdir.Başak ve OYAK Sigorta Ekim-1998 tarihinde, ETİ Holding A.Ş. Temmuz-2001 tarihinde özelleştirme kapsamından çıkartılarak eski statülerine iade edilmiştir.

Kamuya ait 15 iştirak hissesinin özelleştirilmesi için ÖYK'nın 12.03.2001 tarihli kararı ile Sümer Holding A.Ş.'ye devredilmiştir.Yasataş A.Ş. ile MEYBUZ A.Ş.'ye ait idare hisselerinin özelleştirilmesi için EBK'ya devri yapılmıştır.

Hamitabat, Kemerköy, Soma-B ve Yeniköy Elektrik Santralleri 1997 yılında özelleştirme kapsamından çıkarılarak Enerji Bakanlığına iade edilmiştir.Maliye Bakanlığı ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne ait 4 taşınmaz 2000 yılında özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır.

1985 yılında yarım kalmış tesislerin özel sektöre devri ile özelleştirme uygulamaları başlamıştır.1985-2004 yılları kapsama alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir.SEK, Yem Sanayii, ÇİTOSAN, TESTAŞ ve ORÜS'e bağlı üretim birimleri tamamen özelleştirilmiştir.YEM Sanayii A.Ş. KÖYTEKS Yatırım Holding A.Ş.'ne ait 7 giyim tesisi ve 34 gayrimenkulü satılarak, geriye kalan kısmı SÜMER Holding A.Ş. bünyesine katılarak tasfiye edilmiştir. ORÜS Orman Ürünleri A.Ş. ait 21 işletme özelleştirilmiş geriye kalan 2 işletme SEKA'ya devredilerek Mart-2000'de tasfiye edilmiştir. İSDEMİR 31.01.2002 tarihinde ERDEMİR'e devredilerek tüzel kişiliği sona ermiştir.Hisselerinin tamamı kamuya ait olan ÇELBOR A.Ş. 31.Mayıs.2002 tarihinde ERDEMİR'e devredilmiştir. T.Gemi Sanayii A.Ş. ise T.Denizcilik İşletmeleri A.Ş. bünyesine Mayıs-2002'de katılarak tüzel kişiliği sona ermiştir. İGSAŞ İstanbul Gübre Sanayii A.Ş. ile TÜGSAŞ bünyesine 15.Nisan.2002 tarihinde katılmıştır. DİTAŞ'ın %50,98 oranındaki kamu hisseleri 21.11.2002 tarihinde TÜPRAŞ'a devredilmiştir.TURBAN Turizm A.Ş., T.Zirai Donatım A.Ş. ve TÜMOSAN A.Ş. 07.02.2003 tarihinde Sümer Holding A.Ş.'ne devredilerek tüzel kişilikleri sona ermiştir.

KARDEMİR yöre halkı, sanayici ve çalışanlara bedelsiz olarak devredilmiştir. NETAŞ ve TOFAŞ'da bulunan kamu hisseleri ilk defa Uluslararası piyasalarda ve İMKB'nda halka arz yoluyla satılmıştır. 1998 yılında T.İŞ Bankası'ndaki kamu hisseleri ile 2000 yılında TÜPRAŞ'ın hisselerinin bir kısmı halka arz yöntemiyle özelleştirilmiştir. Bu özelleştirmeler boyutları itibariyle bugüne kadar gerçekleştirilen en büyük halka arz yöntemi le özelleştirmelerdir. Sümerbank, Denizbank, Etibank, Etibank ve AnadoluBank özelleştirilmiştir. Deniz Nakliyat T.A.Ş. özelleştirilmiş olup, TDI'nin İzmir Körfez Hatı ile Şehir İçi Yolcu ve Araç Taşımacılığı, İzmir Büyük Şehir Belediyesine devri yapılmıştır. POAŞ'ın kamuya ait olan %51 hissesi 2000 yılında Blok Satış Yöntemi ile satılarak özelleştirilmiştir. POAŞ'ın kamuya ait kalan hisseleri 2002 yılında İMKB'da satılarak tamamı özelleştirilmiştir.

Halen özelleştirme kapsamında 40 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 28 tanesinde kamunun payı %50'nin üzerindedir. Ayrıca özelleştirme kapsamında 48 tesis, 6 otoyol, 2 Boğaz Köprüsü ile 1 hizmet Birimi bulunmaktadır.

ÖİB tarafından bugüne kadar 170 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış olup 159 kuruluşta kamu payı hiç kalmamıştır. Blok Satış, Halka Arz, Uluslararası Arz, İMKB'de Satış veya Varlık Satışı biçiminde kısmen özelleştirme işlemi yapılan diğer 11 kuruluşta ise kamu payı bulunmamaktadır.

2.3.11.1. Halka Arz Yolu İle Yapılan Özelleştirmeler

Özelleştirmede Halka Arz Yöntemi 1988 yılında TELETAS'ın %22'lik bölümünün çalışanlara ve halka arzı ile başlanılmıştır. Ülkemizde özelleştirme uygulamalarının başlangıç noktası olarak kabul edilen bu uygulama ilk olması ve boyutu nedeniyle ilgi çekicidir. TELETAS hisseleri halka arzdan önce genel kurul kararı ile A, B, C ve D olmak üzere 4 gruba ayrılmıştır. A grubu hisseler %39 oranındaki yabancı ortak payını, B grubu hisseler KOİ dahil yerli ortakların payını, C grubu hisseler ise halka arzı düşünülen %22'lik payı, D grubu hisse senedi sermayede temsil edilmeyen Altın Hisse'dir. Türkiye'de TELETAS'ın özelleştirilmesi ile Altın Hisse uygulaması başlatılmıştır. Altın hisse ile birlikte KOİ'ne şirketin ana statüsüne uygun yönetilmesini, küçük hissedarların haklarının korunabilmesini sağlamak, A ve B grubu hisselerinin ülkenin stratejik politikalarını olumsuz

yönde etkileyecek biçimde devrini önlemek ve KOİ'nin payı %3'ün altına düşünceye kadar bu konularda veto hakkı imtiyazı verilmiştir.

TELETAŞ'ın %22'lik kısmına ait hisse senedini 41.695 kişi almıştır. TELETAŞ hisselerinin halka arzından 13.1 milyon \$ gelir elde edilmiştir. TELETAŞ'ın başarılı bir şekilde halka arz yöntemi ile özelleştirilmesine rağmen bu yöntemin kullanılmasına 1990 yılına kadar ara verilmiştir.

1990 yılında kamu iştiraklerindeki kamu paylarının bir bölümünün halka arz edilmek suretiyle satışının yanında PETKİM ve THY A.O'nun da sırasıyla % 7,83 ve %1,55 oranındaki hisseleri de halka arz edilerek satılmıştır. PETKİM hisselerinin halka satışında rekor düzeyde (76.119 kişi) bir taleple karşılaşılmış olmasına rağmen, hisselerin ikincil piyasalarda başarılı bir performans göstermemiş olması, THY A.O. hisselerine olan talebi olumsuz etkilemiştir. Ancak diğer iştirak paylarında, özellikle de çimento fabrikalarının hisselerinin satışında talep yönünden herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır.⁸⁸

1991 yılında Adana, Afyon ve Niğde Çimento Fabrikalarındaki kamu hisselerinin bir bölümü ile TÜPRAŞ ve POAŞ gibi KİT kuruluşlarının hisseleri halka arz yöntemi ile özelleştirilmiştir.

2.3.11.2 Blok Satış Yöntemi

Türkiye'de çoğunlukla kullanılmakta olan bu yöntemde basına verilen satış duyuruları ile ihale açılmakta, ihaleye ilişkin ayrıntılı bilgiler bu duyuruda yer almaktadır. Ayrıca ihaleye konu şirket hakkında hazırlanan ve yatırımcıların şirket konusunda daha geniş bilgi sahibi olmalarını sağlayan tanıtım dökümanının temin edileceği adres ile son teklif verme tarihi, yatırılacak teminatın tutarı da bu duyuruda belirtilmektedir. Belirlenen süre sonunda kapalı zarfla alınan teklifler ÖİB bünyesindeki ihale komisyonları tarafından değerlendirildikten sonra teklif sahipleri pazarlık görüşmelerine davet edilmektedir. Teklif sahipleri ile ayrı ayrı görüşüldükten sonra son aşamada bütün teklif sahipleri aynı anda görüşmeye çağrılmakta ve ihale Açık Pazarlık Yöntemi ile bitirilmektedir. Bu aşamadan sonra ihale sonuçları satış onayı

⁸⁸ Metin KİLCİ, Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, DPT, Temmuz-1994, s.30

ılmak üzere ÖYK'ya sunulmaktadır.Kurulun onayından sonra satış sözleşmesi imzalanarak levir teslim işlemi tamamlanmaktadır.

Ülkemizde 1989 yılına kadar yapılan özelleştirme uygulamalarında kamuya ait küçük şirket paylarının Blok Satış Yöntemi ile özelleştirildiği görülmektedir. 1992 yılına kadar özelleştirme uygulamalarının tamamına yakını Blok Satış Yöntemi ile yapılmıştır.

Bu yöntemle özelleştirilen kuruluşlar arasında: SÜMERBANK, ETİBANK, DENİZBANK,ŞEKERBANK, ÇAYBANK, ANADOLUBANK gibi kamu bankaları, ZEMSAN'a bağlı yem fabrikaları, ÇİTOSAN'a bağlı çimento fabrikaları ve şirketleri,ÇİNKUR, HAVAŞ, USAŞ'ın %70 hissesi, RAY Sigorta, GÜNEŞ Sigorta, Şeker Sigorta, Türk Kablo, Ordu Soya, İBRAGAZ, TAT Konserve, Türk Traktör, Pancar Motor, İlyos Ateş Tuğlası Fab., PETLAS, SUNFEKS, İstanbul Demir Çelik, Konya Şeker, İZEMAS, ÇİMİHOL, ALTEK, TRAKMAK, Adana Kağıt Torba Fab. gibi önemli kuruluşlar yer almıştır.

2.3.11.3.Halka Arz + Blok Satış Yöntemi

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarında bazı kamu kuruluşlarının bir kısım hisseleri halka arz edildikten sonra kalan hisselerinde blok satış yöntemi ile özelleştirildiği görülmektedir. Bu şekilde özelleştirilen kuruluşlar şunlardır: TELETAS'ın %22'lik hissesi halka arz yöntemi ile %18'lik hissesi de blok satış yöntemi ile özelleştirilmiştir.KEPEZ Elektrik'in % 8.14 hissesi, halka arz, % 25.39'luk hissesi blok satış yöntemi ile özelleştirilmiştir.ÇUKUROVA Elektrik'in kamu payının % 5,45'i halka arz, % 11,25'i blok satış yöntemi, Niğde Çimento'nun % 12,72 halka arz, % 87,10 blok satış,GİMA'nın % 4,15 hissesi halka arz, % 94,05 blok satış yöntemiyle satılmıştır.

Buna karşın bazı özelleştirme işlemlerinde önce blok satış yöntemi kullanılmış ardından da halka arz yöntemi kullanılmıştır.Buna örnek olarak;

Afyon Çimento'nun %51'lik kamu payı blok olarak, %39,87'lik kısmı halka arz yöntemi,

TOFAŞ Oto Ticaret'in % 16'lık kısmı blok satış, % 1,36'lık kısmı halka arz yöntemi,

NETAŞ'ın %20'si blok satış, % 7,75'lik kısmı halka arz yöntemi,

USAŞ'ın kamuya ait % 70'i blok satış, % 30'u halka arz yöntemi ile özelleştirilmesi verilebilir.

Ülkemizde blok satış yöntemi ile özelleştirilen kuruluşların bir kısmına belli bir süre sonra hisselerinin bir miktarını halka arz etme şartı getirilmiştir. İşte bu yöntem Gecikmeli Halka Arz Yöntemi denilir. Bu yöntem örneği olarak 08.09.1989 tarihinde ÇİTOSAN'a ait Söke, Balıkesir, Pınarhisar ve Ankara Çimento San. T.AŞ.'deki kamu hisselerinin tamamını satın alan SCF firmasına blok olarak satılmasını verebiliriz. Satış sözleşmelerine bu kuruluşların satış tarihinden itibaren 5 yıl içinde % 40 hisselerin halka arz edilmesi şartı getirilmiştir. USAŞ, TOFAŞ Oto AŞ. % 16'lık kısmı, Niğde ve Denizli Çimento Fabrikaları blok olarak satılırken satış sözleşmelerine bir kısım hisselerin halka arz edilmesi şartı konmuştur.

2.3.11.4. Yarım Kalmış Tesislerin Satış ve Defter Değeri Üzerinden Devri

Devletin kalkınmaya yönelik olarak ülkenin çeşitli yerlerinde yapımını başlatmış olduğu ancak planlama, organizasyon hataları ve finansman sıkıntıları nedeniyle bitiremediği tesisler vardır. Bu yarım kalan tesislerin bitirilmesi için ve devletçe yapılan harcamaların karşılanması için satış ve devirleri öngörülmüştür. 1985 yılında yarım kalan 16 tesis özelleştirilmek üzere TKKOİ'ne devredilmiştir. Bu kuruluşların bir kısmı satılmış bir kısmında kamu kurum ve kuruluşlarına defter değeri üzerinden satılmıştır.

Bu yöntemle özelleştirilen yarım kalmış tesislerin yeni sahiplerinden bu tesisler üzerine sınıai tesis kurma ve işletmeleri şartı getirilmiştir. Ancak bu tesislerin özelleştirme sonrası bedellerinin zamanında ödenmediği, bu tesisler için alınan yatırım ve işletme kredilerinin dönüşünün sağlanamadığı ve yapılması gereken yatırımların yapılmadığı görülmüştür.

Defter değeri üzerinden kamu kurum ve kuruluşlarına devredilen bir kısım yarım kalmış tesisler tamamlandıktan sonra özelleştirilmiştir.

Yarım Kalmış Tesislerden Satış İşlemi Tamamlananlar: EBK, Kemah Et Kombinası, SEK K.Maraş Süt Mamülleri İşletmesi, TİGEM Güneş Zeytinyağı Fabrikası, Sümer Holding Sivrihisar Alım Ajansı, Sümer Holding Bursa Bölge Müdürlüğü, Sümer Holding Surgurlu Konfeksiyon Fab.

2.3.11.5.Özelleştirme Kapsamında Bulunan Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarının Satışı veya Devri Yapılanlar

1993 yılından itibaren ülkemizde özelleştirme kapsamına alınmış olan kuruluşlara ait çok sayıda tesis, varlık ve iştirak paylarının satışı ve devri gerçekleştirilmiştir.Yem Sanayii A.Ş.'e ait 30 kadar işletme ve arsa, ÇİNKO Kurşun Metal San.A.Ş.'ye ait 3, Sivas Demir Çelik T.A.Ş.'ye ait bir daire, T.Elektrik San.A.Ş.'ye ait Aydın Tesisleri, T.Süt Ürünleri A.Ş.'ye ait 43 adet varlık, işletme ve tesis, Deniz Nakliyat AŞ'ye ait 3 tanker, THY'na ait 4 adet uçak, EBK'ya ait arsa ve Et Kombinaları, Sümer Holding A.Ş.'ne ait çok sayıda mağaza, arsa ve işletme, Petrol Ofisi'e ait 10 adet arsa ve 3 adet tanker, KÖYTEKS'e ait 34 arsa ve çeşitli yerlerdeki giyim tesisleri, ORÜS'e ait 16 işletme ve 1 tesis, Turban Turizm A.Ş.'ye ait muhtelif arsa, otel, tatil köyü ve lojmanlar, PETKİM'e ait 2 adet bina, Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne ait Hopa, Tekirdağ, Giresun, Ordu, Sinop, Rize ve Antalya Limanları ile Hasköy Bakım Atölyesi, İzmir Konak Eski Balık Hali, Rumeli Feneri Yolcu Gemisi, Halıcıoğlu Motorbotu, Hopa, Tekirdağ, Giresun, Ordu, Sinop, Rize Menkulleri, Karadeniz Bakır İşletmeleri'ne ait Kutlular Maden Sahası, 1 adet taşınmaz ve 22 adet gayrimenkulün satış ve devirleri yapılmıştır.

2.3.11.6 İMKB'da Satışlar

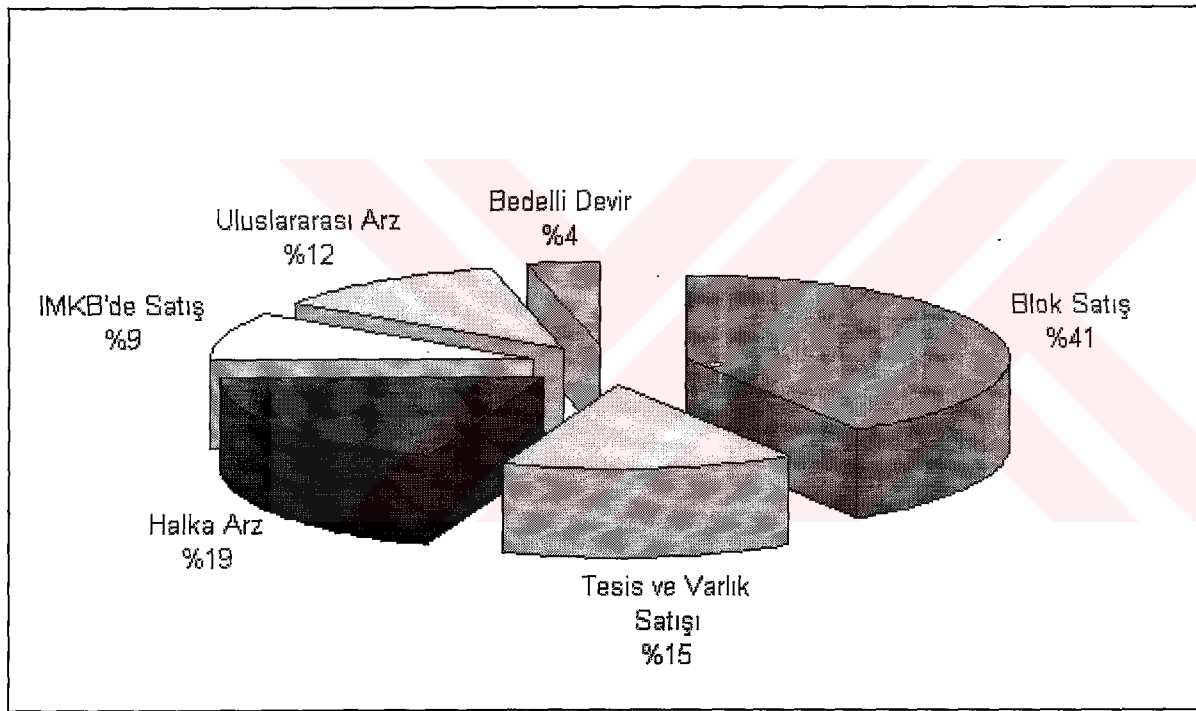
Ülkemizde sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olmasından dolayı İMKB yeterli güce ve güvence sahip değildir. Ülkede yaşanan ekonomik istikrarsızlık İMKB'deki hisse senetlerinin değerinde düşmelere neden olmakta bu durumda yatırımcıların cesaretini kırmaktadır. Türkiye'de özelleştirme uygulamalarında İMKB'den yeterince yararlanılamamaktadır.

Özelleştirme uygulamalarında borsada satış işlemi 1995 yılına kadar sıkça uygulanmıştır. 1987 yılından 16 Aralık 1998 tarihine kadar İMKB'de 27 kuruluşun

hisselerinin satışı gerçekleştirilmiştir. Ancak borsada satışı sunulan hisselerin önemli bir kısmı daha önce blok satış veya halka arz yoluyla özelleştirilen kuruluşların hisselerinden oluşmaktadır. Sadece 7 adet kuruluşun hisseleri İMKB’de doğrudan satılmıştır. İMKB satışlarından 527 milyon \$ gelir elde edilmiştir. Bu gelir özelleştirme gelirlerinin % 12’sine tekabül etmektedir.⁸⁹

Aşağıda Grafik 2.1’de Türkiye’de yapılan özelleştirme uygulamalarında kullanılan yöntemler yüzde olarak ifade edilmiştir.

Grafik-2.1 YÖNTEMLER İTİBARIYLA ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİ

Kaynak: <<http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yonteme-gore.htm>>(25.02.2004)

2.3.12. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarına İlişkin Örnekler

Bu başlık altında Türkiye’de gerçekleştirilmiş özelleştirme uygulamalarından örnekler sunacağız.

⁸⁹ KİLCİ, a.g.e., S.27.

i. TELETAŞ'ın Özelleştirilmesi

1967 yılında PTT tarafından PTT-ARLA ismiyle kurulmuş olan TELETAŞ bir araştırma ve geliştirme şirkettir. 1983 yılında şirket Telekomünikasyon Endüstri Tic.A.Ş. (TELETAŞ) adını alarak özel statülü bir şirkete dönüştürülmüştür. TELETAŞ'a 1984-Aralık ayında Bekçikalı Bell Telephone Manufacturing Co. (ITT-BTM) şirketi ortak alınarak telefon santrali üretimine başlamıştır. TELETAŞ'ın hisse dağılımı özelleştirmeden önce şu şekildedir; PTT % 40, ITT-BTM (Belle Telefon) % 39, PTT Biriktirme ve Yardım Sandığı % 8, STFA % 7, Vakıflar Bankası %5, Ray Sigorta %1'dir. TELETAŞ transmisyon donanımında tekel konumundadır.

Türkiye'de TELETAŞ'ın özelleştirilmesi ilk olması açısından önem taşımaktadır. TELETAŞ'ın PTT'ye ait % 40 C grubu hissesinin %22'si halka arz yöntemi ile 29.Şubat-5.Mart .1988 tarihleri arasında 21 banka ve 9 aracı kurum tarafından satışı gerçekleştirilmiştir. Bu satış karşılığında 13 milyon \$ gelir elde edilmiştir. TELETAŞ'ın halka arz yöntemi ile satışında 41.695 kişi hisse senedi sahibi olmuştur. Bunlardan 2.286 kişi şirket çalışanıdır.

Halka arz yöntemi ile özelleştirme sonrası Bell Telefon en büyük hissedar konumuna gelerek yönetim kurulunda söz sahibi olmuştur. STFA ve Ray Sigorta hisselerini Temmuz-1993 tarihinde Fransız Alcatel grubuna satmıştır. KOİ'de bulunan % 18'lik kamu hissesi ile Altın Hisse 21 milyon dolar karşılığında 3.Ağustos.1993 tarihinde aynı şirkete blok satış yöntemi ile satılmıştır. Sonuçta TELETAŞ tamamen özelleştirilmiş olup, yönetimi de yabancı hissedarlara geçmiştir.

Özelleştirme sonrası TELETAŞ 1994 yılında zarar ederek aşırı borçlanmış ve konkordatoya gitmiştir. Ayrıca şirket kamu tekelinden özel tekel konumuna geçmiştir.

ii. ÇİTOSAN'ın Özelleştirilmesi

ÇİTOSAN'a ait 5 adet fabrikanın 30.04.1987 tarihinde kapsama alınması ile özelleştirme süreci başlamıştır. 1987 yılında bu 5 fabrikanın özelleştirilmesi için ihaleye çıkmıştır. Fransız Societe des Ciment Francois (SCF) şirketine 9.Mayıs.1989 tarihinde Afyon Çimento AŞ'nin %51'i, Söke Çimento A.Ş., Ankara Çimento A.Ş., Balıkesir Çimento

A.Ş. ve Pınarhisar Çimento A.Ş.'nin tamamını 85 milyon \$ peşin, 20 milyon \$ bir yıl sonra ödemeli olarak toplam 105 milyon \$'a satılmıştır. Satışı yapılan 5 fabrikanın satış sözleşmesine satış işleminden 3 yıl sonra %40 hissenin halka arz edilmesi, 5 yıl içerisinde 70 milyon \$ yatırım yapılması şartı konmuştur.Çimento sektöründe bu şirketin tekel olmasını önlemeye yönelik olarak SCF şirketinin çimento şirketlerinden hisse alımı KOİ'nin iznine tabi tutulmuştur.

Bolu Çimento, Konya Çimento, Ünye Çimento, Mardin Çimento ve Adana Çimento halka arz yöntemi ile özelleştirilmiştir.Afyon Çimento'nun %49 hissesi, Niğde Çimento'nun % 87 hissesi halka arz edilmiştir.

Bartın Çimento, Şanlıurfa Çimento, Ladik Çimento, Trabzon Çimento, Ergani Çimento, Lalapaşa Çimento, Van Çimento Fabrikaları blok satış yöntemi ile Rumeli Holding'e satılmıştır.Denizli Çimento ise Modern Çimento'ya satılmıştır.

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarında çimento sektörünün yeri büyüktür. 10 Aralık 1998 tarihi itibarıyla ÇİTOSAN'ın 28 adet bağlı ortaklığı ve 5 iştiraki tamamen özelleştirilmiş olup toplam 1.148 milyon \$ gelir sağlanmıştır.⁹⁰

iii. USAŞ'ın Özelleştirilmesi

Havaalanlarında ve terminallerde lokanta, kafeterya, kafekar işletmek, yerli ve yabancı havayolları şirketlerine ikram ve ikmal servisi sağlamak, yurtiçi ve yurtdışında havayolu acentalığı yapmak, THY ve diğer havayolları şirketlerinin hizmet kalitesini yükseltmek amacıyla Uçak Servis A.Ş. (USAŞ) kurulmuştur.

USAŞ'ın % 70 hissesi 24.08.1989 tarihinde Service Partner (SAS) şirketine 14.5 milyon dolara blok satış yöntemi ile satılmıştır.Satış sözleşmesine göre satış bedeli peşin olarak ödenecek, 10 yıl için vergi sonrası karın %21'i KOİ'ne ödenecek ve 8,5 milyon dolar yatırım yapılması zorunluluğu konulmuştur.

⁹⁰ KILCI age., s. 31.

USAŞ'ın kalan %30'luk hissesi 20-22 Ekim 1993 tarihinde halka arz yöntemi ile 4.672 kişiye satılmıştır.

Özelleştirme sonrası USAŞ'a önemli ölçüde işten çıkarmalar yaşanmış, şirketin karlılık oranı artmış, hizmet verdiği müşteri sayısı ile hizmet verilen uçuş sayısında önemli artışlar olmuştur.

iv. Karabük Demir Çelik İşletmeleri (KARDEMİR)'in Özelleştirilmesi

1939 yılında üretime başlayan KARDEMİR demir-çelik üretiminde entegre bir tesisdir. Ancak bu tesiste gerekli olan teknoloji yenileme yatırımları yapılmadığından sürekli zarar eden bir kamu işletmesi haline dönüşmüştür.

5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararları çerçevesinde Hükümet KARDEMİR'in kapatılmasına karar vermiş ancak sendika ve kamuoyundan gelen baskı sonucunda bu karardan vazgeçmiştir. ÖYK'nun 30.12.1994 tarihli kararı ile KARDEMİR Özçelik-İş Sendikası önderliğindeki girişime sembolik bir fiyatla 1 TL bedelle satılmıştır. Satış sonrası hisse dağılımı aşağıdaki gibi olmuştur:

i.	-Kardemir Çalışanları	%35,
ii.	-Karabük-Safranbolu Sanayi ve Ticaret Odası Üyeleri	%30,
iii.	-Karabük-Safranbolu Esnaf Dernekleri Üyeleri	% 10,
iv.	-Eflani-Karabük-Ulus-Ovacık-Yenice-Araç-Çerkeş- Eskipazar Y. Halkı ve Emeklileri	% 25

Satış sözleşmesinde her bir gerçek ve tüzel kişinin hisse oranı % 1'i geçemeyeceği, işletmenin devri sırasında hammadde, yarımamul ve işletme malzemelerinin üretimin sürekliliğini sağlayacak düzeyde olması, kuruluşun bir kısım gayrimenkulleri ÖİB'nda kalacak, lojmanların en az %70'nin yeni şirkete aktarılması ve yeni yatırımlar için Özelleştirme İdaresi tarafından KARDEMİR'e 800 milyar TL aktarılması öngörülmüştür. Ayrıca DİVRİĞİ maden cevherinden tonaj garantisi ile birlikte cevher fiyatının dünya fiyatlarının %10 altında olması, DDY'nin taşımacılıkta indirim yapması sağlanmıştır.

Temmuz-1995 tarihinde KARDEMİR halka arz işlemi ile birlikte 12.780 ortaklı bir şirket haline gelmiştir.

KARDEMİR özelleştirme sonrası yatırım, işletme ve borç tasfiyesi olmak üzere toplam 360 milyon dolara yakın bir kaynak aktarımı yapılmıştır.

Özelleştirme sonrası KARDEMİR de teknoloji yenileme yatırımları artmıştır.Çalışanların sayısında önemli bir değişiklik olmamıştır.Şirketin karlılığı yıldan yıla artmıştır.

v. TOFAŞ'ın Özelleştirilmesi

TOFAŞ Türk Otomobil A.Ş.'deki %21.13 lük kamu payı ile Tofaş Oto Ticaret AŞ.'deki %18.48'lik kamu payı 1987 yılında özelleştirme kapsamında KOİ'ye devredilmiştir.

Uluslararası piyasalarda arzın yapılabilmesi için İnterbank/Schroders ve Finansbank/Lehman Brothers bankaları seçilmiştir. Satış işlemi oluşturulan bu konsorsiyomu oluşturan bankalar aracılığı ile 8000 yakın satış noktasına ulaşılmıştır.

Özel tahsis yöntemi ile Avrupa ve dünyanın diğer borsalarında yatırım yapan kurumsal yatırımcılar hedef alınmıştır. 03.03.1994 tarihinde Tofaş Türk'ün Uluslararası piyasalarda arzı ile % 16.67 kamu payı özelleştirilmiş ve 330 milyon dolar gelir elde edilmiştir.

2.3.13. Özelleştirme Kapsamında Bulunan İhale veya Satış/Devir Prosedürü Devam Eden Kuruluşlar

i. ETİ KROM A.Ş.

Eti Krom A.Ş.'de bulunan % 100 oranındaki idare hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 15 Mart 2004 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi 26 Nisan 2004 olarak belirlenmiştir.

ii. ETİ GÜMÜŞ A.Ş.

Eti Gümüş A.Ş.'de bulunan % 100 oranındaki idare hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 15 Mart 2004 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi 26 Nisan 2004 olarak belirlenmiştir.

iii. EBÜAŞ:

Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'ye ait Adana Et Kombinası, Kayseri Et Kombinası, Manisa Et ve Tavuk Kombinası, Sincan Et San.İşletmesi ve Tavuk Kombinasının özelleştirilmesi amacıyla 17 Şubat 2004 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi 31 Mart 2004 olarak belirlenmiştir.

iv. DİVRİĞİ – HEKİMHAN:

Divriği – Hekimhan Madenleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de bulunan % 100 oranındaki idare hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 30 Ocak 2004 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 23.02.2004 itibariyle 3 teklif alınmıştır. 4 Mart 2004 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda en yüksek teklif 28.5 milyon ABD Doları bedelle ERDEMİR tarafından verilmiştir. Alınan teklifler, İhale Komisyonu'nun değerlendirmesini müteakip, Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır.

v. ETİ BAKIR – KBİ (Samsun İşletmesi):

Eti Bakır A.Ş.'de bulunan % 100 oranındaki idare hissesi ile KBİ Samsun İşletmesinin birlikte özelleştirilmesi amacıyla 16 Ocak 2003 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 24 Şubat 2003 itibariyle 5 teklif alınmıştır. Alınan teklifler, ihale komisyonunun değerlendirmesini müteakip, Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır.

vi. BURSAGAZ

BURSAGAZ Bursa şehiriçi Doğalgaz Dağıtım Tic.A.Ş.'nin % 100 oranındaki idare hissesinin blok satışı yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 26 Eylül 2003 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. Satış sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

vii. TÜPRAŞ

Türkiye Petrol Rafineleri A.Ş.'de bulunan % 65.76 oranındaki kamu hisselerinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 7 Haziran 2003 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. Satış sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

viii. SÜMER HOLDİNG A.Ş.

Sümer Holding A.Ş.'ye ait Bakırköy Konfeksiyon San.İşletmesi, Diyarbakır Pamuklu San.İşletmesi, Van Deri ve Kundura San.İşletmesi, Sarıkamış Ayakkabı İşletmesi ile Tercan Ayakkabı İşletmesi olmak üzere 5 işletme için 29 Mart 2004 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihaleler açılmıştır. İşletmeler için alınan teklifler ihale komisyonunun değerlendirmesini müteakip, Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır.

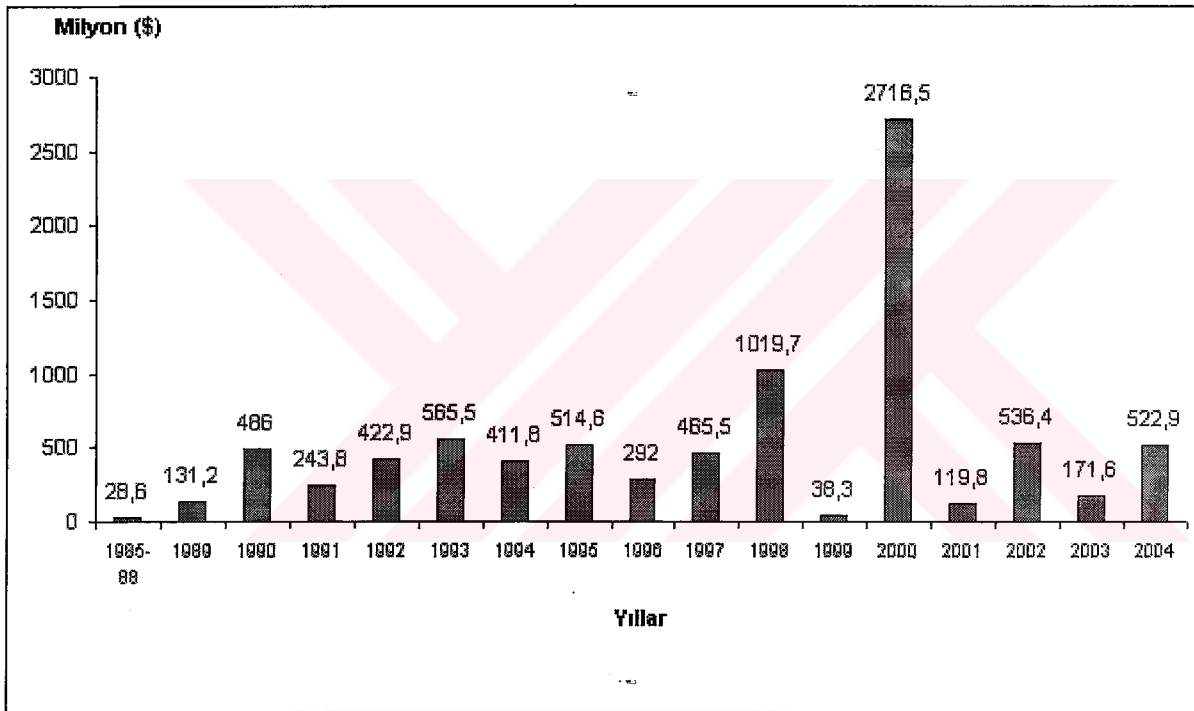
2.3.14 Türkiye'de Özelleştirme Sonuçları

1986 yılından bugüne kadar ÖİB tarafından 170 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış olup bu kuruluşlardan 159'unda kamu payı hiç kalmamıştır. Blok satış, halka arz, Uluslararası arz, İMKB'de satış veya varlık satışı biçiminde kısmen özelleştirme işlemi gerçekleştirilen 11 kuruluşta ise kamu payı bulunmamaktadır. 1985 yılından günümüze kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı yaklaşık 8,7 milyar dolardır. Aşağıdaki tablo-2.10'da 1986 – 2004 yıllarında gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları gösterilmektedir: Tablo-2.10'da da görüldüğü gibi en büyük gelir grubunu blok satış yöntemi ile gerçekleştirilen özelleştirmeler oluşturmaktadır. Yıllara göre ciddi anlamda özelleştirmenin 2000 yılında yapıldığı görülmektedir.

Tablo 2.10.YILLAR İTİBARIYLA ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİ

1986 - 2004 DÖNEMİ GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİ		
	1986-2004	1986-2004
	(TL)	(\$)
Blok Satış	1.157.973.890.821.950	3.567.189.478
Tesis/Varlık Satışı	995.073.164.697.713	1.343.401.446
Halka Arz	732.562.163.918.450	1.642.407.726
Uluslararası Kurumsal Arz	313.722.671.415.123	1.026.332.982
İMKB'de Satış	443.014.290.788.891	800.819.126
Yarım Kalmış Tesis Satışı	580.135.427.513	4.368.792
Bedelli Devirler	321.635.312.367.748	302.657.488
TOPLAM	3.964.561.629.437.390	8.687.177.038

Yıllara Göre Özelleştirme

Kaynak: <<http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara-gore.htm>>(25.02.2004)

1986-2002 yılları arasında özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 5 katrilyon TL (11 milyar \$) tutarında kullanım gerçekleştirilmiştir. Özelleştirmeye ilişkin kullanımların %97'lik kısmı hazineye aktarma, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara sermaye iştiraki, kredi borçları ile personel ödemelerinden oluşmaktadır.

Özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen kaynakların kullanımını 3 gruba ayırabiliriz.Bunlar sırasıyla:

- i. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara yapılan ödemelerdir. Bu ödemeler sermaye iştirakleri verilen krediler ile çalışanlara ödenen emeklilik ve iş kaybı tazminatlarından oluşmaktadır. 5.3 milyar \$ tutarındaki bu kullanımlar toplam kaynakların % 48'ine karşılık gelmektedir.
- ii. 3.4 milyar \$ düzeyinde olan ve toplam kullanımların %31'ini kapsayan bu ödemelerde hazine ve hazine bünyesine yapılan aktarmalardır.
- iii. Bu kullanım kalemi ise özelleştirme uygulamaları için çıkarılan bono ve tahvil ödemelerinden oluşmakta olup 1.9 milyar \$ tutarında ve toplam kullanımların % 17'sine karşılık gelmektedir.

Ayrıca yukarıda belirtilen kullanımların dışında, özelleştirmeye bağlı olarak kullanımların dışında, özelleştirmeye bağlı olarak yapılan danışmanlık hizmetleri, ihale ilanları, reklam ve tanıtım giderleri de içinde toplam kullanımların % 1'i kadar harcama yapılmaktadır.

Aşağıdaki tablo-2.11'de özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen kaynakların kullanımına ait dağılım gösterilmektedir

TABLO-2.11. KULLANIMLAR

ÖZELLEŞTİRME KAPSAMINDAKİ KURULUŞLARA İLİŞKİN ÖDEMELER (% 48.1)	HAZİNEYE AKTARMA (% 31.1)	BORÇ ÖDEMELERİ (% 17.5)	DİĞER GİDERLER (% 3.3)
Sermaye İştiraki (% 33.3)		Özelleştirme Bono/ Tahvil Anapara Ödemesi (% 10.1)	Denetim Danışmanlık (% 0.5)
Kredi Biçiminde Verilen Borçlar (% 10.2)		Özelleştirme Bono/Tahvil Faiz Ödemesi (% 5.8)	İhale İlanları Giderleri (% 0.4)
Sosyal Yardım Zammı Ödemeleri (% 0.5)		Diğer Borçlar Faiz, Kur Farkı, Komisyon ve Vergi Ödemeleri (% 1.6)	Reklam ve Tanıtım Giderleri (% 0.1)
İş Kaybı Tazminatları (% 0.4)			İMKB'de Hisse Alımı Giderleri (% 1.2)
Özelleştirme Sonrası Tazminat Ödemeleri (% 0.7)			İdari Bütçe'ye Aktarılan (% 0.5)
Erken Emeklilik Primi Ödemeleri (% 0.1)			Diğer Giderler (% 0.6)
Özelleştirme Gelirinden İlgili Kuruluşlara Ödemeler (% 2.9)			

Kaynak: <<http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/1985-2003gerçekleşenler.htm>>(25.02.2004)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜPRAŞ VE ÖZELLEŞTİRİLMESİ

3.1. TÜPRAŞ'IN GENEL TANITIMI

Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ) 1983 yılında devlete ait rafinerilerin yeniden yapılanması kapsamında kurulmuştur. TÜPRAŞ 27.6 milyon ton kapasitesi ile Türkiye'nin toplam ham petrol işleme kapasitesinin %86'sına sahiptir. Toplam 4716 çalışanı bulunan TÜPRAŞ'ın 4 rafinerisi bulunmaktadır: İzmit, İzmir, Kırıkkale, Batman. TÜPRAŞ rafinerileri LPG, nafta, benzin, gazyağı, motorin, jet yakıtı, kalorifer yakıtı, fuel oil, asfalt, makine yağı ve HVGO gibi bir çok ürün üretmektedir.⁹¹

TÜPRAŞ'ın faaliyet alanı ham petrol rafinajı, petrol ürünleri ithalatı ve ihracatı ile petrokimya sanayi olarak belirlenmiştir.

Şirketin 250.419,2 milyar TL ödenmiş sermayesi bulunmakta olup, sermaye dağılımı ise %65,76 ÖİB, %34,24 Halka Açık Paylar şeklindedir.

TÜPRAŞ'a ilişkin genel bilgiler aşağıdaki Tablo-3.1 de gösterilmiştir.

Tablo-3.1 TÜPRAŞ

Kuruluş Tarihi	16.Kasım.1983
Şirketin Merkezi	Körfez-Kocaeli
Kayıtlı Sermaye	TL 500 Trilyon
Çıkarılmış Sermaye	TL 250.4 Trilyon
2001 Karı (Vergi Sonrası)	TL 188.6 Trilyon
Halka Arzedilen Hisse Senedi	% 34,24
Ham Petrol İşleme Kapasitesi	27,6 milyon ton/yıl
Petro Kimya Üretim Kapasitesi	153 bin ton/yıl
Ham Petrol Depolama Kapasitesi	2.0 milyon M ³ (Brüt)
Ürün ve Ana Ürün Depolama Kapasitesi	2.7 milyon M ³ (Brüt)

Kaynak: TÜPRAŞ 2003 Yılı Faaliyet Raporu

⁹¹ Petrol Sektör Raporu s.16, INPUT Araştırma ve İletişim AŞ. Ağustos-2001

TÜPRAŞ'ın iştiraki olarak DİTAŞ (Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği AŞ) bulunmaktadır.Bu iştirakte TÜPRAŞ'ın %79,98 hissesi bulunmaktadır.

TÜPRAŞ İTO tarafından hazırlanan “ Türkiye'nin En Büyük 500 Sanayi Kuruluşu” sıralamasında 17 yıldır 1.sıradadır.ABD finans çevrelerinin yayını FORBES dergisinde dünyanın ilk 400 mükemmel şirketi arasına giren tek Türk şirketi olmayı hak etmiştir. Doğu Avrupa ve Balkanların en büyük rafinerisi olan TÜPRAŞ, Avrupa'da 7. sırada yer almaktadır.

3.1.1.Tüpraş'a Ait Rafineriler

TÜPRAŞ çatısı altında İzmit, İzmir, Batman ve Kırıkkale Rafinerileri bulunmaktadır. Bu rafinerilerin kuruluşlarından günümüze kadar gelişmeleri hakkında aşağıda bilgiler verilecektir.

3.1.1.1.Batman Rafinerisi

1951 yılında Raman ve Garzan'daki petrol sahalarından çıkan petroleri işlemek amacıyla 330.000 ton/yıl kapasiteli modern bir rafineri kurulmasına karar verilmiştir. 1956 yılında rafineri işletmeye alınmıştır.Raman ve Garzan Bölgeleri'nde yeni petrol rezervlerinin bulunması sonucu 1960 yılında rafinerinin kapasitesi 580 bin ton/yıl'a yükseltilmiş, 1966 yılında Reformer ve LPG üniteleri ilave edilerek devreye alınmıştır.1972 yılında Tevsii Projesi ile rafinerinin kapasitesi 1.1 milyon ton/yıl'a yükseltilmiştir.

3.1.1.2.İzmit Rafinerisi (İPRAŞ= İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş)

İPRAŞ endüstrimizin, sivil halkın ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin petrol ürünleri ihtiyacını karşılamak için %51 hissesi TPAO'ya geri kalan %49'u Uluslararası petrol şirketi CALTEX'e (ABD şirketi) ait olmak üzere kurulmuş olan rafineri 24 Ağustos 1961 tarihinde işletmeye alınmıştır. 12 Mart 1972 tarihinde CALTEX'in hisseleri TPAO tarafından satın alınarak ulusal bir kuruluş olmuştur.

1961 yılında 1.0 milyon ton/yıl olan hampetrol işleme kapasitesi, 1967 yılında 2.2 milyon ton/yıla, 1977 yılında 7.0 milyon ton/yıla, 1980 yılında 7.8 milyon ton/yıla, 1982 yılında 11.5 milyon ton/yıla ulaşmıştır.

3.1.1.3. İzmir Rafinerisi

Türkiye'nin artan petrol ürünleri talebini karşılamak amacıyla İzmir-Aliğa Rafinerisi kurularak 1972 yılında işletmeye alınmıştır. Başlangıçta 3 milyon ton/yıl kapasitede olan rafineri 1987 yılında 10.0 milyon ton/yıla ulaşmıştır. Ayrıca bu rafineride makina yağları kompleksi bulunmaktadır. Makina Yağları Kompleksi Projesi kapsamındaki Vakum, Propan, Deasfaltering, Furfurol, Ekstraksiyon, Ferrofining, Dewaxing, Hidrojen üniteleri 1974 yılında işletmeye alınmıştır. Rafinerinin makine yağı üretim kapasitesi 300 bin ton/yıldır.

3.1.1.4. Kırıkkale Rafinerisi

Orta Anadolu Bölgesi'nin petrol ürünleri ihtiyacını karşılamak amacıyla TPAO ile Industrial Export Import (Romanya) firması arasında 14 Ağustos 1977 tarihinde imzalanan ticari anlaşma ve kredi sözleşmesi ile kurulmuştur. 5.0 milyon ton/yıl kapasiteli bu tesis 1986 yılında işletmeye alınmıştır. Rafinerinin ham petrol ihtiyacı Botaş'ın Ceyhan Terminali'ne gelen Kerküt petrolü (Ceyhan-Kırıkkale) 447 Km.'lik, 24 inçlik boru hattı ile sağlanmaktadır.

3.2. TÜPRAŞ'IN FAALİYET KONUSU

TÜPRAŞ'ın 2003 Yılı Faaliyet Raporu'na göre faaliyet konusu:

- i. Ham petrol tedarik ve rafine etmek ve gerektiğinde petrol ürünlerini ithal ve ihraç etmek ve bu maksatla yurt içinde ve dışında petrol rafinerileri kurmak ve işletmek.
- ii. Petrokimya sanayi ve ilgili diğer sanayi alanında fabrikalar, tesisler kurmak ve işletmek.
- iii. Petrokimyasal maddeler ve ilgili diğer maddelerin elde edilmesi için gerekli hammaddeler ve yardımcı maddeler, malzeme ve kimyasal maddeleri tedarik

ederek işlemek veya bu maddeleri üretmek ve bu maddelerin ticaretini yapmak.

- iv. Üretim faaliyetinin her aşamasında elde edilecek ürünleri ambalajlamak ve bunun için ambalaj endüstrisi kurmak, atık, yan ve standart dışı maddeleri değerlendirmek ve/veya satmak, değerlendirme olanağı bulunmayan maddelerin yok edilmesi için gerekli tesisleri kurmak ve işletmek,
- v. Yasa ve yönetmelikler çerçevesinde, her türlü enerji ve enerji ile ilgili sanayi alanında santraller, tesisler kurmak ve işletmek. Bunun için gerekli her türlü ekipman, malzeme ve kimyevi tedarik ederek kullanmak ve bu maddelerin ticaretini yapmak.
- vi. Ham petrol ve petrol ürünleri taşımacılığı yapmak (DİTAŞ)

3.3. TÜPRAŞ'IN SERMAYE YAPISI

TÜPRAŞ'ın sermaye yapısına bakıldığında % 34.24'ü halka arz yolu ile özelleştirilmiş olup geriye kalan % 65.76 hissesi ise ÖİB'da bulunmaktadır.

Tablo-3.2 TÜPRAŞ'ın Sermaye Yapısı

	<u>31 Aralık 2003</u>		<u>31 Aralık 2002</u>	
	Pay Oranı	Pay Tutarı	Pay Oranı	Pay Tutarı
	%	(Milyon TL)	%	(Milyon TL)
TC.Başbakanlık ÖİB.	65.76	164,683,491	65.76	164,683,491
Diğer Ortaklar	34.24	85,735,709	34.24	85,735,709
		250,419,200		250,419,200
Enflasyon Düzeltme Etkisi		1,150,370,108		1,150,370,108
TOPLAM	100	1,400,789,308	100	1,400,789,308

Kaynak: TÜPRAŞ 2003 Yılı Faaliyet Raporu

Özelleştirme İdaresi'ne ait 1 adet C grubu imtiyazlı hisse senedi bulunmaktadır. Şirket ana sözleşmesine göre Yönetim Kurulu'nda C grubu hissedarın göstereceği 1 üye bulundurmaya zorundadır. Şirket ana sözleşmesinde yapılacak bazı değişiklikler C grubu hisseyi temsil eden üyenin olumlu oy kullanmasına bağlıdır. Bu değişiklikler:

- i. İmtiyazlı hisseye ilişkin değişiklikler,
- ii. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin akaryakıt ihtiyaclarının öncelikli olarak karşılanması uygun kalite, zamanda , miktarda ve piyasa fiyatlarında akaryakıtın sağlanması,
- iii. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin akaryakıt ihtiyacının karşılanmasını engelleyecek her türlü uygulama ve kararlar.Rafinerilerin kapatılması ve üretim kapasitesinin % 10'dan fazla azaltılması yada şirketin bölünmesi veya başka bir şirket ile birleşmesi.
- iv. Şirketin tasfiyesine ilişkin kararlar.

3.4.TÜPRAŞIN PERSONEL YAPISI

TÜPRAŞ'ın kuruluşundan bugüne kadar istihdama büyük katkıları olmuştur.3 Aralık 2003 tarihi itibariyle işletmede çalışan toplam personel 4.728 kişidir. Ayrıca TÜPRAŞ kuracak olduğu yeni rafineri ile birlikte 1.000. kişiyi daha istihdam edebilecektir. TÜPRAŞ'ın 2002 yılında çalışanlarının eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde 541 kişinin mühendis, 332 kişinin lisans mezunu, 373 kişinin 2 yıllık teknik-idari yüksek okul mezunu, 1734 kişinin Endüstri Meslek ve Benzeri Teknik Okul mezunu, 1108 kişinin lise ve dengi benzeri okul mezunu, 331 kişinin ortaokul mezunu, 294 kişinin ilkokul mezunu, 3 kişinin de tahsilsiz olduğu görülmektedir. Buradan da TÜPRAŞ personelinin eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Tablo-3.3 TÜPRAŞ'ın Personel Sayısı

<u>PERSONEL</u>	31 Aralık 2003	31 Aralık 2002
Kapsam Dışı	858	874
Kapsam İçi	3,870	4,127
	<u>4,728</u>	<u>5,001</u>

Kaynak: TÜPRAŞ 2003 Yılı Faaliyet Raporu

3.5.TÜPRAŞ'IN ÜRETİM MİKTARI

Her bir ana üretim grubu için ayrı ayrı olmak üzere, işletmenin dönem içinde gerçekleştirdiği mal ve hizmet üretim miktarlarındaki değişimler aşağıda tablo-3.4 belirtilmektedir.

Tablo-3.4 Üretim Miktarları

Ürün Grupları	2003 (M.Ton)	2002 (M.Ton)	Fark (M.Ton)
LPG	691,974	667,086	24,888
NAFTA	1,308,823	1,418,041	(109,218)
SOLVENT	2,787	2,772	15
BENZİN	3,390,841	3,066,007	324,834
PLATFORMAT	581	183,611	(183,030)
İZOMERAT	58,137	23,479	34,658
JET YAKITI	1,680,931	1,604,596	76,335
GAZ YAĞI	70,223	36,450	33,773
MOTORİN	7,218,744	6,808,602	410,142
FUEL OIL	5,778,215	5,616,086	162,129
ASFALT	1,410,054	1,245,454	164,600
HVGO	212,803	484,886	(272,083)
MADENİ YAĞ	283,568	298,594	(15,026)
KÜKÜRT	47,500	48,089	(589)
DİĞER	73,057	75,364	(2,307)
TOPLAM	<u>22,228,238</u>	<u>21,579,117</u>	<u>649,121</u>
PETROKİMYA ÜRÜNLERİ			
KARBON SİYAHİ	39,642	37,537	2,105
KAUÇUK	34,857	36,020	(1,163)
POLİSTİREN	6,881	4,307	2,574
DİĞER	-	80	(80)
TOPLAM	<u>81,380</u>	<u>77,944</u>	<u>3,436</u>
GENEL TOPLAM	<u>22,309,618</u>	<u>21,657,061</u>	<u>652,557</u>

Kaynak: TÜPRAŞ 2003 Yılı Faaliyet Raporu.

Tablo-3.4 de görüldüğü gibi 2002 yılında 21,657,061 m. ton petrol ürünleri ve petrokimya ürünleri üretilmiş, 2003 yılında ise üretim miktarı 22,309,618 m. tona yükselmiştir. Üretim miktarındaki toplam artış 652,557 m.tondur.

3.6.TÜPRAŞ'ın Mal ve Hizmet Satış Miktarları

Her bir ana satış grubu için ayrı ayrı olmak üzere, İşletmenin dönem içinde gerçekleştirdiği mal ve hizmet satış miktarlarındaki değişimler aşağıda Tablo-3.5 belirtilmiştir.

Tablo-3.5 .TÜPRAŞ'ın Mal ve Hizmet Satış Miktarları

Ürün Grupları	2003 (M.Ton)	2002 (M.Ton)	Fark (M.Ton)
LPG	2,138,626	2,580,040	(441,414)
NAFTA	1,302,245	1,387,529	(85,284)
SOLVENT	2,943	2,596	347
BENZİN	3,396,387	3,131,838	264,549
PLATFORMAT	41	202,429	(202,388)
İZOMERAT	58,137	27,159	30,978
JET YAKITI	1,682,205	1,619,223	62,982
GAZ YAĞI	51,445	36,237	15,208
MOTORİN	7,202,184	6,878,877	323,307
FUEL OİL	5,865,802	6,031,803	(166,001)
ASFALT	1,405,159	1,239,167	165,992
HVGO	211,496	477,372	(265,876)
MADENİ YAĞ	286,648	305,077	(18,429)
KÜKÜRT	47,346	50,891	(3,545)
DİĞER	98,204	75,572	22,632
TOPLAM	<u>23,748,868</u>	<u>24,045,810</u>	<u>(296,942)</u>
PETROKİMYA ÜRÜNLERİ			
KARBON SİYAHİ	38,325	37,822	503
KAUÇUK	38,030	35,689	2,341
POLİSTİREN	7,911	5,506	2,405
DİĞER	2,448		2,448
TOPLAM	<u>86,714</u>	<u>79,017</u>	<u>7,697</u>
GENEL TOPLAM	<u>23,835,582</u>	<u>24,124,827</u>	<u>(289,245)</u>

Kaynak: TÜPRAŞ 2003 Yılı Faaliyet Raporu

Tablo-3.5'de görüldüğü gibi 2002 yılında 24,124,827 m.ton ürün satışı gerçekleştirilmiş olup, 2003 yılında ise satışlar 289,245 m.ton azalarak 23,835,582 m.tona düşmüştür.

3.7.TÜPRAŞ'IN 2003 YILI BİLANÇO ANALİZİ

TÜPRAŞ'ın 31 Aralık 2003 tarihli Konsolide Bilançosu; Likitide Oranları,Mali Yapı ve Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesinde Kullanılan Oranlar ile Karlılık Oranları kullanılarak analiz edilmiştir.

(Tutarlar milyon Türk Lirası olarak Türk Lirasının 31.12.2003 tarihindeki alım gücü ile ifade edilmiştir)

Enflasyona Göre Düzeltilmiş Konsolide
(Seri XI No:20 ve 21)
Bağımsız Denetim'den

	Geçmiş 31.12.2003	Geçmiş 31.12.2002
AYRINTILI KONSOLİDE BİLANÇO (Milyon TL)		
I. DÖNEN VARLIKLAR	2.399.167.185	2.396.224.955
A. Hazır Değerler	819.668.221	508.518.639
1. Kasa	1.780	1.762
2. Bankalar	819.663.358	508.468.220
3. Diğer Hazır Değerler	3.083	48.657
B. Menkul Kıymetler	6.227.835	23.745.943
1. Hisse Senetleri	0	0
2. Özel Kesim Tahvil, Senet ve Bonoları	0	0
3. Kamu Kesimi Tahvil, Senet ve Bonoları	6.227.835	23.745.943
4. Diğer Menkul Kıymetler	0	0
5. Menkul Kıymetler Değer Düşüklüğü Karş. (-)	0	0
C. Kısa Vadeli Ticari Alacaklar	369.124.691	374.576.439
1. Alıcılar	369.390.425	381.761.035
2. Alacak Senetleri	3.118.074	1.894.279
3. Verilen Depozito ve Teminatlar	387.534	4.058.062
4. Diğer Kısa Vadeli Ticari Alacaklar	275.653	298.841
5. Alacak Reeskontu (-)	(4.022.831)	(12.577.055)
6. Şüpheli Alacaklar Karşılığı (-)	(24.164)	(858.723)
D. Diğer Kısa Vadeli Alacaklar	6.862.001	12.981.743
1. Ortaklardan Alacaklar	0	0
2. İştiraklerden Alacaklar	0	0
3. Bağlı Ortaklıklardan Alacaklar	0	0
4. Kısa Vadeli Diğer Alacaklar	9.730.270	14.532.337
5. Alacak Reeskontu (-)	0	0
6. Şüpheli Alacaklar Karşılığı (-)	(2.868.269)	(1.550.594)
E. Stoklar	1.009.520.861	1.323.981.667
1. İlk Madde ve Malzeme	625.424.149	887.952.563
2. Yarı Mamüller	86.865.679	86.916.516
3. Ara Mamüller	0	0
4. Mamüller	267.519.153	236.014.083
5. Emtia	27.974.177	102.854.879
6. Diğer Stoklar	107.543	523.798
7. Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı (-)	(5.477.679)	(7.485.175)
8. Verilen Sipariş Avansları	7.107.839	17.205.003
F. Diğer Dönen Varlıklar	187.763.576	152.420.524
II. DURAN VARLIKLAR	1.977.747.707	2.096.900.479
A. Uzun Vadeli Ticari Alacaklar	54.533	2.494
1. Alıcılar	0	0
2. Alacak Senetleri	0	0
3. Verilen Depozito ve Teminatlar	54.533	2.494
4. Diğer Uzun Vadeli Ticari Alacaklar	0	0
5. Alacak Reeskontu (-)	0	0
6. Şüpheli Alacaklar Karşılığı (-)	0	0
B. Diğer Uzun Vadeli Alacaklar	2.369	10.123
1. Ortaklardan Alacaklar	0	0
2. İştiraklerden Alacaklar	0	0
3. Bağlı Ortaklıklardan Alacaklar	0	0
4. Uzun Vadeli Diğer Alacaklar	2.369	10.123
5. Alacak Reeskontu (-)	0	0
6. Şüpheli Alacaklar Karşılığı (-)	0	0
C. Finansal Duran Varlıklar	1.228	1.228
1. Bağlı Menkul Kıymetler	1.228	1.228
2. Bağlı Menkul Kıy. Değ. Düş. Karşılığı (-)	0	0
3. İştirakler	0	0
4. İştiraklere Sermaye Taahhütleri (-)	0	0
5. İştirakler Değer Düşüklüğü Karşılığı (-)	0	0
6. Bağlı Ortaklıklar	0	0
7. Bağlı Ortaklıklara Sermaye Taahhütleri (-)	0	0
8. Bağlı Ortaklıklar Değer Düşüklüğü Karş. (-)	0	0
9. Diğer Finansal Duran Varlıklar	0	0
D. Maddi Duran Varlıklar	1.974.687.774	2.093.630.177
1. Arazi ve Arsalar	24.753.160	24.753.160
2. Yerüstü ve Yeraltı Düzenleri	573.256.127	573.330.994
3. Binalar	181.349.326	183.518.736
4. Makine, Tesis ve Cihazlar	3.825.746.572	3.830.687.671
5. Taahhüt Araç ve Gereçleri	182.491.405	182.133.723
6. Döşeme ve Demirbaşlar	53.294.292	53.271.573
7. Diğer Maddi Duran Varlıklar	17.256	17.380
8. Birikmiş Amortismanlar (-)	(3.036.980.148)	(2.843.502.377)
9. Yapılmakta Olan Yatırımlar	169.270.458	77.129.168
10. Verilen Sipariş Avansları	1.489.326	12.290.149
E. Maddi Olmayan Duran Varlıklar	2.952.887	3.194.395
1. Kuruluş ve Teşkilatlanma Giderleri	0	0
2. Haklar	1.508.264	1.253.348
3. Şerefiye	1.390.311	0
4. Araştırma ve Geliştirme Giderleri	0	1.464.231
5. Diğer Maddi Olmayan Duran Varlıklar	0	0
6. Verilen Avanslar	54.312	476.816
F. Diğer Duran Varlıklar	48.916	62.062
AKTİF TOPLAMI	4.376.914.892	4.493.125.434

(Tutarlar milyon Türk Lirası olarak Türk Lirasının 31.12.2003 tarihindeki alım gücü ile ifade edilmiştir)

Enflasyona Göre Düzeltmiş Konsolide
(Seri XI No:20 ve 21)
Bağımsız Denetim'den

	Geçmiş 31.12.2003	Geçmiş 31.12.2002	
AYRINTILI KONSOLİDE BİLANÇO (Milyon TL)			
I. KISA VADELİ BORÇLAR	1.431.046.617	1.726.317.991	
A. Finansal Borçlar	73.461.853	131.052.205	
1. Banka Kredileri	0	0	
2. Uzun Vadeli Kredilerin Anapara Taksitleri ve Faizleri	73.461.853	131.052.205	
3. Tahvil Anapara Taksitleri ve Faizleri	0	0	
4. Çıkarılmış Bonolar ve Senetler	0	0	
5. Diğer Finansal Borçlar	0	0	
B. Ticari Borçlar	598.559.246	891.647.960	
1. Satıcılar	563.888.675	834.093.444	
2. Borç Senetleri	17.734.039	44.449.389	
3. Alınan Depozito ve Teminatlar	1.329.988	1.338.698	
4. Diğer Ticari Borçlar	15.664.360	11.766.429	
5. Borç Reeskontu (-)	(57.816)	0	
C. Diğer Kısa Vadeli Borçlar	471.817.200	536.001.090	
1. Ortaklara Borçlar	222.903	205.951	
2. İştiraklere Borçlar	0	0	
3. Bağlı Ortaklıklara Borçlar	0	0	
4. Ödenecek Giderler	996.193	2.010.095	
5. Ödenecek Vergi, Harç ve Diğer Kesintiler	451.443.283	480.068.244	
6. Ertelenen ve Taksite Bağlanan Devlet Alacakları	5.273.871	0	
7. Kısa Vadeli Diğer Borçlar	13.880.950	54.162.748	
8. Borç Reeskontu (-)	0	(445.948)	
D. Alınan Sipariş Avansları	17.055.673	44.942.727	
E. Borç ve Gider Karşılıkları	270.152.645	122.674.009	
1. Vergi Karşılıkları	225.103.719	97.394.301	
2. Diğer Borç ve Gider Karşılıkları	45.048.926	25.279.708	
II. UZUN VADELİ BORÇLAR	394.977.304	483.313.439	
A. Finansal Borçlar	268.824.700	361.715.823	
1. Banka Kredileri	268.824.700	361.715.823	
2. Çıkarılmış Tahviller	0	0	
3. Çıkarılmış Diğer Menkul Kıymetler	0	0	
4. Diğer Finansal Borçlar	0	0	
B. Ticari Borçlar	0	0	
1. Satıcılar	0	0	
2. Borç Senetleri	0	0	
3. Alınan Depozito ve Teminatlar	0	0	
4. Diğer Ticari Borçlar	0	0	
5. Borç Reeskontu (-)	0	0	
C. Diğer Uzun Vadeli Borçlar	8.916.768	17.017.717	
1. Ortaklara Borçlar	0	0	
2. İştiraklere Borçlar	0	0	
3. Bağlı Ortaklıklara Borçlar	0	0	
4. Ertelenen ve Taksite Bağlanan Devlet Alacakları	0	22.196	
5. Uzun Vadeli Diğer Borçlar	8.916.768	16.995.521	
6. Borç Reeskontu (-)	0	0	
D. Alınan Sipariş Avansları	2.420.663	17.314	
E. Borç ve Gider Karşılıkları	114.815.173	104.562.585	
1. Kıdem Tazminatı Karşılıkları	112.658.157	102.646.873	
2. Diğer Borç ve Gider Karşılıkları	2.157.016	1.915.712	
III. ANA ORTAKLIK DIŞI ÖZSERMAYE	15.350.102	11.428.450	
A. Ana Ortaklık Dışı Özsermaye	15.350.102	11.428.450	Lütfen, eksi rakı
IV. ÖZ SERMAYE	2.535.540.869	2.272.065.554	
A. Sermaye	250.419.200	250.419.200	
B. Sermaye Taahhütleri (-)	0	0	
C. Emisyon Primi	171.969	171.969	
D. Emisyon Primi Düzeltmesi	0	0	
E. Yeniden Değerleme Değer Artışı	0	0	
1. Duran Varlıklardaki Değer Artışı	0	0	
2. İştiraklerdeki Değer Artışı	0	0	
3. Borsa'da Oluşan Değer Artışı	0	0	
F. Yedekler	294.353.026	443.633.374	
1. Yasal Yedekler	109.756.847	84.529.755	
2. Statü Yedekleri	0	0	
3. Özel Yedekler	0	0	
4. Olağanüstü Yedek	27.437.901	27.437.901	
5. Maliyet Artış Fonu	0	0	
6. Serm Eklenecek İst. His. ve Gayr. Satış Kazançları	0	0	
7. Geçmiş Yıl Karı	157.158.278	331.665.718	
G. Net Dönem Karı	412.850.650	0	
H. Dönem Zararı (-)	0	0	
I. Geçmiş Yıllar Zararları (-)	0	0	
J. Çevrim Farkları	1.577.746.024	1.577.841.011	
PASİF TOPLAMI	4.376.914.892	4.493.125.434	0

(Tutarlar milyon Türk Lirası olarak Türk Lirasının 31.12.2003 tarihindeki alım gücü ile ifade edilmiştir)

Enflasyona Göre Düzeltilmiş Konsolide
(Seri XI No:20 ve 21)
Bağımsız Denetim'den

AYRINTILI KONSOLİDE GELİR TABLOSU (Milyon TL)	Geçmiş	Geçmiş
	31.12.2003	31.12.2002
A. Brüt Satışlar	19.326.605.812	0
1. Yurtiçi Satışlar	18.194.249.559	0
2. Yurtdışı Satışlar	1.132.018.423	0
3. Diğer Satışlar	337.830	0
B. Satışlardan İndirimler (-)	(10.068.608.209)	0
1. Satıştan İndirimler (-)	(722.798)	0
2. Satış İskontoları (-)	(925.583)	0
3. Diğer İndirimler (-)	(10.066.959.828)	0
C. Net Satışlar	9.257.997.603	0
D. Satışların Maliyeti (-)	(8.670.823.761)	0
BRÜT SATIŞ KARI (ZARARI)	587.173.842	0
E. Faaliyet Giderleri (-)	(217.589.370)	0
1. Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	-	0
2. Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-)	(39.018.575)	0
3. Genel Yönetim Giderleri (-)	(178.570.795)	0
ESAS FAALİYET KARI (ZARARI)	369.584.472	0
F. Diğer Faaliyetlerden Gelirler ve Karlar	445.315.775	0
1. İştiraklerden Temettü Gelirleri	11	0
2. Bağlı Ortaklıklardan Temettü Gelirleri	-	0
3. Faiz ve Diğer Temettü Gelirleri	219.288.112	0
4. Faaliyetle İlgili Diğer Gelirler ve Karlar	226.027.652	0
G. Diğer Faaliyetlerden Giderler ve Zararlar (-)	(176.400.397)	0
H. Finansman Giderleri (-)	(15.719.887)	0
1. Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	(4.539)	0
2. Uzun Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	(15.715.348)	0
FAALİYET KARI (ZARARI)	622.779.963	0
I. Olağanüstü Gelirler ve Karlar	34.113.303	0
1. Konusu Kalmayan Karşılıklar	26.616.358	0
2. Önceki Dönem Gelir ve Karları	2.657.041	0
3. Diğer Olağanüstü Gelirler ve Karlar	4.839.904	0
J. Olağanüstü Giderler ve Zararlar (-)	(23.124.574)	0
1. Çalışmayan Kısımların Giderleri ve Zararları (-)	(9.269.256)	0
2. Önceki Dönem Gider ve Zararları (-)	(5.211.814)	0
3. Diğer Olağanüstü Giderler ve Zararlar (-)	(8.643.504)	0
K. Net parasal pozisyon karı/(zararı)	10.652.522	0
DÖNEM KARI (ZARARI)	644.421.214	0
L. Ödenecek Vergi ve Yasal Yükümlülükler (-)	(225.722.803)	0
M. Ana Ortaklık Dışı Kar / (Zarar)	(5.847.761)	0
NET KONSOLİDE DÖNEM KARI / (ZARARI)	412.850.650	0

3.7.1.Tüpraş'ın Likitide Oranları İle Analizi

İşletmenin cari durumunun yani likitide durumunun analizinde bu oranlardan yararlanılmaktadır.Likitide oranları işletmenin parasal durumunu göstererek, vadesi gelen borçların ödenme olanaklarını saptamaya yardım eder. Bir başka deyişle, işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilme yeteneğinin ölçülmesinde ve işletme sermayesinin yeterli olup olmadığının belirlenmesinde kullanılmaktadır.

Özellikle işletmeden alacaklı olanlar, yöneticiler, kısa vadeli borç verecek olan bankalar likitide oranları ile işletmenin kısa vadeli borçlarını, vadesi geldiğinde, dönem varlıkları ile ödeyebilecek midir? Sorusuna yanıt bulmaya çalışırlar.Dönen varlıklar grubu işletmenin normal faaliyeti sonucu kısa vadede paraya çevrilebilen değerlerdir.

3.7.1.1.Cari Oran Analizi

Cari Oran dönen varlıklar ile kısa vadeli yabancı kaynaklar arasındaki sayısal ilişkiyi gösteren bir orandır.⁹² Bu oran işletmenin genel likitide durumunu yansıtarak işletmenin net çalışma sermayesinin yeterli olup olmadığını belirler.

$$\text{Cari Oran} = \frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$$

$$\text{Cari Oran} = \frac{2.399.167.185}{1.431.046.617} = 1,6765$$

İşletmenin net çalışma sermayesinin yeterli olması için Cari Oranın 1'den büyük olması gerekir. TÜPRAŞ'ın Cari Oranı yaklaşık 1,68 olduğundan net çalışma sermayesinin yeterli düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Dönen varlıkların kalitesi de işletmenin ödeme gücünün olduğunu ifade etmektedir.

⁹² Nalan AKDOĞAN-Nejat Tenker, Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri , Gazi Kitabevi, Ankara-2001,s.611

TÜPRAŞ'ın 2003 yılı bilançosu analiz edildiğinde Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların yaklaşık % 50'sinin devlete ödenecek vergi, harç ve diğer kesintilerden oluştuğu görülmektedir. Bu miktarı Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklardan düştüğümüzde Cari Oran 2,449'a yükselmektedir.

3.7.1.2. Asit-Test Oranı Analizi

İşletmenin her 1 TL için ne kadar süratle paraya çevrilen likit dönen varlığını gösteren orandır. Dönen varlıklar içerisinde yer alan stokların paraya çevrilmesi uzun süreli olduğundan dönen varlıklar toplamından çıkarılır.

$$\text{Asit-Test Oranı} = \frac{\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$$

$$\text{Asit-Test Oranı} = \frac{2.399.167.185 - 1.009.520.861}{1.431.046.617} = \frac{1.389.646.324}{1.431.046.617}$$

$$= 0,97$$

Asit-Test Oranının 1: 1 olması işletme açısından kısa vadeli borçların tamamının nakit ve süratle paraya çevrilebilir değerlerle karşılanabileceğini gösterir.

TÜPRAŞ'ın Asit-Test Oranı analizindeki 0,97'lik oran ile kısa vadeli borçları karşılama yeteneğinin yüksek olduğu görülmektedir. Kısa vadeli borçlardan devlete ödenecek olan vergi harç ve diğer kesintileri düştüğümüzde bu oran 1,418'e yükselmektedir.

3.7.1.3. Nakit (Disponilite) Oranı Analizi

Para ve benzeri değerlerin kısa vadeli yabancı kaynaklara oranını ifade eder. İşletmenin elindeki mevcut hazır değerler ile kısa vadeli borçların ne ölçüde karşılandığını gösteren bir orandır. İşletmenin acil paraya ihtiyaç olup olmadığı durumunu yansıtır. Oranın 0,20'nin altına düşmemesi genel bir kuraldır. 0.20'nin altındaki oran işletmenin para durumu açısından sıkışıklığını ifade etmektedir. Nakit oranının çok büyük olması da işletmede nakit fazlasının olduğunu ve paranın iyi kullanılmayıp hareketsiz bırakıldığını ifade etmektedir.

$$\begin{aligned} \text{Nakit Oranı} &= \frac{\text{Hazır Değerler (Kasa + Bankalar ve Nakde Eşdeğer Varlıklar)}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}} \\ &= \frac{819.668.221}{1.431.046.617} = 0,57 \end{aligned}$$

TÜPRAŞ'ın Nakit Oranı 0,57 olup işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme yeterliliğinin bulunduğu ve parasal durumunun iyi olduğu görülmektedir.

3.7.2. Tüpraş'ın Mali Yapısının Ve Sermaye Yeterliliğinin Analizi

İşletmenin kaynak yapısının ve uzun vadeli borç ödeme gücünün ölçülmesinde kullanılan analizleri içerir. İşletmenin uzun vadeli borçlarının ana para ve faizlerinin ödenip ödenmeyeceğinin belirlenmesi ile kaynaklardan yararlanma derecesinin belirlenmesinde bu oranlar kullanılmaktadır.

3.7.2.1 .Finansman Oranı Analizi

Bu oran işletmenin özkaynakları ile yabancı kaynakları arasında uygun bir oranın olup olmadığını belirtir. Oranın en az 1:1 olması istenir. Finansman Oranının 1'den küçük olması işletmeye kredi verenlerin, işletmenin sahip ve ortaklarından daha fazla işletmeye yatırımda

bulduklarını gösterir. Bu durum işletmenin ekonomik durgunluk dönemlerinde ağır faiz yükü altına girerek mali olanaklarını tüketmesine ve borçlarını ödeyememe durumuna gelmesine neden olabilir.

$$\begin{aligned} \text{Finansman Oranı} &= \frac{\text{Özkaynaklar}}{\text{Toplam Yabancı kaynaklar}} \\ &= \frac{2.535.540.869}{1.826.023.921} = 1,388558 \end{aligned}$$

TÜPRAŞ'ın Finansman Oranı yaklaşık 1,39 ile standartların üzerinde yer almaktadır. Bu da TÜPRAŞ'ın mali yapısının iyi olduğunu ve sermaye yeterliliğine sahip olduğunu göstermektedir. Yine burada toplam borçların içerisinde yer alan vergi borçlarını düştüğümüzde oranın 1,85'lere yükselmektedir.

3.7.2.2.Duran Varlıklar/Öz Kaynaklar

Bu oran özkaynakların ne kadarlık kısmının aktifte duran varlıkların finansmanında kullanıldığını gösterir. Diğer bir deyişle öz sermayenin ne ölçüde aktifte bağlı hale geldiğini gösterir. Oranın 1'den küçük olması istenir. Oranın 1'den büyük olması ise duran varlıkların bir kısmının borçlanma yoluyla sağlanmış olduğunu gösterir.

$$\begin{aligned} \frac{\text{Duran Varlıklar}}{\text{Öz Kaynaklar}} &= \frac{1.977.747.707}{2.535.540.869} = 0,78 \end{aligned}$$

TÜPRAŞ'ın Duran Varlıkların/ Özkaynaklara oranı 0,78 olup bu oran işletmenin acil paraya ihtiyacı olan bir işletme olmadığını göstermektedir.

3.7.2.3.Maddi Duran Varlıklar /Öz kaynaklar

Bu oran arazi, arsa, bina, makine teçhizat, taşıt araç ve gereçleri gibi maddi duran varlıkların ne ölçüde öz kaynaklarla finanse edildiğini gösterir.

$$\frac{\text{Maddi Duran Varlıklar}}{\text{Özkaynaklar}} = \frac{1.974.687.774}{2.535.540.869} = 0,78$$

TÜPRAŞ'ın 2003 yılı bilançosunda da görüldüğü gibi Maddi Duran Varlıkları ile Duran Varlıkları arasında fark yoktur.

3.7.2.4.Maddi Duran Varlıklar/Toplam Varlıklar

Bu oran maddi duran varlıkların toplam varlıklar içindeki payını gösterir.

$$\frac{\text{Maddi Duran Varlıklar}}{\text{Toplam Varlıklar}} = \frac{1.974.687.774}{4.376.914.892} = 0,45$$

3.7.2.5.Dönen Varlıklar/Toplam Varlıklar

Bu oran dönen varlıkların toplam varlık içindeki payını gösterir.

$$\frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Toplam Varlıklar}} = \frac{2.399.167.185}{4.376.914.892} = 0,55$$

TÜPRAŞ'ın dönen varlıklarının toplam varlıklara oranı 0.55' dir. Bu sonuçtan da TÜPRAŞ'ın varlıklarının % 45'ini Maddi Duran Varlıklar, % 55'inide Dönen Varlıklar oluşturmaktadır diyebiliriz.

3.7.3.Tüpraş'ın Karlılık Oranları Analizi

İşletmelerin öz ve yabancı kaynaklarının verimlendirme derecesinin ölçümünde Karlılık Oranları kullanılır. Bu oranlar işletmelerin faaliyetlerinde karlı çalışıp çalışmadığının belirlenmesinde kullanılır. Ayrıca işletmenin geçmişteki kazanç gücü ve faaliyetlerinin etkinlik derecesi değerlendirilir. İşletmenin elde ettiği karın ölçülü ve yeterli olup olmadığının saptanmasında bu oranlar kullanılır.

3.7.3.1.Brüt Satış Karı/Net Satışlar

Bu oran işletmenin net satışlarının yüzde kaçının brüt satış karı (gayri safi kar) olduğunu belirtir.

$$\begin{array}{l} \text{Brüt Satış Karı} \\ \text{Net Satışlar} \end{array} = \frac{587.173.842}{9.257.997.603} = 0,06 = \% 6$$

TÜPRAŞ, Net Satışların % 6'sı kadar Brüt Satış Karı ile çalışmaktadır.

3.7.3.2. Esas Faaliyet Karı/Net Satışlar

Bu karlılık oranı işletmenin iş hacmi rantabilitesi hakkında bilgi vererek, işletmenin esas faaliyetinden ne ölçüde karlı olduğunu saptanmasında kullanılır.Oranın yüksek olması işletmenin lehine yorumlanır.

$$\begin{array}{l} \text{Esas Faaliyet Karı} \\ \text{Net Satışlar} \end{array} = \frac{369.584.472}{9.257.997.603} = 0,0399 \Rightarrow \% 4$$

3.7.3.3 . Dönem Karı/Net Satışlar

Bu karlılık oranı her yüz liralık net satış içindeki vergiden önceki kar tutarını verir.

$$\begin{array}{l} \text{Dönem Karı} \\ \text{Net Satışlar} \end{array} = \frac{644.421.214}{9.257.997.603} = 0,0697 \implies \% 7$$

TÜPRAŞ, Net Satışlarının % 7'si kadar bir oranda karlılık ile çalışmaktadır.

3.7.3.4. Net Kar/Net Satışlar

Bu oran işletmenin net satışlarının % kaçının net kar olduğunu gösteren orandır.

$$\begin{array}{l} \text{Net Kar} \\ \text{Net Satışlar} \end{array} = \frac{412.850.650}{9.257.997.603} = 0,04459 \implies \% 4,5$$

Burada TÜPRAŞ'ın Net Satışlarının yaklaşık % 4,5 kadar net kar ile çalıştığını ifade eder.

3.7.3.5. Faaliyet Giderleri/Net Satışlar

İşletmenin faaliyet giderlerinin net satışların yüzde kaçını ifade eder.

$$\begin{array}{l} \text{Faaliyet Giderleri} \\ \text{Net Satışlar} \end{array} = \frac{217.589.370}{9.257.997.603} = 0,0235 \implies \% 2$$

TÜPRAŞ'ın faaliyet giderlerinin, net satışların % 2 sine karşılık gelen düşük bir orandır.

3.7.3.6.Satılan Malın Maliyeti/Net Satışlar

$$\frac{\text{Satılan Malın Maliyeti}}{\text{Net Satışlar}} = \frac{8.670.323.761}{9.257.997.603} = 0,93657 \implies \% 94$$

TÜPRAŞ'ta satılan malın maliyeti net satışların % 94'üne karşılık gelmektedir.

3.7.3.7.Dönem Karı/Özkaynak

$$\frac{\text{Dönem Karı}}{\text{Özkaynak}} = \frac{644.421.214}{2.535.540.869} = 0,254 \implies \%25$$

TÜPRAŞ'ın dönem karının özkaynağın % 25'ine eşdeğer olduğu görülmektedir.

TÜPRAŞ'ın 31.12.2003 Tarihli Bilançosu, Likitide Oranları, Mali Yapı ve sermaye Yeterliliğinin Analizinde Kullanılan Oranlar ile Karlılık Oranları kullanılarak yapılan analiz sonucunda işletmenin karlı ve verimli bir işletme olduğu, mali yapısının iyi olduğu, sermaye yeterliliğinin bulunduğu tespit edilmiştir.

TÜPRAŞ 2003 yılı hedefini, 24 milyon ton ham petrol işlemek olarak belirlemiş, buna karşılık 23.95 milyon ton ham petrol işleyerek, 23.8 milyon ton ürün satışı gerçekleştirmiştir. TÜPRAŞ yılda 27.6 milyon ton ham petrol işleme kapasitesine sahip olup, 2002 yılında % 85 olarak gerçekleşen kapasite kullanım oranı 2003 yılında hedeflemiş olduğu %87 seviyelerine yükselmiştir.2003 petrol ürünleri üretimi 2002 yılına göre 649.1 bin ton artışla % 3 büyüyerek 22.2 milyon tona ve petro-kimya ürünleri üretimi de 3.4 bin ton artışla % 4.4 artışla 14.8 milyon ton beyaz ürün miktarlarına ulaşmıştır.

2003 yılında ithal edilen 21.5 milyon ton hampetrole 4.2 milyar dolar ve 1.6 milyon ton ürüne ise 476 milyon \$ olmak üzere toplam 4.7 milyar \$ dolar ödeyen TÜPRAŞ, 2004

yılında ithal edeceği 22.8 milyon ton hampetrole 3.8 milyar \$ ve 1.2 milyon ton ürüne 333 milyon \$ olmak üzere toplam 4.2 milyar \$ ödeyecek olup, yerli hampetrol dahil 24.5 milyon ton hampetrol işleyecektir. 2004 yılında TÜPRAŞ 24.2 milyon ton ürün satışı ile birlikte 20 katrilyon ciro hedeflemektedir.

İhracatı 2002 yılında 557 milyon dolar iken 2003 yılında AB ve ABD'ne 735 milyon dolar ve Irak'a ihraç kayıtlı 120 milyon dolar satışıyla 855 milyona yükseltmiştir. İhracat hedefleri 2003 yılı için % 100'ün üzerinde gerçekleşmiştir. TÜPRAŞ'ın 2003 yılı cirosu 19.3 katrilyon TL (13.8 milyar dolar) olarak gerçekleşerek öngörülen hedefleri aşmıştır. Tarihi maliyetli " Standart Gelir Tablosu"nda 2003 yılı Net Karı 434.1 trilyon iken, "Enflasyona Göre Düzeltilmiş Konsolide Gelir Tablosu"nda 412.9 trilyon olarak gerçekleşmiştir.

TÜPRAŞ'ın 2003 yılı Finansal Analizi; 2003 yılında Türk Lirasının Amerikan Doları karşısında % 14.6 değer kazanması işletme giderlerinde artışa neden olurken, hampetrolü dünya fiyatının altında (yıl ortalaması 28.84 \$/ varil iken 27.84 \$/ varil birim maliyetle) tedarik ederek maliyet avantajı sağlamıştır.

TÜPRAŞ 2003 yılı 369.6 Trilyon TL rekor işletme karının yanı sıra 219.3 Trilyon TL'si faiz geliri olmak üzere toplam 274.8 Trilyon TL toplam faaliyet dışı gelir elde etmiştir.

TÜPRAŞ 2003 yılında 126.8 Trilyon TL yatırım harcaması yaparak 138 trilyon olan programın %91.7'sini gerçekleştirmiştir.

TÜPRAŞ konsolide nakit pozisyonunu 2003 yılında 227.4 milyon dolar artırarak 591.7 milyon \$'a yükseltmiştir. TÜPRAŞ'ın toplam borcu 245.2 milyon dolar olup, bu miktar düşüldükten sonra nakit pozisyonu 346.5 milyon \$'la son üç yılın en yüksek seviyesine ulaşmaktadır.

Projelendirdiği ve uygulamaya koyduğu yatırımlarla birlikte TÜPRAŞ kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirerek büyüme odaklı, yüksek katma değer yaratan ülkemizin lider enerji kuruluşu ve dünya boyutlarında rafineri şirketi olma yolunda kararlı adımlarla yoluna devam etmektedir.

3.8.TÜPRAŞ'IN ÖZELLEŞTİRİLME ÇALIŞMALARI

TÜPRAŞ, KOİ'nin 10.07.1990 tarih ve özelleştirme 90/3 sayılı kararına istinaden özelleştirme kapsamına alınmıştır. Yüksek Planlama Kurulu'nun 08.01.1991 tarih ve özelleştirme 91/2 sayılı kararı ile şirket sermayesinin % 1,64'ü 27-29.Mayıs.1991 tarihinde halka arzedilmiştir.ÖYK'nun 12.10.1999 tarih ve 99/68 sayılı kararı ile Nisan-2000 ayı içerisinde şirketin % 30,7 si yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda halka arz yöntemi ile özelleştirilmiştir.Böylece şirketin % 34,24'ü halka arz yöntemi ile özelleştirilmiştir. İkinci halka arzdan 1,1 milyar dolar gelir elde edilmiştir.

TÜPRAŞ'ın % 65,76 oranındaki kamu hissesinin satış yöntemiyle blok olarak özelleştirilmesi ile ilgili ihale süreci, ÖİB'nin 07.06.2003 tarihli ilanı ile başlamıştır.İhale ilanında ihalenin kapalı zarf içerisinde teklif almak ve görüşmeler yapmak suretiyle pazarlık usulü ile gerçekleştirileceği belirtilmiştir. İhalede son teklif verme tarihi 2 Ekim 2003 tarihine kadar uzatılmıştır.

TÜPRAŞ'ın % 65,76 lık oranındaki kamu hissesi blok satış yöntemi ile özelleştirilmesi için yapılan ihale 13 Ocak 2004 tarihinde sonuçlandırılmış, en yüksek teklifi 1.302.000.000. \$ ile Efremov Kautschuk GMBH Firması* vermiştir.İhalenin son aşamasında Zorlu Holding-Efremov Kautschuk GMBH Ortaklığı gerçekleşmiştir.

İhaleye katılan şirketlerin vermiş olduğu teklifler aşağıdaki Tablo-3.6 daki gibidir.

Tablo-3.6.TÜPRAŞ'a Verilen Teklifler

Şirket	1.Teklif	2.Teklif	3.Teklif
Efremov	600.000.000 USD	1.010.000.000 USD	1.302.000.000. USD
Anadolu Ortak Girişim Grubu	906.224.944 USD	1.006.000.000 USD	1.216.000.056. USD

Kaynak : www.oib.gov.tr(22.01.2004)

* TÜPRAŞ, Efremov Kautschuk GMBH adlı bir şirkete satılmaktadır. Bu şirketin ana sermayesi 105.000 Euro'dur.Efremov Kautschuk'un genel merkezi Almanya'nın Neu Anspach kentinde görülmektedir. Ancak adresinde bulunamayan bir tabela şirketi olduğu anlaşılmaktadır.Şirketin iki ortağı vardır. Birincisi yüzde 51 hisseli Efremov Synthetic Enterprises, Tataristan-Rusya kökenli Tatneft Şirketi'nin bir yan kuruluşudur. Yüzde 49 hisseli Renix Finance Corp şirketi ise Uluslararası kara para aklayıcılığı ile şöhret yapmış Virgin Adaları'nda kurulmuş ve adresi bir posta kutusu olan bir şirkettir.

Korkut BORATAV, "Karanlık Firmalar Türkiye'yi Satıyor" Cumhuriyet Gazetesi, 25.02.2004.

TÜPRAŞ'ın özelleştirme işlemlerinde eksiklikler bulunduğundan Ankara 10.İdare Mahkemesince satış işlemi iptal edilmiştir. *93

Efremov Kautschuk GMBH şirketinin arka plandaki sermaye grubu olan Tatneft ise Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren ve ağır mali güçlükler altında faaliyet sürdüren bir petrol şirkettir. Tatneft, Uluslararası denetim kuruluşlarının verdiği olumsuz raporlar nedeniyle New York Borsası'ndan atılmama mücadelesi verilmektedir. Dış bankalara 1.3 milyar dolar borçludur. Rusya'daki Nizhnekamskiy Rafinerisi için aldığı bu kredilere rağmen bu ihaleyi yıllardır tamamlayamamaktadır. Alacaklı bankalar, Tatneft'in kendi yan kuruluşlarına ve üçüncü şahıslara para transferine izin vermemektedirler. Bu şirketin TÜPRAŞ ihalesini karşılama gücünün olmadığını bilen değerlendirme kuruluşu Fitch, ihaleden hemen sonra Tatneft'in ve TÜPRAŞ'ın kredi notlarını düşürmüştür.

Tablo-3.7. Efremov'un Yıllara Göre Özet Gelir Tablosu

(Bin Euro)

GÖSTERGELER	YILLAR			
	1999	2000	2001	2002
Brüt Satışlar	33.105	26.849	21.943	620.677
Satışlardan İndirimler	29.079	23.570	19.192	612.598
Net Satışlar	4.029	3.279	2.752	8.079
Vergi Öncesi Kar/Zarar	-181	151	98	619
Özel Vergi	-2	-8	-37	-229
NET DÖNEM KAR/ZARARI	-183	143	61	390

Kaynak: Efremov Kautschuk GMBH (1 Ekim 2001-30 Eylül 2002)

* Ankara 10.İdare Mahkemesi'nin 3 Haziran 2004 tarihinde TÜPRAŞ'ın satışını iptal etmesi de özelleştirmenin yanlış olduğunu desteklemektedir. İptal kararının gerekçeleri ise;

- İhaleye teklif verecek şirketlerin ihale şartnamesine uygun teklif vermesi ve teklifin şartsız olması istenmişse de Efremov Kautschuk şirketi belirli şartlar da ihalenin geçerli olacağını şart koymuştur.
- Açık artırma mümkünken ihale nihai teklifle sonuçlandırılmıştır.
- Satış bedellerinin peşin mi yoksa vadeli olacağına ilişkin dosya da bilgi bulunmamaktadır.
- Efremov Kautschuk'un dosyasında bağlı olduğu Tatneft'e ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Diğer ortak hakkında bilgi bulunmamaktadır.

1999 yılında 183 bin Euro zarar eden şirket 2002 yılında 390 bin Euro kar etmiştir. Dönem Karı / Satışlar Oranı % 0.06 gibi son derece düşük bir orandır. Şirket çok yüksek borç ve düşük kar oranı ile faaliyetini sürdürmez durumdadır. Şirketin 1999 yılında 182 bin Euro 2000 yılında 23 bin Euro olmak üzere toplam 205 bin Euro vergi borcu olduğu bilanço dip notlarında görülmüştür.

Tablo-3.8. Efremov'un Yıllara Göre Özet Bilançosu (Bin Euro)

GÖSTERGELER	YILLAR			
	1999	2000	2001	2002
Duran Varlıklar	190	133	37	26
Dönen Varlıklar	4.770	3.723	10.130	38.961
TOPLAM AKTİFLER	4.960	3.856	10.167	38.987
Öz Sermaye	102	102	102	105
Yıllık Bilanço Fazlası (Açığı)	-183	143	21	408
Vergi ve Benzeri Yükümlülükler	51	32	1.144	850
Toplam Borçlar	4.909	3.762	8.899	37.624
PASİF	4.960	3.856	10.167	38.987

Kaynak: Efremov Kautschuk GMBH (1 Ekim 2001-30 Eylül 2002)

Tablo-3.8' de görüldüğü gibi 2002 yılında öz sermayesi sadece 105 bin Euro olan şirketi toplam aktifleri , 39 milyon Euro'dur. 1999 yılında Borç/ Öz Sermaye oranı 48 iken 2002 yılında borçları öz sermayesinin 358 katına ulaşmıştır. Ayrıca vergi ve benzeri yükümlülükleride giderek artmıştır.

Tafneft'in bilançoları ve gelecekteki ekonomik durumu ülkemizde saygın bir yatırım kuruluşu olarak sunulan ABD kökenli CİTİGROUP tarafından incelenmiş ve hazırlanan raporla son derece riskli bir şirket olduğu ortaya konmuştur.⁹⁴

⁹⁴ Deniz SOM, TÜPRAŞ, Cumhuriyet, 02.04.2004.

2003 yılında 14.3 milyar dolar ciro gerçekleştiren TÜPRAŞ'ın cirosu:⁹⁵

- i. Vestel Elektronik şirketinin cirosunun 17 katı,
- ii. Tafneft'in cirosunun ise 3 katı kadardır,
- iii. Vestel Elektronik AŞ'nin ödediği verginin 370 katı,
- iv. Tafneft'in ödediği verginin 34 katı kadar olan 8,6 milyar dolar vergi ve fon ödemesi gerçekleştirmiştir.
- v. Borçları öz sermayelerinden fazla olan bu iki şirket, yüksek borç ve düşük kar oranlarıyla gelecekte de risk taşımaktadırlar.

3.9.TÜPRAŞ'IN ÜLKE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

TÜPRAŞ, Avrupa'nın 7. büyük, Doğu Avrupa ve Balkanların en büyük rafineri şirketidir.

Bu şirketin vizyonu Türkiye enerji sektörünün lider kuruluşu ve dünya klasında bir rafineri şirketi olmaktır. TÜPRAŞ'ın misyonu, ülkemizde sivil ve askeri tüm petrol ürünleri ihtiyacını karşılamak, enerji ve petrokimya alanlarında ilerlemek, hissedarlarına, müşterilerine, topluma ve çevre korumasına katkılarını arttırmaktır..

1989 yılında rafinerilerini modernize etmek, AB standartlarında ürün üretmek, karlılığını ve rekabet gücünü artırmak için 1989-2004 yıllarını kapsayan bir Master Yatırım Planı kapsamında 2.0 milyar doları bulan yatırımların 2002 yılı sonu itibariyle 1,3 milyar dolarlık kısmı tamamlanmıştır.

Ülkemiz petrol ürünleri tüketiminin 2005 yılında 31.0 milyon ton, 2010 yılında ise 35.4 milyon ton düzeyine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

2002 yılı sonu itibariyle son dört yılını yüksek karlılıkla kapatan ve toplamda 1,5 milyar dolar karlılığa ulaşan TÜPRAŞ, ABD finans çevrelerinin yayını FORBES Dergisi'nde dünyanın ilk 400 mükemmel şirketi arasına giren tek Türk şirketi olmayı hak etmiştir.Yine 1

⁹⁵ Petrol-İş Sendikası. www.petrol-ış.gov.tr.

Nisan 2003 tarihli nüshasında Financial Times Gazetesi TÜPRAŞ'ı dünya rafinerileri arasında bir yıldız olarak nitelemiştir.⁹⁶

Yatırımları, personel giderlerinin finansmanında, devlet hazinesinden kaynak kullanmayan, kamuya, ekonomiye çok boyutlu katkıları olan kilit bir kuruluştur. Kamu hazinesine yük olmadığı gibi devletin toplam vergi /fon gelirlerinin % 20'sini karşılamaktadır. K.K.O %86 ve işletme karının toplam kazanç içindeki payı % 91 olan verimli bir işletmedir.

---

⁹⁶ Tüpraş 2002 Faaliyet Raporu

SONUÇ

Özelleştirme; global ekonomilerde rasyonel model değişikliğinin bir gereği olarak ortaya çıkarken, ülkemizde ise sadece devletten geçinmeye odaklı gruplara hizmet eden politik çıkar aracı haline getirilmiştir. Ülkemizde toplumun alıştığı yolsuzluklar, rüşvetler, istimallerin KİT'lerin özelleştirilmesiyle ortadan kalkacağı siyasiler tarafından ileri sürülmektedir. Ülkenin 70 yılda yarattığı değerleri el çabukluğu ile birilerine devşirmek işbirlikçilik ve ekonomik devrim olarak sunulmuştur.

Özelleştirmenin temel ideolojisi, kamusal alanın tasfiyesi ile birlikte sosyal devletin ortadan kaldırılması sonucunda boşalacak alana özel sektörün girip faaliyet göstermesidir. Özellikle gelişmiş batılı ülkeler verimli ve karlı KİT'leri satın alarak, atıl kalan sermayelerini harekete geçirebilecek, sonrasında ise üretken sermayesinin kar oranlarını yükseltebilecektir. Yabancı sermaye için önemli olan sermayelerinin yeniden değerlendirilmesi, kar oranlarının yükselmesidir.

Dünyanın çeşitli ülkelerine baktığımızda, her ne kadar küçülmesi gündemdeyse de kamu sektörünün GSMH'nın yüzde 30-60'ını oluşturmakta olduğunu görürüz. Geri kalanının üzerinde düzenleyici rolü nedeniyle önemli etkisi vardır. Böylesine belirleyici bir rolü olan yapıyı verimli işleyişi toplum yaşamı açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla hedef "minimal devlet" değil "etkin devlet" olmalıdır.

Ayrıca kamu bankalarının özelleştirme uygulamaları ile işinin boşaltılarak tekrar kamuya dönmesi ülke ekonomisine büyük yük getirmiştir.

Özelleştirmeyi sadece kaynak aracı olarak düşünen düşüncenin her şeyini kaybetmiş kardan farkı bulunmamaktadır. Yurtiçi piyasa ile dünya piyasalarıyla rekabet şansı bulunan kamu işletmelerinin teknik ve fiziksel aşınmaya bırakılarak net varlık yapısının çökertilmesi sonucunda sembolik bedellerle özelleştirildiği görülmektedir. Özelleştirme ile birlikte kamusal yararların özel kesime bırakıldığı görülmektedir.

Ülkemizde 18 yıllık özelleştirme sonucunda 8.1 milyar dolarlık satış hasılatı elde edilmiş buna karşılık özelleştirme için 7.2 milyar dolar harcama yapılmıştır. Bu da ülkemizin

özelleştirme uygulamalarından önemli bir gelir elde edemediğini göstermektedir. Ayrıca özelleşen kuruluşların % 40'ı kapatılmış ya da başka faaliyet alanlarına kaydırılmıştır.

KİT'leri yok pahasına dahi olsa satmaya kararlı bir iktidarın özelleştirme uygulamalarından önemli bir gelir elde edemeyeceği açıktır. TEKEL, Milli Piyango, TÜPRAŞ, ELEKOM, İMKB, Altın Borsası gibi hasılat potansiyeli yüksek KİT'lerin satışı tek varlık artışından ibaret değildir. Bu satışlar imtiyaz devri ögelerini de içermektedir. İktidarda bulunan hükümetin 2003 yılı ve sonrasında KİT varlıklarının satışından önemli bir kaynak sağlayamayacağını anlaması sonucunda gündemine Hazine arazileri ve diğer taşınmazların satışını almıştır. Bu girişim gelecek kuşakların yoksulluğu ve yoksunluğu pahasına bugünü ertarmayı amaçlayan bir uygulamadır.

Elektrik Sektöründe uygulanan serbestleştirme ile birlikte YİD modeli ile kurulan elektrik santrallerinde daha pahalı ve kalitesiz elektrik enerjisi, ülke ihtiyacını aşan kapasiteler, ülkenin başına bela " al ya da öde " hükümleri içeren imtiyaz sözleşmeleri yapılmıştır.

Özelleştirme; kamu elinde verimli çalışmayan, rekabet ortamında kamuya kaynak aybettiren kuruluşların ekonomiye kazandırılması için uygulanacak bir stratejidir. Özelleştirme ekonomiyi güçlendirmenin aracı olarak algılanmalıdır. Karlı kuruluşları satarak kaynak elde etmek, sık kullanılan tabiriyle, ailenin gümüşlerini satmaktır.

Ülkemizdeki özelleştirme uygulamalarında dikkati çeken önemli bir nokta da kârlı işletmelerin satılmakta olmasıdır. Özelleştirme sonrası ise bu işletmeleri satın alanların maliyetleri azaltmanın ilk yolu olarak işten çıkarmalara başvurmalarıdır. Ayrıca çalışanların sendikasılaşmalarına yönelik sistemli bir çalışmanın yapılmakta olduğu görülmektedir. Özel sektör bunun sonucunda askeri ücret düzeyinde ya da bunun altında bir sefalet ücretiyle bazen kayıt dışı işgücü istihdam etmektedir.

IMF ve Dünya Bankası destekli özelleştirmenin temel ideolojisi kamusal alanın küçülmesi, sosyal devletin ortadan kaldırılması ve boşalan alana özel sektörün girip faaliyet göstermesidir. Ülkemizde vizyonu, amaçları ve ekonomi politikaları IMF güdümlü "yeniden yapılanma – serbestleştirme" sürecinde (finans kesiminin) özel kesimin giderek artan zararlarını gidermenin yolları geliştirilmiştir. Bunu da özel zararların kamulaştırılırken,

amusal yararların özelleştirilmesi gibi çarpıklığı tartışılmaz bir süreçte görmekteyiz. Özellikle son birkaç yıldaki batık özel bankaların devlete toplam maliyetleri 62 Milyar \$'lara ulaşmıştır.

KİT'lerin tekel konumunda bulunan işletmelerinin bir an önce özelleştirilmesine yönelik IMF ve Dünya Bankası'nın baskıları artarak devam etmektedir. Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların yıllarca ülke ekonomisinin temel kuruluşları olup bu kuruluşların tekel rantlarını kamu kesimi içinde tekrar yatırıma dönüştürerek hizmet anlamını genişletmişlerdir. Bu sistem içinde Türkiye önemli bir altyapı ve büyük imalat sanayi varlığına kavuşmuştur.

IMF, Dünya Bankası, ABD ve AB'nin Türkiye'ye özelleştirme uygulamalarına yönelik baskılarının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi özelleştirme ile birlikte kârlı alanların kendi sermayelerine açılması, bu kârların Türkiye'ye kalmamasıdır. İkinci neden ise; özelleştirmeden sağlanacak gelir ile Türkiye'nin borç ödeyememe rizikosunu azaltmaktır. Kısacası ülkemiz neredeyse borç batağına sürüklenmiş ekonomisini özelleştirme yoluyla yabancılara teslim etme, kârını, faizini, rantını bunlara devretme baskılarıyla karşılamaya çalışmıştır. Dış baskıların kaynağı sadece sermayenin kâr haddini arttırmak değildir. Bunun yanında ulus - devlet engelini de ortadan kaldırma amacı da vardır.

Özelleştirme ile birlikte gelen yabancı sermayenin beklenen yararı sağlamaktan uzaklaştığı görülmektedir. Yabancı sermaye teknoloji transferi ve istihdam yaratıcı imalat sanayinden çekilerek kâr marjının yüksek olduğu toptan – perakende ticaret ile bankacılık gibi alanlara yatırım yapmaktadırlar. Özelleştirmenin gerekçeleri sermayeyi tabana yaymak, emsallikliği – kârlılığını arttırmak, zarar eden ve ülke ekonomisinin kamburu olarak görülen KİT'lerden kurtulmak şeklinde sunulmuştur. KİT'ler her türlü kaynaktan yoksun bırakılarak zarar ettirilmesine özen gösterilmiştir. 1990'lı yıllarda ise faiz yükünün giderilmesi için özelleştirme gerekçelerine "satış hasılatı yoluyla kamu açıklarını kapatma" eklenmiştir. Özelleştirme yolu ile satılan KİT'ler en kârlı kuruluşlardır. Devlet bu kuruluşları satarak yıllık gelirlerinden vazgeçmiştir.

Türkiye'de özelleştirmeden elde edilen gelirlerin büyük kısmının ilgili kuruluşlara kaynak aktarma, denetim – danışmanlık – ilan – reklam giderleri yoluyla heba edildiği

örülmeştir. Kısacası kamusal varlıkların iç ve dış kaynaklı baskı gruplarını tatmin etme macıyla elden çıkarılması sağlanmıştır.

Ülkemizin bu özelleştirmeler sonrası düşük ücretli işçilerin geliriyle yetinmek zorunda olan, kâr – faiz – rant gibi birikim kaynaklarını yabancı sermayeye kaptıran bir devlet olma olunda hızla ilerlemektedir.

Özelleştirme uygulamalarında ÖİB'nin denetim ve danışmanlık hizmetleri için yabancı kuruluşlara ödemekte olduğu paranın yıllık 300 milyon dolara ulaştığı ve bu pastadan ay almak isteyen firma sayısında sürekli artış olmaktadır.

TÜPRAŞ, Türk Sanayi'nin temel girdilerini sağlayan lider bir kuruluştur. Bu kuruluşun özel kesime özelleştirme ile devredilmesi sonucunda Türk Sanayii önemli darboğazlara girerek ekonomik krizler yaşayabilir.

Özelleştirmenin askeri – stratejik açıdan önemi büyüktür. TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesinin ne demek olduğunu Türkiye yakın tarihindeki bir deneyimle yaşamıştır. 1974 yılındaki Kıbrıs Çıkarması sırasında yabancı sermaye elinde bulunan Ataş Rafinerisi çak yakıtı vermeyi “bizde yok” diyerek reddetmiştir. Rafineri Kıbrıs Çıkarması süresince akıma alınarak üretim dışı bırakılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nce 1997 yılında hazırlanan Türk Savunma Sanayine Bakış” adlı raporunda “...ülke güvenliğinin gereği olarak savunmayı doğrudan destekleyen sanayi kuruluşlarının ulusallıklarının mutlaka korunması, ekonominin önemli sektörleri olan enerji, ulaştırma, petrol ve haberleşme sektörlerinde yabancılaşmaya meydan verilmemesi ülke güvenliği açısından zorunlu görülmektedir”.

Özelleştirilecek KİT'lere bakıldığında enerji tesisleri ve petrol rafinerileri gibi stratejik kurumların öncelik aldığı görülmektedir. Oysa bu kuruluşların özelleştirilmesinin hata olduğu SK'ca belirtilmektedir. Yabancı sermayenin iştah kabarttığı bu işletmeler tekel kârlarını içlemek açısından en uygun kuruluşlardır. Örneğin; TELEKOM'un 1998 yılı kârı 2 Milyardır. Ayrıca 1990'lı yıllarda 15 Milyar \$ değer biçilen TELEKOM'un 1996 – 2000 yılları arasında 22 Milyar \$ gelir elde ettiği, bunun 11 Milyar \$'ını hazineye devrederek 4 Milyarlık yatırım yapmıştır.

Türkiye’de TÜPRAŞ boyutlarında bir kuruluşu satın alabilecek özel sermaye olmadığı gibi petrol rafinajı ve petro-kimya alanında faaliyet gösteren özel sermaye de yoktur..Bu nedenle bu işletmeyi dünya piyasaları ile rekabet edebilecek niteliklere taşıyacak özel sermaye bulunmamaktadır

TÜPRAŞ’ın 2003 yılı cirosu 13 milyar dolar, net karı 300 milyon dolar, yeniden kuruluş değeri 7 milyar dolar, 4700 yetmiş personeli bulunan, borsa değeri 2.3 milyar dolar olan, dünya ile rekabet edebilen ileri teknolojiye sahip, Orta Avrupa ve Balkanlar’ın en büyük, Avrupa’nın 7.büyük rafineri şirketinin özelleştirilmesi ülke ekonomisi için bir kayıpladır.

TÜPRAŞ faaliyet alanında tekel konumunda olup pazar problemi bulunmayan bir işletmedir.Bu işletmenin özelleştirilmesi demek kamusal tekelin özel tekele dönüştürülmesi demektir.Bu da özelleştirmenin temel hedeflerine uymamaktadır.

Ulusal savunma ve doğal afetlere karşı hazırlıklı olmak amacıyla TÜPRAŞ’ın stoklarında Petrol Yasası gereği 20 günlük 1.5 milyon ton ham veya işlenmiş petrol stokunun bulunmaktadır.Bunun parasal değeri 800 milyon dolardır. Özelleştirme ile birlikte bu stoklarda alıcı işletmeye bırakılacak olup, ayrı bir bedel alınmayacaktır.

Efremov Kautschuk-Zorlu Grubu’nun sermayesi, faaliyeti, teknik yeterliliği, uluslararası kredibilitesi, TÜPRAŞ’ı satın alacak derecede güçlü ve yeterli değildir.Ayrıca bu konsorsiyumun TÜPRAŞ devir alması için sahip olması gereken ölçütlere sahip olmadığı görülmektedir.Bu ölçütler:

- i. İşletmecilik bilgi ve kapasitesi,
- ii. İktisadi ve sosyal politikaları,
- iii. Büyütme ve geliştirme yeterliliği,
- iv. Ticari ahlak ve itibarı,
- v. Uluslar arası ilişkileri,
- vi. Finansman gücü kriteridir.

TÜPRAŞ, Türkiye’nin en değerli 8 şirketinden ve 2003 yılında en çok kar eden ilk üç şirketinden biridir.

Ülkemiz enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılmasında önemli bir geçiş noktasıdır. Özellikle Ortadoğu, Musul-Kerkük Petrolleri ile Hazal Petrolleri'nin (Bakü-Devyhan) dünya piyasalarına ulaştırılmasında önemli bir role sahip olabilir. Bu açıdan dünya enerji kaynaklarının geçiş noktasında bulunan stratejik özelliği bulunan önemli bir kuruluştur. Bu işletmenin özelleştirme ile birlikte yabancı sermayeye açılması ülke için önemli bir kayıpla olacaktır.

TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi için verilen bedel 3-4 yıllık karına karşılık gelmektedir. Oysa dünya daki özelleştirme uygulamalarında işletmenin 5-10 yıllık karına karşılık yapılır. TÜPRAŞ 2003 yılında 10-11 katrilyon TL (7.2 milyar dolar) vergi ödemesi gerçekleştirmiştir. Özel sektöre devri ile birlikte devletin bu vergileri tahsil etmesi orlaşacaktır. Tüpraş'tan her ay hazineye vergi ve fon kesintisi olarak 700-800 milyon \$ para aktarılmaktadır.

Bu veriler ışığında ve 2003 yılı Enflasyona Göre Düzeltilmiş Konsolide Bilançosu'nun likitide Oranları, Mali Yapı ve Sermaye Yeterliliğine Yönelik Analiz ile Karlılık Oranları ile yapılan analiz sonucunda ülkemizin son derece verimli, karlı ve uluslararası pazarlarda son derece güvenilir bir şirket olan TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesinin bir hata olacağı sonucuna ulaşabiliriz.

Türkiye ekonomisi ve maliyesi için büyük öneme sahip olan bu stratejik kuruluş, satış sürecinde yeni imtiyazlarla donatılarak güçlü bir özel tekel oluşmasına hizmet edilmiştir.

TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi politikasına alternatif olarak sunacağımız çözüm önerisi ise katılımcı, stratejik ulusal planlama ile uyumlu bir şekilde özelleştirilmesidir. Özelleştirme iyi yönetim ve sıkı denetimdir. Siyasi müdahalelerden arındırılmış bir yönetim yapısının oluşturulması ve iyi bir denetim mekanizmasının kurulması ile birlikte Türk ekonomisindeki konumunu ve liderlik misyonunu sürdürecektir.

KAYNAKÇA

- ŞAR Hayrettin. : **“Türkiye’de Özelleştirme ve Özelleştirme Düzenlemeleri”**, Hazine Dergisi, Ocak 1998-Sayı 9
- AKALIN Güneri : **Kitler ve Özelleştirilmeleri**, Gazi Kitapevi, Ekim-2003, Ankara
- AKALIN Güneri : **Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz**. TŞOF Plaka Matbaa, TİSK, Yayım No:215, Şubat 2002.
- AKDIŞ Muhammet : **“Dünya’da Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye’de 5 Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler”** <<http://makdis.pamukkale.edu.tr/mak17.htm>> (15.01.2004)
- akşam Gazetesi : **Bir Özelleştirme Vurgunu**, Yazı Dizisi, 23.12.2003
- AKTAN C.Can : **Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme**, Ankara 1994.
- AKTAN C.Can; : **“Yasal Kurumsal Serbestleşme ve Özelleştirme”**, <<http://www.canaktan.org/canaktan-personal/canaktan-arastirmalari/ozellestirme/oecd>> (10.12.2003)
- ALKİN Erdoğan : **Türkiye’de Özelleştirme**, Alfa Yay.Dağıtım, Şubat-1996, İstanbul.
- ALPARSLAN Altuğ : **Özelleştirme ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları**, Marmara Ün. SBE Maliye AB, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002
- ankara Belediyesi : **Özelleştirme Uygulamalarında Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** <<http://www.ankara-bel.gov.tr/mahalli/60.htm>> (23.12.2003)
- BARLAS Emin; : **Türkiye’de Kamu Mal Varlığı: Özelleştirme Politikaları ve Sorunları**, Uludağ Üniversitesi, SBE Maliye Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa-2002
- AYRAKTUTAN Yusuf : **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Liberte Yayınları Aralık-2003, İstanbul.
- BERKSOY İbrahim : **“Özelleştirme:“KarşılıklıBağımlılık”** <<http://home.tr.net/ibrahimberksoy/ozellestirme.htm>> (15.02.2004)
- AN Mustafa : **Orman Ürünleri Sanayisinin (ORÜS) Özelleştirme Öncesinin ve sonrasının Çeşitli Ekonomik Göstergelerle Karşılaştırılması**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2001
- apital : **“Türkiye’nin Özelleştirme Yolculuğu”**, Nisan 2004.
- EYLAN Ali- : **Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**, Uludağ Üniversitesi Basımevi – 1989.
- ERGİLİEL Melek, : **Özelleştirme ve Sosyal Devlet**. <<http://www.turkis.org.tr/ozellestirme.htm>> (17.01.2004)
- EĞİRMENCİ Koray; : **Ekonomi Yazarları Gözüyle Türkiye Ekonomi Politikası**, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Haziran 2000, Ankara
- URAN Mustafa : **“Dünya’daki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme”**, **Hazine Dergisi**, Ocak 2000 – Sayı 13
- GE Yavuz :

- KİN Nusret –ALPER
usuf-AKGEYİK Tekin : **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Arayışlar:Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma** ,İTO,Yayın No:1999-69, Su Matbaacılık, İstanbul-1999
- MEK Uğur : “Altyapı Hizmetlerinde Özelleştirme, Rekabet ve Regülasyon”,
<<http://www.basbakanlik.gov.tr/teskilat/disiliskiler/ugur.html>> (17.12.2003)
- ROL Bekir : **Türkiye’de Kitler, Özelleştirme ve Türkiye Gemi Sanayi AŞ Örneği**, Marmara Üniversitesi, SBE, İşletme AB, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2001
- ÖKBUNAR Ramazan : **Talep ve Arz Yönlü Vergi Politikalarına Alternatif Anayasal Vergi Politikası**, DEÜ,SBE, Maliye ABD Yüksek Lisans Tezi, İzmir-1992, s.66-78.
- ÖKBUNAR Ramazan : “Maliye Politikalarına Anayasal İktisat Yaklaşımı”Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Yıl 1995, s:1, s.127-133
- ÖKTAŞ Abdülkadir : “Maliye Başmüfettişi, Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirme Çıkmazı-I”, **Yaklaşım Dergisi**, Yıl 10, Sayı 109, Ocak 2002.
- özlem Gazetesi : “Özelleştirmede 17.Yılda Vardığımız İbretlik Sonuç”,
<<http://www.gozlemgazetesi.com/20031123/maknsetol.html>> (22.03.2004)
- IANKE Steve. : “Özelleştirme Teorisi.” Çeviren; Fevzi DEVRİM
<<http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/devrim-oz>> (14.11.2003)
- IODALOĞULLARI
Ramazan Diler, : **Özelleştirme Kavramı ve Türkiye’de Özelleştirme Faaliyetleri**, Selçuk Üniversitesi SBE, İktisat AD, Yüksek Lisans Tezi Konya-2000.
- Hürriyet Gazetesi : “Tüpraşı Verdik Gitti”, 10.02.2004, Ekonomi Sayfası, 9.
- John Kay, Colin Mayer,
Dawid Thompson. : “İmtiyaz Sözleşmeleri Yoluyla Ekonomik Düzenleme”,
Çeviren;
NevzatGÜRAN,<<http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/guran-kay>> (12.12.2003)
- ÇARAKAYALI
Hüseyin : **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi**, Güleç Matbaacılık, İzmir-2003
- ÇARAKAYALI
Hüseyin : **Makro Ekonomi, Emek Matbaası, Manisa-2002**
- ÇARLUK Rıdvan : **Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**, Esbank Yayınları, Yayın No:5 İstanbul-1994
- ÇARLUK Rıdvan : **Türkiye Ekonomisi**, 6.Baskı, Beta Yay., İstanbul-1999
- ÇAZGAN Gülten : **Tanzimatt’an XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 1.Baskı. Altın Kitaplar Yay.İstanbul-1999
- Keith Hartley, : “Özelleştirmede İhale Yöntemi: Rekabete Doğru Bir Adım”,
Çeviren
:KamilTÜĞEN,<<http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/tugen/hart...>> (12.12.2003)
- Keith Hartley and Meg
Huby : “Özelleştirmede İhale Politikası: Teori ve İspatı”,
Çeviren:Haluk EGELİ,<<http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/egeli-hartl...>> (12.12.2003)

- ESİCİ Hülya : **Dünya da ve Türkiye’de Özelleştirme Çimento Sektörü Uygulaması**, İstanbul Ün.SBE İktisat AD, Doktora Tezi İstanbul-2001
- İLÇİ Metin, : “Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları”, <<http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup98/kilcim/özel4.html>> (23.12.2003)
- İLÇİ, Metin : **Başlangıcından Bugüne Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları** (1984-1994) TC.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Temmuz-1994
- OÇ Yıldırım : “Atatürk’ün Millileştirmeleri ve Devletleştirmeleri Günümüzün Özelleştirmeleri”, <<http://www.turkis.org.tr/atatürkmil.htm>> (18.12.2003)
- urtuluş Cephesi : “Emperyalizm Bağımsızlığın Yeni Halkası: Özelleştirme”, <<http://www.kurtuluscephesi.com/kurcap/kc22-3.html>> (23.12.2003)
- ARRY V.ELLİS, : “Paranın Özelleştirilmesi: Genel Bir Yaklaşım”, Çeviren: Şebnem SAYILGAN <<http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/ellis-Sayı 1 .....>> (12.12.2003)
- akine Müh.Odası : “KİT’lerin Özelleştirilmesi Kapsamında Seka’nın Özelleştirilmesi Üzerine Değerlendirme”, <<http://www.mmo.org.tr/mmo/oda-gorusleri/Seka-ozellestirme.htm>> (23.12.2003)
- Michael Beesley and Stephen Littlechild : “Özelleştirme İlkeleri, Sorunları ve Öncelikleri”, Çeviren: Nezihe SÖNMEZ <<http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/beesley-n...>> (12.12.2003)
- İstepe : “Türkiye Orman Ürünleri Sanayinde Özelleştirme”, <http://www.mistep.e8m.net/new-page_21.htm> (24.12.2003)
- İZBİLEN Şevki, : “Türkiye’de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reform Önerisi-II”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Kriz Özel Sayısı 1, Eylül-Ekim-2001
- İZTÜRK Nursel : **Özelleştirme Ders Notları**. <<http://www.ydk.gov.tr/egitim-notlari/ozellestirme.htm>> (15.01.2004)
- İZTÜRK Veysel : **Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları (ORÜS ÖRNEĞİ)** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Haziran-2001 YL. Tezi
- AKLAK Bekir-İZGÜR Hüseyin : **Türkiye’de Yerel Yönetimler**, Alfa Yay., Ekim-2002. Bursa.
- OLATOĞLU Aykut : **Özelleştirme Tartışmaları**, Bağlam Yay. İstanbul-1994
- Robert Bailey : “Özelleştirme Kavramının Doğru ve Yanlış Kullanımları”, Çeviren; Aytaç EKER, <<http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/eker-baile...>> (10.12.2003)
- UHİ M.Emin : **1982 Anayasası Çerçevesinde Sosyal Devlet ve Özelleştirme**, Nobel Yayın Dağ., Şubat-2003 ANKARA
- iteve H.Hanke : “Özelleştirme Tercih Bir Analiz”, Çeviren; C.Can.AKTAN <<http://canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/aktan-makaleler->

- çeviriler/hanke-ozelle..> (14.11.2003)
- AHİNÖZ Ahmet : **Türkiye Ekonomisi**, Turan Kitabevi, Ankara-1998
ÜREL Oktar, : “Özelleştirme Üzerine Notlar”,ODTÜ İktisat Temmuz 2003
LUSOY, Ahmet : “Yerel Hizmetleri Özelleştirme Yöntemleri”, **Türk İdare Dergisi** Haziran 2003
- AŞAR Süleyman : **Özelleştirme**, Creative Yayıncılık,Kasım-1997
AYMAN Hüseyin : Çeviren: Şebnem Sayılğan
ILDIRIM Bilal, : **Türkiye’de Özelleştirme**, Marmara Üni., SBE, Maliye AD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-1999
- İĞİTBAŞI Şahabettin : “Özelleştirmenin Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Boyutları”, Bildiri,Ankara, Temmuz-1995
- İĞİTGÜDEN : **Türkiye’de Elektrik Enerjisi Sektöründe Özelleştirme Politikaları ve Çalışmaları**, İTO, Yayın No:1999-57
’urdakul

